

I N H O U D S O P G A V E

De biologische functie van religie RONALD PLASTERK	2	Over God's totale afwezigheid JAN BUYS	29
Laudatio Herman Philipse ANTON VAN HOOFF	3	Religie aan de basis van mensenoffers en massamoorden KLAUS-JUERGEN WOUTERS	32
Dankrede Vrijdenker van het jaar 2011 HERMAN PHILIPSE	5	Liefde JAAP VAN DEN BORN	35
Interview met Herman Philipse FLORIS VAN DEN BERG	5	Zomaar wat vrije gedachten GERHARD ELFERINK	36
Een antiek bestrijder van het Christendom ANTON VAN HOOFF	11	Kameraad LEON WECKE	38
Het secularisme in de Middeleeuwen (2) FRANS VAN DONGEN	13	Lezers reageren	39
Antroposofie: esoterisch ietsisme ENNO NUY	14	Uw hoofdredacteur vertrekt ENNO NUY	40
Waarom ik agnost én atheïst ben MARCEL KLEIN	18	Religie is een UFO JAN WILLEM NIENHUYS	42
Morfologische voodoo JAAP VAN DEN BORN	22	De voortekenen van de crisis JAN VAN DER WERFF	48
Een lans voor Wilders breken P.L.	22	Op zoek naar een betere wereld FLORIS VAN DEN BERG	51
Over vrijdenken en moeite met dé wetenschap ROB ARNOLDUS	25	Naar Lourdes FRANS BIJLSMA	55
De kerk van het vliegende spaghettimonster THOMAS SPICKMAN	25	Weiger de weigerambtenaar / It's time to go ENNO NUY	58
Het Metropole orkest JAN VAN DER WERFF	27	Misschien is niets geheel waar en zelfs dat niet, boekbespreking JAN BONTJE	59
Stuur ik of stuurt mijn brein? PAUL HOPSTER	28	Na de grote hersenreiniging HANS KOEKOEK	60

De biologische functie van religie

Anton Constandse Vrijdenkerslezing 2011 door Ronald Plasterk

Voor u samengevat door John Geurts, o.a. voorzitter HV Rotterdam

RONALD PLASTERK, Den Haag 1957, Tweede Kamerlid namens de PvdA, woordvoerder financiën

Op zaterdag 5 november 2011 organiseerde De Vrije Gedachte in de aula van het Academieggebouw in Utrecht de jaarlijkse Anton Constandse Vrijdenkerslezing. De lezing werd dit keer ingevuld door de wetenschapper en politicus Ronald Plasterk.

De eerste vraag volgens Plasterk is, wat we vanuit de biologische wetenschap verstaan onder het begrip *functie*. Veel eigenschappen van levende wezens zijn doorgegeven en geconsolideerd door natuurlijke selectie. Eigenschappen die het beste aansluiten bij de (leef)omgeving geven de meeste kans op nageslacht en het doorgeven van die eigenschappen en verzekeren zo het voortbestaan van de soort. Daarnaast zorgt de natuur voor een evenwicht bij verschillende eigenschappen. Als voorbeeld noemde Plasterk het effect dat het dagelijks gebruik van aspirine de levensverwachting doet toenemen. Blijkbaar is een van de effecten van aspirines - nl. dat het bloed minder snel stolt - positief voor het voorkómen van hart- en herseninfarcten. Het biologische systeem heeft kennelijk teveel stollingswaarde aan het bloed meegegeven. Mogelijk is het belang van een goede stolling nog de impact vanuit de historie. Als jager/verzamelaar raakte de mens vaker en ook ernstiger gewond dan in onze tijd, wat een snelle stolling van het bloed zinvol (en noodzakelijk) maakte. Tegenwoordig is het scheermesje voor de man de grootste bedreiging voor verwonding en is snelle stolling minder noodzakelijk dan in de oertijd.

De belangrijkste biologische functie is bijdragen aan de reproductie. Dit betekent dat biologische functies gedurende de vruchtbare periode van een mens (en elk ander levend wezen) belangrijker zijn dat erna. Nadat je nakomelingen hebt verwerkt is de belangrijkste rol van een individu voor het voortbestaan van de soort uitgespeeld. Wat is nu de biologische functie van geloof voor de mens? In zijn autobiografie schrijft Charles Darwin: “*Geloof in god is aangeboren, net als bij apen de angst voor slangen.*” Dit is door een van zijn kinderen verwijderd uit zijn gepubliceerde werk...

Vanuit de biologie, stelde Plasterk, die zelf niet gelovig is, kun je alleen de *neiging* tot religie

aantonen. Hiermee wordt bedoeld dat de mens van nature in staat is om te kunnen geloven in iets wat er niet is. Dit zegt niets over het waarheidsgehalte van het geloof. De *inhoud* van het geloof is wel degelijk aangeleerd en verschilt dan ook van cultuur tot cultuur en van persoon tot persoon.

Hoe zien de mensen god?

Het beeld van god is vaak dat van een man die waakzaam is, alert, streng, wel straft maar daar rechtvaardig in is, etc. Dat lijkt veel op ... een vaderbeeld! Het is voor de overlevingskansen van een kind goed om je aan de regels van je vader (ouders) te houden. Ook als je ouders er niet zijn is het goed dat je sommige zaken niet doet of juist wel. Als je wat groter bent mag je dat loslaten, maar dan ben je vaak zelf weer een ouder!

Een ander beeld van god is af te leiden van de uitspraak van de god op de berg aan Abraham: “Ik ben uw god en gij zult geen andere god erkennen.” Hier zit een ander element in wat voor het voortbestaan van een soort van belang is: de groep waartoe het individu behoort, te beschermen tegen vijanden. Binnen de groep is men veilig en is er altruïsme en zachtaardigheid voor elkaar. Leden van de andere groep mag je wél kwaad doen. Religie of geloof zet mensen niet aan tot geweld of liefhebben, maar religie helpt wel om onderscheid te maken voor wie je lief bent en voor je wie agressief bent.

Het geloof van vandaag in Nederland

Het geloof in Nederland wordt steeds minder van belang voor het voortbestaan van de soort “Nederlanders”. Toch is geloof niet helemaal weg bij veel mensen, er kan toch niet ‘niets’ zijn is een algemene opvatting. Plasterk is vol trots dat hij als bedenker van het “ietsisme” wordt aangeduid. Ietsisme is het grootste en meest dominante geloof van de Nederlander, is zijn stelling.

Laudatio door Anton van Hooff, voorzitter van *De Vrije Gedachte*, bij het uitroepen van Herman Philipse tot Vrijdenker van het Jaar op 5 november 2011 in het Academiegebouw van de Universiteit Utrecht

‘Maar natuurlijk! Herman Philipse. Dat we aan hem niet eerder gedacht hebben.’ De toestand doet een beetje denken aan de plot van een verhaal van Edgar Allen Poe, *The Purloined Letter*. ‘De gekaapte brief’ is uit de koninklijke appartementen verdwenen en bevat zeer compromitterend materiaal, waarschijnlijk over de vertrouwde koninklijke liederlijkheden. Het stuk moet zich in een bepaalde woning bevinden. Iedere keer als de bewoner weg is, worden de vertrekken grondig doorzocht. Alle methoden waarover de Franse politie in de 19de eeuw beschikte worden ingezet. Kussens worden met fijne naalden doorboord. Boekbindingen onder de microscoop onderzocht. Tafelbladen van poten ontdaan, want die zouden wel eens kunnen zijn uitgehold. Maar maanden werk leveren niets op. ‘Maar,’ zegt Auguste Dupin, de ‘Sherlock Holmes’ van Poe’s detectiveverhalen, ‘jullie zijn te minutieus aan het werk geweest. Je had moeten denken aan de meest voor de hand liggende mogelijkheid.’ En inderdaad: de gewraakte brief blijkt gewoon aan het prikbord boven het bureau te hangen: zo voor de hand liggend.

Tot mijn innige voldoening is het verhaal voorzien van een Latijns citaat: niets is de wijsheid hatelijker dan al te scherp vernuft, *nihil sapientiae odiosius acumine nimio*, een uitspraak van Seneca.

In het geval van Herman Philipse kunnen we eigenlijk niet zeggen dat we hem over het hoofd gezien hebben. Hoe zou dat trouwens mogelijk zijn? Maar telkenjare was er een goede reden om een ander te nemen. Zo was in het Multatuli jaar, vorig jaar, August Hans den Boef een voor de hand liggende keus.

Maar dit keer dan toch eindelijk Herman.

Hij is ook al zo’n Haags jongetje als Plasterk en de voorzitter. Hij begon braaf rechten in Leiden te studeren. Hij haalde ook keurig zijn meestertitel, maar legde zich allengs steeds meer toe op de wijsbegeerte, prachtig Nederlands woord voor filosofie. Zijn titulatuur is dan ook niet die van de gepromoveerde jurist, mr. dr., maar dr. mr.

Als een middeleeuwse vagant studeerde Philipse filosofie te Oxford, Parijs en Keulen. Vanaf 1985 was hij verbonden aan de Universiteit Leiden als hoogleraar wijsbegeerte met als specialisatie kennistheorie.

In 1994 manifesteerde Herman zich publiek met zijn *Atheïstisch Manifest*. Toen gaf een aantal

gebeurtenissen aanleiding tot het schrijven van dat opstel, naar eigen zeggen: ‘het feit dat politici zich in de Nederlandse verkiezingsstrijd beriepen op godsdienst ter legitimatie van morele en politieke opvattingen; het feit dat het Vaticaan een

monsterverbond sloot met de islam tijdens de wereldbevolkingsconferentie in Cairo en een discussie in *NRC Handelsblad* over het verband tussen godsdienst, moraal en politiek.’ Daarin beweerden godgelovigen natuurlijk dat zij moreel betere mensen waren. Wel, dat staat te bezien, als we vaststellen dat misdaden die volgens de universele menselijke moraal taboe zijn, in de eerste plaats moord, wel mogen als ‘*Dieu le veut*’, God wil het: bloedbaden door kruisvaarders in Jeruzalem, aanslagen op christenhonden en moord op abortusartsen. Anders dan Dawkins stelt Philipse niet dat religie voor veel, zo niet alle kwaad in de wereld verantwoordelijk is, maar als echte vrijdenker trekt hij de claim in twijfel. Meer dan het ‘ik denk dus ik ben’ (*cogito ergo sum*) van Descartes is immers het *dubito ergo sum* (ik twijfel dus ik besta) de grond van de vrije gedachte.

Sinds 2003 is hij als universiteitshoogleraar verbonden aan de Universiteit Utrecht. Philipse is daar wetenschappelijk en docerend actief op verschillende terreinen, met name kentheorie (epistemologie). *Epistèmè* is het Griekse woord voor toetsbare en bediscussieerbare kennis, tegen *gnosis*, de kennis die vanuit den hoge wordt geopenbaard. Philipse bedrijft verder wetenschapsfilosofie, geschiedenis van de wijsbegeerte en godsdienstwijsbegeerte.

Hij steekt zijn inzichten echter bepaald niet onder de collegebanken. Hij schrijft in de krant en verschijnt van tijd tot tijd op de ver-kijk zoals Gerard Reve de televisie noemde. Philipse probeert op allerlei wijzen helder denken aan de man te brengen. Hij treedt op in het Studium Generale aan de Universiteit Utrecht. Hij is,

schrijft Floris van den Berg, vermaard om zijn excellente redenaarskunst – die claim zullen we straks controleren. Daarom is hij ook ingeblikt op cd's met hoorcolleges: zo worden automobilisten in de file nog wat wijzer of ten minste wijsgeriger.

Een bundeling van zijn essays over uiteenlopende maatschappelijke onderwerpen verscheen onder de titel *Filosofische Polemieken*

(2009). Ze zijn een pleidooi voor een zakelijk immigratiedebat, keren zich tegen godgeleerdheid (in de zin van godkennis) als wetenschap en bepleiten dus het afschaffen van theologische faculteiten. Philipse is voor het Franse systeem van de leeksheid, de *laïcité*, hij is tegen de erfelijke

monarchie, voor ontzuiling van het omroepbestel en wil meer geld voor ongebonden universitair onderzoek. Hij bewijst ook dat Heidegger, in tegenstelling tot wat zijn apologeten volhouden, nooit spijt heeft betuigd over zijn bruine verleden onder de nazi's. De artikelen zijn allemaal geschreven naar aanleiding van een concrete casus. Philipse geeft daarin geen ethische of politiek-filosofische theorie, maar zijn krantenartikelen zijn een uiting van wat men Verlichtingsdenken kan noemen: een pleidooi voor liberale democratie, redelijkheid en individuele autonomie en vrijheid.

Is religie in zijn ogen gedoemd te verdwijnen? Een citaat uit het interview dat Floris van den Berg gaat publiceren in ons lijfblad *De Vrijdenker*:

‘Tijdens mijn studie wijsbegeerte en lange tijd daarna was ik overtuigd van de seculariseringsthese, het idee dat religie ten gevolge van de modernisering langzaam zou verdwijnen. De laatste decennia geven echter weinig bewijs voor deze stelling en religie is in feite in opmars door mondiale demografische ontwikkelingen. De concrete aanleiding voor

mijn publieke engagement met religie was mijn ergernis over uitspraken tijdens de verkiezingscampagne van (destijds) minister Hirsch Ballin.’

Ik herken die ergernis: wat voor boodschap heb ik aan de mededeling van een Donner dat hij zo door zijn christendom wordt geïnspireerd? Ik krijg veel inspiratie van mijn vrouw, maar Donner blijft wel mooi met zijn handen van haar af. Met andere woorden: zulke inspiraties zijn niet te delen. Iemand die zich op zo'n mysterieuze, innerlijke stem, zo'n Sokratisch *daimonion*, beroept, gedraagt zich eigenlijk hoogst onfatsoenlijk, want hij wil zijn gesprekspartner imponeren met een argument dat die ander niet kan vatten.

Is godsdienst op haar retour? Net als ik dacht hij lang: ach het gaat vanzelf over. En in Nederland gaat de ontkerkelijking en ontmoskeeïng gestaag door. Kerken worden gesloopt, o.a. de kerk in Rijswijk ZH waarvoor ik ooit 20% van mijn maandinkomen heb geofferd, een van de vijf guldens zakgeld. Ik liet me toen door een excellente redenaar op de kansel inpakken. Maar de demografische ontwikkelingen zijn - voorlopig? - in het voordeel van het godsgeloof. En ook in Nederland blijven christelijke politici een onevenredig grote macht uitoefenen. We hoeven maar eraan te denken hoe de SGP de VVD dwong de verkiezingsbelofte van vrijere openstelling van winkels op zondag in te slikken.

Er is geen god en Philipse is zijn profeet. De onredelijkheid van een atheïst, zo luidt de titel van een schotschrift van de gereformeerde theoloog Gert van den Brink. De kaft van het boek poneert zelfverzekerd: ‘Van den Brink toont aan dat het atheïsme van Philipse niet solide is en argumenteert dat het christelijk geloof in redelijk en moreel opzicht een beter alternatief is.’ Herman Philipse denkt er anders over: ‘De atheïst is niet arrogant, hij denkt gewoon beter na.’ Zo is het maar net. De godvrije denkt vrijer en dus beter na. Daarom is het de hoogste tijd dat De Vrije Gedachte Herman Philipse eert door hem uit te roepen tot Vrijdenker van het Jaar. Eigenlijk zou het moeten zijn Vrijdenker van het Decennium.

“The voice of the majority is no proof of justice.” (De stem van de meerderheid is geen bewijs voor gerechtigheid) (aldus het personage Talbot, in *Maria Stuart*, van Friedrich Schiller (1759-1805))

Dankrede Vrijdenker van het Jaar 2011 door Herman Philipse

Voor u samengevat door John Geurts, o.a. voorzitter HV Rotterdam

HERMAN PHILIPSE, (1951) is filosoof en is hoogleraar wijsbegeerte aan de Universiteit Utrecht

Als Vrijdenker van het Jaar geeft Philipse aan dat hij zich voor zijn dankwoord via informatie op het internet heeft verdiept in het begrip vrijdenken en wat dit vandaag nog betekent. Vrijdenker in de ruime betekenis van het woord heeft te maken met de opvatting dat mensen bewijs willen zien voor ze geloven. Daartegenover staat de betekenis van vrijdenker in enge zin, waarbij de vrijdenker zich afzet tegen religie. Een vrijdenker in de ruime betekenis is elke goede wetenschapsbeoefenaar die zijn resultaten uit niet zelf verzonnen data haalt. In de hedendaagse Westerse wereld is het nog maar de vraag of er behoefte is aan vrijdenkers in de enge zin.

Waarom vrijdenkers (in de engere zin) weer relevant zouden kunnen worden

Als we kijken naar de groei van de wereldbevolking zien we een verschuiving naar steeds meer mensen in landen waar religie nog steeds een grote rol speelt. Juist in arme landen houden religies nog steeds vast aan het beeld dat mensen veel kinderen moeten krijgen, vrouwen thuis horen en aan het verbieden van geboortebeperkende maatregelen. We zien een verschuiving naar een groot deel van de wereldbevolking dat sterk groeit en religieus is en een deel dat minder groeit, maar wel steeds meer seculair wordt. Dat zou betekenen dat vrijdenkers hier een mondiale rol zouden kunnen spelen. De vrijdenkers als ‘missionarissen’ van de 21ste eeuw!

Herman Philipse sluit zijn dankwoord af met aan te geven dat deze benoeming eigenlijk te vroeg komt. Volgend jaar verschijnt zijn lijvige boek *‘God in the Age of Science? A Critique of Religious Reason’* waarin hij zijn bevindingen van het onderzoek naar de rol en (on)zin van religie in onze maatschappij beschrijft.

“Wij moeten ons hele morele terrein in heroverweging nemen in het licht van klimaatverandering”

Interview van **FLORIS VAN DEN BERG** met **HERMAN PHILIPSE**: Vrijdenker van het Jaar 2011

FLORIS VAN DEN BERG (1973) is filosoof; bestuurslid van De Vrije Gedachte en Executive Director van de seculier humanistische denktank *Center for Inquiry Low Countries*

Er is geen god en Philipse is zijn profeet. De onredelijkheid van een atheïst, zo luidt de titel van een schotschrift van gereformeerd theoloog Gert van den Brink. De kaft van het boek poneert zelfverzekerd: ‘Van den Brink toont aan dat het atheïsme van Philipse niet solide is en argumenteert dat het christelijk geloof in redelijk en moreel opzicht een beter alternatief is.’ Herman Philipse denkt er anders over: ‘De atheïst is niet arrogant, hij denkt gewoon beter na.’ Tijdens debatten veegt Philipse nogal eens eloquent de vloer aan met (gelovige) opponenten, zoals met Van den Brink. Herman Philipse (1951) is filosoof en is universiteitshoogleraar aan de Universiteit Utrecht en bekend vanwege zijn uitgesproken atheïsme. Hij publiceert regelmatig in *NRC Handelsblad* over actuele onderwerpen. Philipse studeerde rechten en wijsbegeerte aan de Rijksuniversiteit Leiden. Ook studeerde hij filosofie te Oxford, Parijs en Keulen. Vanaf 1985 was hij verbonden aan de Universiteit Leiden als hoogleraar wijsbegeerte met als specialisatie kennistheorie. Sinds 2003 is hij als universiteitshoogleraar

verbonden aan de Universiteit Utrecht. Philipse is actief op verschillende terreinen, in het bijzonder kentheorie (epistemologie), wetenschapsfilosofie, geschiedenis van de wijsbegeerte en godsdienst-wijsbegeerte. Ook is hij actief in het maatschappelijke debat. Hij heeft bekendheid gekregen door de uitgave van zijn *Atheïstisch manifest* (1994) en door zijn polemieken over theologie en moraal. Een bundeling van zijn essays over uiteenlopende maatschappelijke onderwerpen verscheen onder de titel *Filosofische Polemieken* (2009). Internationaal maakte hij indruk met de kritische Heidegger studie *Heidegger's Philosophy of Being. A Critical Interpretation* (Princeton UP, 1998). Philipse was televisiecolumnist bij het actualiteitenprogramma Buitenhof (2004-2005). Bij Home Academy verschenen 8 reeksen hoorcolleges die hij gaf bij Studium Generale aan de Universiteit Utrecht en die een groot gedeelte van de wijsbegeerte beslaan en bijdragen aan de popularisering van filosofie: de geschiedenis van de filosofie, wetenschapsfilosofie, religiefilosofie, atheïsme, filosofie van de biologie en ethiek. Herman is vermaard om zijn excellente redenaarskunst. Zijn talrijke flamboyante voordrachten zijn scherpzinnig en eloquent en zijn argumentatie is messcherp. Begin 2012 verschijnt bij Oxford University Press zijn boek *God in the Age of Science? A Critique of Religious Reason*, een lijvige studie over religiefilosofie. Toen ik in Leiden college bij hem volgde hield hij zijn studenten voor dat je je opponent eerst zo sterk mogelijk moet interpreteren en pas dan weerleggen. Wanneer je dat dan gedaan hebt, dan weet je zeker dat je opponent KO is. Na een KO met Heidegger is het nu de beurt aan god: 2-0 voor Herman. In *Filosofische Polemieken*, de bundeling van artikelen, grotendeels bestemd voor *NRC Handelsblad*, spreekt Herman Philipse zich uit over een aantal onderwerpen. De *Filosofische Polemieken* zijn een pleidooi voor een zakelijk immigratiedebat, tegen theologie (in de zin van godkennis) als wetenschap en dus een pleidooi voor het afschaffen van theologische faculteiten, voor het Franse systeem van de *laïcité*, tegen de erfelijke monarchie, voor meer geld voor universitair onderzoek, voor ontzuiling van het omroepbestel en een pleidooi dat Heidegger, in tegenstelling wat zijn apologeten beweren, nooit spijt heeft betoond van zijn enthousiaste nazi verleden. De artikelen zijn allemaal geschreven naar aanleiding van een concrete casus. Philipse geeft geen ethische of politiek filosofische theorie, maar zijn krantenartikelen zijn een uiting van wat men Verlichtingsdenken kan noemen, een pleidooi voor liberale democratie, redelijkheid en individuele autonomie en vrijheid.

Wat is filosofie?

“Er zijn heel veel verschillende concepties van filosofie. Welke conceptie je hanteert hangt af van zowel het publiek waarvoor je schrijft, als van het probleem of het onderwerp, en voor dit soort meer populaire publicaties, zeg ik meestal dat filosofie beredeneerde wereldbeschouwing is. Waarbij ik moet aantekenen dat de filosoof geen vakwetenschappelijk onderzoek doet en zijn empirische gegevens ontleent aan de vakwetenschappen. De filosoof probeert daar een coherent geheel van te maken. Mooie voorbeelden van dat soort problemen zijn hedendaagse neurowetenschappers die de relatie tussen bewustzijn en hersenprocessen, tussen beleving van menselijke vrijheid en hersenprocessen, in een nieuw perspectief plaatsen. Filosofie gaat over levensbeschouwelijke kwesties die op de een of andere manier belangrijk zijn en die conceptuele verheldering vergen, vaak door toepassing van wetenschapsfilosofie of logica.”

‘Er is nauwelijks een academische discipline te bedenken die zozeer met zichzelf overhoop ligt als de wijsbegeerte.’ (Oratie UU, 2004).

Daar zullen niet alle filosofen het mee eens zijn.

“Een van mijn beste filosofische vrienden is Peter Hacker in Oxford en die ziet filosofie als conceptuele analyse van een zeer specifieke door Wittgenstein geïnspireerde soort, namelijk het geven van overzichten van begripvelden waardoor duidelijk wordt dat bepaalde filosofische problemen

schijnproblemen zijn of berusten op onbegrip van de logica van ons conceptuele veld. Dat soort concepties heeft een volledig recht. Maar ze zijn op bepaalde problemen van toepassing en op andere niet. Ik geloof niet dat die concepties van filosofie allemaal in competitie met elkaar zijn, ze vullen elkaar aan. Maar er zijn ook scholen waarvan ik noch de concepties zou aanvaarden, noch de methode van werken. Bijvoorbeeld scholen die heel sterk op het navolgen van bepaalde autoriteiten zijn gericht, op het bevorderen van irrationaliteit, neem bijvoorbeeld iemand als Heidegger.”

“De geschiedenis van het woord ‘vrijdenker’ is interessant, omdat het eerst een scheldwoord was voor mensen die de christelijke autoriteit niet accepteerden en later is omgevormd tot een zelfprijzend etiket. Een vrijdenker buigt niet zomaar zijn hoofd voor allerlei autoriteiten. In

die zin zijn er bepaalde concepties van filosofie die ik afkeur.”

‘De filosofie loopt voortdurend het risico in hoogdravend gezwets en humbug te vervallen. Laat ik eerlijk zijn: als je filosofie studeert, dan zit er ook een enorme hoeveelheid humbug bij, er is maar weinig echt heel grote filosofie. Van veel filosofie van deze tijd vind ik bovendien dat het te veel vaktechnisch geneuzel is geworden: 25 Kantspecialisten die met elkaar delibereren over de betekenis van een bepaalde passage. Of, zoals je dat in Amerika veel ziet: wetenschapsfilosofen die boeken vol schrijven over een piepplein aspect van de wetenschap.’ (Leven zonder god, p. 103).

‘Tegen allerlei vormen van cultureel relativisme zal de wetenschappelijk geïnspireerde filosoof inbrengen dat de moderne wetenschappelijke methode, die in feite bestaat uit een ingewikkeld geheel van normen, procedures en technieken die telkens worden aangescherpt, weliswaar grotendeels in Europa werd ontwikkeld, maar dat de geldigheid van deze methode en van haar resultaten universeel is.’ (Filosofische Polemieken, p. 21)

Is wetenschap niet ook een geloof?

“Moet ik daar echt op antwoorden, op dat soort onzin? Neel!”

‘[...] niemand kan een

Verlichtingsfundamentalist zijn omdat de term ‘Verlichtingsfundamentalist’ een contradictio in terminis is: de geesteshouding van de fundamentalist (dogmatisch geloof) is namelijk onverenigbaar met de geesteshouding van de Verlichte mens (kritisch nadenken). Het is hier dus net zo als met de term ‘vierkante cirkel.’ (Verlichtingsfundamentalisme, p. 28).

De openingszin in zijn onlangs verschenen boek ‘Religion for Atheists. A non-believer’s guide to the uses of religion’ van Alain de Botton luidt: ‘The most boring and unproductive question one can ask of any religion is whether or not it is true [...]’. Jouw boek over religie gaat precies over die vraag.

“Ja, omdat het antwoord vast staat volgens De Botton. Ook de filosoof-bioloog David Sloan Wilson bijvoorbeeld, auteur van een studie over religie, *Darwin’s Cathedral. Evolution, Religion, and the Nature of Society*, vindt de vraag naar de waarheidsclaims van religie volkomen irrelevant en overbodig. Toch zit juist daarin de clou. Als filosoof ben ik primair in waarheid geïnteresseerd. Maar als je je in de filosofische complexiteiten van de waarheidsclaims gaat

verdiepen dan blijkt het uitdagend en zeer interessant te zijn.”

‘Wilson doet een voorstel om de inhoudelijke conflicten tussen godsdienst en wetenschap de wereld uit te helpen door een radicale boedelscheiding tussen beide. Hij meent dat het boek [Darwin’s Cathedral] een bijdrage kan leveren tot een vreedzame co-existentie en wederzijdse waardering van godsdienst en wetenschap.’ (Atheïstisch Manifest, p. 186).

Waarom ben je atheïst?

“Tijdens mijn studie wijsbegeerte en lange tijd daarna was ik overtuigd van de seculariseringsthese, het idee dat religie ten gevolge van de modernisering langzaam zou verdwijnen. De laatste decennia geven echter weinig bewijs voor deze stelling en religie is in feite in opmars door mondiale demografische ontwikkelingen. De concrete aanleiding voor mijn publieke engagement met religie was mijn ergernis over uitspraken tijdens de verkiezingscampagne van (destijds) minister Hirsch Ballin.”

‘Een aantal gebeurtenissen in 1994 gaf aanleiding tot het schrijven van dit opstel [Atheïstisch Manifest]: het feit dat politici zich in de Nederlandse verkiezingsstrijd beriepen op godsdienst ter legitimatie van morele en politieke opvattingen; het feit dat het Vaticaan een monsterverbond sloot met de islam tijdens de wereldbevolkingsconferentie in Cairo; en een discussie in NRC Handelsblad over het verband tussen godsdienst, moraal en politiek.’ (Atheïstisch Manifest, p. 30).

“Ik ben een agnost over de claim of religie door de bank genomen een positieve dan wel een negatieve invloed op de mensheid heeft en heeft gehad. Ik deel niet de morele veroordeling door mensen als Richard Dawkins in *The God Delusion* dat religie alles bij elkaar genomen meer kwaads dan goeds teweeg brengt. Dat neemt niet weg dat je heel duidelijk kunt wijzen op slechte of goede effecten.”

‘Mijns inziens zijn religieuze universiteiten zoals de Vrije Universiteit of de Radboud Universiteit ondingen, omdat er niet zoiets bestaat als gereformeerde, katholieke of islamitische wetenschap.’ (Filosofische Polemieken, p. 17)

In ‘Atheïstisch Manifest’ schrijf je ‘Wie godsdienstwetenschap wil beoefenen, moet eerst het atheïsme omhelzen.’ (p. 164).

“Ik ben geen dogmatisch naturalist in de wetenschap die *a priori* het bovennatuurlijke (*in casu* god) buitensluit. Maar ook voor het bovennatuurlijke moet er empirisch bewijs zijn. Je kunt als wetenschapper niet al het gewenste antwoord (zoals god) *a priori* in je onderzoek aannemen. *A priori* is het gewenst om de mogelijkheid van het bovennatuurlijke open te houden, *de facto* leidt dit tot naturalisme omdat er nog nimmer empirisch (of logisch) bewijs voor het bovennatuurlijke is geleverd. Er zijn een heleboel mensen die vinden dat wetenschappelijk onderzoek naturalistisch is, in de zin dat je nooit een beroep op het bovennatuurlijke mag doen. Maar dat vind ik dogmatisch. Het beroep op het bovennatuurlijke kan net zo goed een wetenschappelijke hypothese zijn als een andere. En die moet je ook testen. Je kunt niet *a priori* uitsluiten dat dat kan. De evaluatie van de hypothese zit in het proces van toetsing.”

“Theologie op de universiteit is daarom zeer problematisch. Aan de universiteit horen geen vakken thuis die onverdedigbare hypothesen aannemen als vaststaand waar.”

En wat vind je ervan dat er religieuze beroepsopleidingen op de universiteit zijn, zoals de Katholieke Theologische Universiteit bij de Universiteit Utrecht?

“Je kunt hier ook pragmatisch over zijn: als er toch religieuze opleidingen zijn, dan liever aan een Nederlandse universiteit waar studenten theologie hopelijk nog iets van de wetenschappelijke methode meekrijgen en niet helemaal beunhazen worden op wetenschappelijk gebied.”

Wat vind je van bijzonder (met name religieus) onderwijs in Nederland?

“Ik ben een sterke voorstander van het Franse systeem van de *laïcité*, waarbij er een strikte

scheiding is tussen religie en staat en waar het onderwijs volkomen seculier is. Voor religie is in dit model de privésfeer toebedeeld. Frits

Bolkestein en anderen spelen weleens met de gedachte van de pragmatische functie van religie in een samenleving. Ik ben, zoals gezegd, een voorstander van *laïcité* en zodoende geen voorstander van bijzonder onderwijs. Ik ben ervoor dat de staat alleen maar onderwijs financiert wat puur wetenschappelijk is en niet levensbeschouwelijk. De levensbeschouwingen

laat je dan aan de burger over. In die zin ben ik liberaler dan Bolkestein. Dat deel waar mensen duidelijk van elkaar verschillen en allerlei meningen willen meegeven waar geen enkele goede reden voor is, mensen die hun kinderen indoctrineren met bepaalde onwaarheden, daar moet de staat niet aan mee betalen. Dat vind ik niet juist.”

‘Het beginsel van laïcité of de scheiding van kerk en staat berust op drie onderling nauw verweven waarden: gewetensvrijheid, rechtsgelijkheid van verschillende religieuze of geestelijke richtingen, en de neutraliteit van de politieke macht.’
(Filosofische polemieken, p. 113).

Is het wel moreel om kinderen te indoctrineren met religie waarvan je wel kunt nagaan dat die niet waar is?

“Nou, als de ouders er van overtuigd zijn dat het niet waar is, is het zeker immoreel.”

Ja, maar als de ouders het zouden kunnen weten?

“Ja, dat is nog een interessante vraag. Als de ouders er van overtuigd zijn dat het wel waar is, dan is het niet immoreel. Jouw vraag is: kunnen die ouders er fatsoenlijker wijze er van overtuigd zijn dat het waar is?”

In elke Nederlandse bibliotheek kun je bijvoorbeeld ‘Atheïstisch manifest’ lenen.

“Ja, maar goed, dan is het probleem natuurlijk dat er, als je kijkt in de academische wereld, er zowel zeer intelligente hoogleraren zijn die vinden dat geloof in god gerechtvaardigd is, zelfs, als je kijkt naar bijvoorbeeld Alvin Plantinga, dat geloof gerechtvaardigd kan zijn zonder dat de gelovige er enig argument voor geeft. Je kunt gerechtvaardigd zijn om te geloven volgens Plantinga, ook al heb je geen enkel bewijs of argument. En als je grote autoriteiten hebt die dat beweren, en je hebt andere, veel kleinere autoriteiten, zoals ik, die zeggen dat het atheïsme de juiste uitkomst is van argumenten, dan kun je als leek zeggen – en dit is de klassiek probabilistische visie, die van de Jezuïeten in Frankrijk: ‘Ja, als de ene expert dit zegt, en de andere expert dat, dan ben je als leek gerechtvaardigd om de ene expert te volgen of de andere expert.’ En dan mag je daar niet op worden aangesproken.”

“Dit is een mogelijke visie. Ik wil niet meteen tegen ouders het beschuldigende vingertje opheffen, als die er eerlijk van overtuigd zijn dat een bepaalde religie waar is en als ze gezien het feit dat ze geen tijd hebben om al het onderzoek

daarnaar te doen en wel naar bepaalde autoriteiten kunnen wijzen die duidelijk intelligent zijn, dan ben ik niet geneigd om meteen te zeggen dat die ouders immoreel zijn. Dat gaat mij te ver. Ik ben tolerant daarin.”

Als we nu een orthodox joods gezin nemen die hun kinderen nogal wat aandoen.

“Ik kan als buitenstaander wel zeggen dat ik dat immoreel vind, maar dan is de vraag: vind ik ook dat die mensen immoreel zijn om dit te doen, als zij zelf geloven in de waarheid van die godsdienst en daar argumenten voor hebben.”

Maar ze hadden beter kunnen weten.

“Het is maar de vraag of ze beter hadden kunnen weten, maar het is natuurlijk altijd een interessante vraag. Als ze mijn boeken lezen dan waren ze misschien dichterbij de waarheid gekomen.”

Wat vind je van de wetenschappelijke kwaliteit van een universiteit wanneer mensen die een studie met succes hebben afgerond nog steeds religieus zijn?

“Het interessante is dat ik in *God in the Age of Science?* het werk behandel van een aantal experts en de belangrijkste zijn Richard Swinburne en Alvin Plantinga, en die zijn, in mijn ogen, intelligenter dan ik. Als filosoof zijn ze zeer vooraanstaand. En ik zou niet het lef willen hebben om te zeggen dat er in hun opleiding iets mis is gegaan omdat ze nog geloven. Ik denk wel dat het feit dat ze geloven terug gaat op een diepe emotionele behoefte en niet zozeer op rationele argumenten. Ik heb het altijd een groot mysterie gevonden dat iemand zoals Swinburne, die echt buitengewoon intelligent is, in zijn eigen argumentaties is blijven geloven. Maar dat doet hij. En dat is een interessant psychologisch fenomeen. Ik vind het te makkelijk om te zeggen dat er iets misgelopen is in het onderwijssysteem. Kijk, Swinburne heeft in Oxford gestudeerd, hij is uitstekend opgeleid, daar kun je weinig bezwaren tegen hebben. Dus, dat zou ik te weinig vrijdenkerij vinden. Je moet niet dogmatisch worden in dit soort opvattingen. Omdat er in de filosofie zelden eensgezindheid over opvattingen is, kun je ook voorstellen dat extreem slimme filosofen zoals Alvin Plantinga, tot een andere conclusie komen dan ik.”

‘[...] elk individu moet in vrijheid de eigen wereldbeschouwing en politieke overtuiging kunnen kiezen en worden opgevoed tot zelfstandige oordeelsvorming. Daarom volgt uit de laïcité dat de staat een tegengewicht moet

bieden aan de groepspressie van sommige minderheden, zoals groepen immigranten die een politieke of fundamentalistische islam zijn toegedaan. Opvoeding tot individuele autonomie en democratisch burgerschap is bij uitstek een taak van door de overheid gefinancierde scholen. De school moet elk kind dan ook beschermen tegen groepsdwang en een neutrale atmosfeer scheppen, waarin jongeren zich met een zekere sereniteit kunnen ontwikkelen tot zelfstandigheid.’ (Filosofische polemieken, p. 114).

Je schrijft: ‘Een democratie kan pas goed werken als bij politici en burgers de wetenschappelijke houding voor het bepalen van een standpunt overheerst.’ (Atheïstisch Manifest, p. 123). Dat lijkt nogal een utopische uitspraak.

“Ja, dat is niet zo! Dat is een kritische en normatieve uitspraak; zo zou het moeten zijn. Democratie leunt op verschillende pijlers, de vrijheid van expressie is er een van, evenals de wetenschappelijke methode, en, heel belangrijk, tolerantie ten opzichte van minderheden.”

Ben je humanist?

“Ik houd helemaal niet van al dit soort predikaten. Humanist is een te vaag begrip. Dat kan van alles betekenen. Ik heb er geen idee van. Hetzelfde geldt voor vrijdenker. En zelfs voor atheïst. Zo ik iets ben, ben ik een disjunctieve, half semantische, half klassieke, universele, sterke atheïst.

Atheïsme zegt echter niks over waar je dan wel voor staat. Humanisme is een bredere term. Vrijdenken is een bredere term. Je wordt wel aangeduid als liberaal.

“Ja, ik ben een soort liberaal. Ik houd niet van etiketten, omdat etiketten vaak de lading niet geheel dekken. En ik houd niet van verenigingen en ik ben dan ook geen lid van De Vrije Gedachte; ik ben geen lid van het Humanistisch Verbond. Ik ben niet zo’n verenigingsmens. Behalve dan dat ik nog niet zo lang geleden lid van een politieke partij ben geworden, niet omdat ik het met alles eens ben, maar omdat ik vind dat er te weinig mensen lid zijn van een politieke partij. Maar ik vind het wel belangrijk dat er verenigingen zijn die bijvoorbeeld het vrijdenken bevorderen, zoals De Vrije Gedachte. Deze organisaties zijn zeker nuttig.”

‘Het tegengaan van irrationalisme in de betekenis van de verheerlijking van het irrationalisme maakt wat mij betreft dus nog steeds deel uit van de filosofie als een poging om

te komen tot een beredeneerde wereldbeschouwing.’ (Leven zonder God, p. 104)

Wat is de functie van filosofie?

“Filosofie is een groot vakgebied met een grote verscheidenheid aan onderwerpen, van de geschiedenis van de Griekse filosofie, de logica en mathematische logica en de ethiek. Als je vraagt ‘is filosofie nuttig?’ moet je dat specifiek vragen. Er is ruimte voor diversiteit. Zo kunnen verschillende talenten bloeien. Er zijn bijvoorbeeld wereldvreemde kamergeleerden zoals Saul Kripke en David Lewis die in de ivoren toren briljant theoretisch werk verrichten en daardoor het hele vakgebied veranderen en er zijn filosofen die publiek geëngageerd zijn en er zijn mixen daarvan. Ik vind dat mensen moeten doen waar ze zin in hebben en waar ze goed in zijn. Talent moet bloeien waar het kan.”

Is normatieve filosofie, dat wil zeggen ethiek en politieke filosofie, nuttig?

“Ja, ik denk dat het goed is om ook over normatieve vragen ook heel zorgvuldig na te denken met informatie op academisch niveau en discussie op academisch niveau.”

Er zijn de afgelopen decennia talloze boeken over atheïsme verschenen. Hoe past jouw boek ‘God in the Age of Science?’ in de traditie van het zogenoemde Nieuwe Atheïsme, waarvan Richard Dawkins de bekendste vertegenwoordiger is?

“Ik vind veel boeken die verschenen zijn, zoals die van Dawkins, te populistisch, dat is argumentatief niet goed genoeg. Ik heb wat meer sympathie voor het boek dan andere mensen, maar ik vind het toch tekortschieten. In vergelijking met bijvoorbeeld Dawkins’ boek, *The God Delusion*, is mijn boek technischer, voor een iets selecter, academisch gevormd publiek. Het is om twee redenen heel anders dan de andere boeken. Ten eerste, het basisplan van het boek is een beslisboom voor de gelovigen waar ik alle mogelijke opties van de gelovige ten aanzien van een bepaalde geloofsstelling, zoals “God bestaat”, laat zien: bijvoorbeeld, is het een waarheidsclaim, enzovoorts. Dat doet niemand. De meeste mensen gaan meteen argumenteren. Die kijken te weinig vanuit het oogpunt van de gelovige naar de opties die deze heeft om zijn positie in te vullen en zinvol te maken. Ten tweede, er is geen boek dat het werk van Richard Swinburne integraal behandelt.”

“Als uitgangspunt voor mijn boek heb ik de analytische godsdienstwijsbegeerte gekozen en daarbinnen de meest intelligente

vertegenwoordigers, dat zijn Alvin Plantinga en Richard Swinburne, die heb ik als *sparring partner* genomen. Mijn boek neemt als uitgangspunt het oogpunt van gelovigen en geeft hun een beslisboom met de verscheidene opties die dan beargumenteerd worden weerlegd. Swinburne, emeritus hoogleraar aan de universiteit van Oxford, ontwikkelt in zijn werk een ingewikkelde Baysiaanse waarschijnlijkheidstheorie voor het bestaan van god waarin hij tal van argumenten aan elkaar koppelt. Het gaat mij erom om die analyse integraal te analyseren en te weerleggen.”

Wat vind je van dierenrechten?

“Dierenrechten, zoals ontwikkeld door Tom Regan, vind ik problematisch omdat dieren geen rechtssubject kunnen zijn en omdat ze niet voldoende bewustzijn hebben om die rechten zelf te kunnen verdedigen. Ik ben er natuurlijk voor dat dieren fatsoenlijk behandeld worden.

Peter Singer daarentegen spreekt over dierenwelzijn, daar ben ik wel erg voor. Ik eet daarom ook vrijwel geen vlees meer om die reden. Ik bedoel: je moet je eigen leven ook een beetje aanpassen daaraan. Ik vind dus het idee dat iedereen alsmaar vlees moet eten geschift en ik erger me ontzettend aan de gewoonte van heel veel restaurants om veel vlees en heel weinig groenten op het menu te zetten. Dat vind ik slecht. In onze moraal zijn wij voor een deel gericht op verkeerde obsessies, zoals ook Peter Singer betoogt. Zoals de boer die het met een koe doet en dat iedereen zich daar vreselijk over opwindt. Maar hoe erg is dat? Maar als de koe het leuk vindt en de boer vindt het leuk. Dan zou je kunnen zeggen: dit is moreel indifferent. Waar je je wel over moet opwinden, zegt Singer, en terecht, is als mensen als hobby gaan autoracen. Want dat is schadelijk. Dus daar moeten ze onmiddellijk mee ophouden. Of al die rare bromfietsjes in Nederland die lawaai maken en ontzettend stinken. Laten mensen gewoon op de fiets stappen. Ik vind dat wij ons hele morele terrein in herooverweging moeten nemen – en ik ben niet de enige die dit vindt, Singer vindt dat ook bijvoorbeeld – in het licht van klimaatverandering.”

Wat is het grootste probleem van de mensheid?

“Ik denk dat het grootste probleem is of de mensheid door factoren als bevolkingsgroei, economische groei, de aarde niet zal uitputten. En dat zal zeker gebeuren als er niets verandert. Dus ik denk dat de mensheid in grote problemen zal komen binnen zeker 50 tot 100 jaar.”

‘Wordt het dan niet tijd voor een nieuwe Verlichting als beweging, maar nu op wereldschaal? Staat er in onze tijd niet ongelooflijk veel op het spel? Is een universele verbreiding van de Verlichting als houding bijvoorbeeld niet noodzakelijk om de mondiale problemen van milieu, overbevolking, en grondstoffenschaarste zonder oorlogen op te lossen? Moet gezien de angstaanjagende groei van de wereldbevolking de invloed van religies die geboortebeperving tegengaan, niet beteugeld worden door het propageren van Verlicht denken? Loopt de mens anders niet het risico zijn eigen habitat op de planeet aarde in steeds sneller toenemende mate te verwoesten?’
(Filosofische Polemieken, p. 46/47)

Wat kunnen we daar aan doen?

“De vraag is of ons morele apparaat wel voldoende is toegerust om er wat aan te doen. Je ziet altijd dat mensen in hun morele gedrag – ik wil niet zeggen: in hun oordelen – groepsdieren zijn die de belangen van hun eigen groep belangrijker vinden dan belangen van andere groepen. En dat is in problemen als mondiale klimaatverandering een catastrofe, omdat dat problemen zijn die iedereen gelijkelijk zullen treffen. Wij zijn heel slecht toegerust om met dat soort problemen om te gaan. Ik denk dat dat veruit het grootste en urgentste probleem is waar wij mee worstelen. De Eurocrisis valt daarbij in het niet.”

Gebruikte literatuur van en over Herman Philipse:

‘Geloven is voer voor psychologen’, interview in Harm Visser, *Leven zonder god*, 2003.
Wetenschap en wereldbeeld, oratie, Universiteit Utrecht, 2004.
Atheïstisch manifest en De onredelijkheid van religie, 2004.
Verlichtingsfundamentalisme? Open brief over Verlichting en fundamentalisme aan Ayaan Hirsi Ali, mede bestemd voor Piet Hein Donner, 2005.
Filosofische polemieken, 2009.

Een Antieke bestrijder van het christendom

Kelsos’ Ware Rede

ANTON VAN HOOFT (1943) is klassiek historicus te Nijmegen en sinds 2009 voorzitter van De Vrije Gedachte www.devrijgedachte.nl

‘Konden we maar een paar van die theologische boeken ruilen voor een paar lekker klassieke teksten.’ Deze verzuchting slaakte onze hoogleraar Grieks Jan Ros S.J. regelmatig. Ja, dat S.J. achter zijn naam betekende dat hij Jezuïet was. Maar hij was ook classicus en als zodanig betreunde hij het dat heel wat antiek cultuurgoed in de late Oudheid onherroepelijk verloren was gegaan. Echt antichristelijke geschriften werden gedelgd. We moeten het doen met een schotschrift van keizer Julianus de Afvallige (keizer 361-363). Dat werkje is al uit de late tijd toen het christendom het pleit gewonnen had sinds Constantijn het tot begunstigde religie had gemaakt: toen stroomden de kerken vol. De renegaat keizer spuide al zijn gal in *Tegen de Galileeërs*. Twee eeuwen eerder was het christendom nog maar één van de vele aanbiedingen op de antieke relimarkt. Voor het eerst waren er intellectuelen die het pas gevonden geloof tegenover de buitenwereld in geschrifte verdedigden. Deze apologeten bleven niet onweersproken, maar van die andere kant van het debat hebben we niets direct over. Ja, wel lezen we de beschuldigingen dat de christenen kannibalen waren – want ze consumeerden toch het lichaam van Christus bij hun geheime diensten? En ze gaven zich over aan incest – niet voor niets noemden ze elkaar broeders en zusters. Van één antichristelijke polemist hebben we het betoog indirect over. *Ware Rede*, een geschrift dat Kelsos in 178 schreef, werd 80 jaar later nog wel zo gevaarlijk gevonden dat de grote Origenes een uitvoerige weerlegging schreef. In dit *Tegen Kelsos* geeft hij steeds een verfoeilijke opvatting in een

letterlijk citaat, voordat hij breedvoerig de absurditeit van Kelsos' aanval op het absurde christendom bestrijdt.

In de inleiding karakteriseert Kelsos de christenen als een clandestien genootschap met een geheime leer. Bij nadere beschouwing is daaraan niets nieuws voor zover het gaat om de moraal en de verwerping van afbeeldingen. Hun leer voldoet echter niet aan de basiseisen van redelijkheid. Hun motto's zijn immers 'Onderzoek niet, maar geloof', 'Uw geloof zal u redden' en 'Kwelijk in het leven is wijsheid, goed de dwaasheid'. Kelsos wijst dus al op wat ik het geestelijk masochisme van godgelovigen noem.

Wie was die Christus nou helemaal? Zijn moeder was al verloofd met een timmerman toen ze werd bezwangerd door een Romeinse soldaat die Panthera heette (*Tegen Kelsos* 1,32). De naam Panter lijkt onwaarschijnlijk, maar is een Tiberius Iulius Abdes Pantera die in 40 een grafsteen in Duitsland kreeg. Hij stamde uit het oosten, uit het Phoenicische Sidon. Om haar ontrouw te verbergen zei Maria toen maar dat het kind van de Heilige Geest was. Tijdens zijn prediking vond Jezus geen gehoor bij zijn landgenoten voor zijn bewering dat hij een goddelijke zending had. Als volgelingen vond hij alleen maar twaalf infame belastinginners ('tollenaars') en vissers, een fraaie entourage voor een godheid! Zijn wonderen waren fantasie. Voor zover ze iets voorstelden, waren ze niet wonderbaarlijker dan wat Egyptische en andere 'tovenaars' presteerden. Jezus' voorspelling van zijn dood is puur een verzinsel van zijn leerlingen. Ook zijn opstanding is een fabel, die doet denken aan wat bijvoorbeeld van Pythagoras wordt beweerd. Als Jezus werkelijk verrees, waarom verscheen hij dan alleen aan zijn discipelen en niet aan hen die hem vervolgden en bespotten?

Uit alles blijkt dat Kelsos een grondige kennis van de tegenstander heeft. Hij kent de Heilige Schrift en hij weet ook van vele conflicten onder de christenen. Alleen de naam hebben ze gemeen, terwijl ze uiteenvallen in vele sekten, die elkaar verketteren. Wat voor aanhang trekken de christenen aan? Niet de wijzen en goeden, maar de onwetenden en zondigen. Waarom zou overigens God de menswording van een Christus nodig hebben om zich te openbaren? Het Koninkrijk Gods, betoogt Kelsos, is een perversie van Plato's leer van de ideale staat. Ten slotte is het idee van een hiernamaals ontleend aan diverse dichters en denkers. En de opstanding is een variant op het eeuwenoude concept van zielsverhuizing. In het laatste deel van zijn werk doet Kelsos een beroep op de christenen om hun cultus op te geven en zich naar de meerderheid te voegen. Ze moesten de ijdele hoop op het vestigen van een christelijke heerschappij opgeven.

Uit deze samenvatting mag blijken dat Kelsos bepaald geen blinde haat tegen de christenen koesterde. Hij lijkt bereid te zijn geweest het gesprek met de christenen aan te gaan, waartoe ze volgens hun apologeten graag bereid waren. Als zo'n gesprek al tot stand kwam – en komt – was het een dialoog van doodstommen, zoals het dat nog steeds is. Al voor zijn tijdgenoot, de arts Galenos, zijn joden en christenen van een spreekwoordelijke verstoktheid. Hij heeft het opgegeven artsen van een andere medische school van hun onjuiste opvattingen over de polsslag te overtuigen, 'want vlugger zou men mensen van Mozes en Christus afbrengen, dan artsen en filosofen die bij hun opvatting zweren.'

Over de opkomst van het christendom in de cruciale 2de eeuw kunnen jullie volgend jaar meer lezen in mijn nieuwe boek dat dan bij Ambo uitkomt: *Marcus Aurelius, tussen filosofie en keizerschap*.

Alexamenos vereert god (ALEΞAMENOC CEBETE/ΘΕΟΝ). Graffito in keizerlijk paleis Rome. De god is aan een (technisch correct) kruis bevestigd. De biddende Alexamenos lijkt wat kennelijk om zijn bizarre geloof bespot (200-300 n. Chr.)

Het secularisme in de Middeleeuwen (2)

FRANS VAN DONGEN voorheen bestuurslid van De Vrije Gedachte, oprichter en thans voorzitter van de Atheïstisch-Seculiere Partij (ASP)

In een vorige serie (Thales t/m Lucretius) is helder aangetoond dat het seculiere denken in de Oudheid prominent aanwezig was. In deze serie zullen we laten zien dat het secularisme ook in de Middeleeuwen een grotere rol speelde dan men denkt en zelfs vanaf de ondergang van Rome tot aan de Renaissance/Reformatie een opgaande lijn vertoont.

In de vorige aflevering hebben we aandacht besteed aan Augustinus en Boëtius. Deze keer bespreken we de denkers Scotus en Averroës.

Scotus

Johannes Scotus, Johan de Schot, leefde in de 12de eeuw en bracht het grootste deel van zijn leven door aan het hof van de Franse koning Karel de Kale. Wat hem belangrijk maakt, is dat hij de rede boven het geloof plaatste, wat in die tijd natuurlijk ketters was.

Er was destijds een theologisch dispuut: de een kwam op voor predestinatie, wat ongeveer betekent dat alles vaststaat: van tevoren al door god geregeld. De ander kwam op voor de vrije wil. Scotus koos in deze discussie voor de vrije wil, maar ging hierin volgens zijn religieuze tijdgenoten veel te ver. Hij kwam in conflict met de kerkelijke autoriteiten en men nam hem vooral kwalijk dat zijn geschriften een te filosofisch karakter hadden en te weinig religieus waren. Zo hield hij geen enkele rekening met de 'openbaringen'. Scotus hield echter vol dat de filosofie meer gezag had dan de theologie en dat de filosofie niets te maken had met de openbaringen. Dit kwam hem natuurlijk op een berisping van de paus te staan. Maar Scotus wist van geen wijken. Hooguit wilde hij toegeven dat de openbaringen ook een weg naar de waarheid zouden kunnen zijn, maar als de rede en de openbaringen met elkaar in tegenspraak waren, verdiende, aldus Johannes Scotus, de rede de voorkeur. Het paradijs en de zondeval moesten volgens hem symbolisch worden opgevat; dat was allemaal natuurlijk niet echt gebeurd! Hij liep eigenlijk vooruit op Averroës, die drie eeuwen later zou komen, hoewel hij wel wat verder ging. Scotus is zonder meer een relatieve atheïst te noemen, wat hem in filosofisch opzicht tot een van de meest opvallende en onafhankelijk denkende figuren van de 12de eeuw maakt. Omdat hij een relatieve atheïst was, geloofde hij wel in 'iets', maar hij had opvallende denkbeelden over wat dat iets, of die god, was. Zo schrijft hij in zijn *Over de Indeling van de Natuur*: "God weet

zelf niet wat hij is, aangezien hij geen iets is. In zekere zin is hij onbegrijpelijk voor zichzelf en voor ieder intellect..." Zijn god lijkt erg op die van de 17de eeuwse Spinoza, getuige Scotus' volgende uitspraak: "....De schepping is een continu proces; de substantie van alle eindige dingen is god...."

Dit laatste is in feite een vorm van pantheïsme, wat natuurlijk onaantvaardbaar was voor de katholieke kerk. De paus veroordeelde hem als ketter en liet regelmatig al z'n boeken verbranden, wat gelukkig nooit helemaal is gelukt. Scotus is door niet minder dan twee concilies veroordeeld. Hij is echter nooit vervolgd; waarschijnlijk omdat hij de bescherming genoot van de koning. Scotus was overigens nogal intiem met koning Karel: Toen ze een keer samen aan tafel zaten te eten, vroeg de koning uitdagend aan Scotus: "....Wat scheidt een schot van een zot ?...." Waarop hij gezegd zou hebben: "....Alleen de eettafel...."

Averroës

Averroës is afkomstig uit Andalusië en leefde in de 12de eeuw. Hij schreef

commentaren op en vertalingen van Plato, Aristoteles en anderen. Zijn werk is veel vertaald in het Hebreeuws en in het Arabisch, waardoor hij een

duurzame invloed op het joodse en islamitische denken heeft gehad. Dankzij de vertalingen van Averroës kon de joodse gemeenschap, maar ook de islamitische wereld, kennis nemen van het denken van Plato en Aristoteles. Maar ook de Westerse wereld is Averroës dank verschuldigd: in de 12de eeuw waren er in Europa nauwelijks nog werken van de Oude Griekse denkers voorhanden. Dankzij de vertalingen en commentaren van Averroës kon de belangstelling voor Socrates, Plato en Aristoteles weer toenemen. Hiermee was

Averroës in feite een wegbereider voor de Renaissance en de Reformatie. Zijn belangrijkste werk heet *Verwarring van de Verwarring*. Ook heeft Averroës veel gepubliceerd op het gebied van logica en metafysica; vandaar zijn grote voorliefde voor Aristoteles. Averroës probeerde het logische systeem van Aristoteles, met onder meer de hiervoor beschreven syllogismen, in overeenstemming te brengen met de islam. Hij stelde dat er eigenlijk geen conflict was tussen godsdienst en filosofie. Je kon de waarheid op twee manieren bereiken: door middel van het geloof, maar ook door middel van filosofie. De een sloot de ander helemaal niet uit. Een mens kon prima gebruik maken van beide denkstelsels. Theologie en filosofie sloten elkaar niet uit maar maakten elkaar juist compleet! Hij wilde eigenlijk een brug slaan tussen geloof en wetenschap (“Averroïsme”) en hij geloofde niet in een leven na de dood. De islam was in het 12de eeuwse Spanje de officiële staatsgodsdienst. In Noordwest-Afrika en Spanje heersten de zogenaamde Almohaden, die streng monotheïstisch waren. Monotheïsten maken een principekwestie van het aantal goden

dat zou bestaan en aanbeden zou moeten worden. Iets wat we veel zien bij islam en christendom, hoewel het de katholieke kerk nooit helemaal is gelukt om het polytheïsme van zich af te schudden.

Het werk van Averroës kon in de ogen van de orthodoxe moslims geen genade vinden. Zijn boeken werden verbrand en hijzelf werd verbannen. Zo werd hij er onder meer van beschuldigd, de Antieke filosofie meer aan te hangen dan het officiële geloof. Ook zijn volgende stelling bezorgde hem problemen met, deze keer, de christelijke kerk: “Er bestaat geen persoonlijke onsterfelijkheid. Het intellect overleeft wel, maar het intellect is niet iets persoonlijks, maar iets collectiefs.” Het meeste van wat hij geschreven heeft is verloren gegaan, zoals er zoveel verloren is gegaan door toedoen van fanatici, die het respect voor hun god serieuzer namen dan het respect voor hun medemens. Als je je realiseert hoeveel er op het gebied van wetenschap, kunst, literatuur en filosofie eenvoudigweg vernietigd is, dan moet je helaas concluderen dat godsdienst in het algemeen meer van de cultuur heeft afgehaald, dan dat ze er aan heeft toegevoegd.

Antroposofie: esoterisch ietsisme

ENNO NUY (1950, Aerd) is ondernemer; zie ook <http://enno-nuy.blogspot.com>

Op 14 mei vond de Vrijdenkersdag plaats, waarvoor ook Hugo Verbrugh werd uitgenodigd. Hij hield een lezing over de bijna-dood-ervaring, gezien vanuit antroposofisch perspectief. Vanuit het publiek werd hem toen toegevoegd dat het een schande was dat hij, Hugo Verbrugh, als antroposoof aan een universiteit verbonden was. Dat tumult leidde tot een *lettre de chateau* van Hugo Verbrugh, waarin hij weerwoord biedt aan degene die hem de gewraakte aantijging toevoegde: Floris van den Berg. De tekst is getiteld *Een schandaal in de filosofie* en is te bestellen bij www.kairos-kr.nl. Tevens sprak Hugo Verbrugh de hoop uit dat de publicatie van zijn tekst, het liefst voorzien van commentaar, zou worden vermeld in *De Vrijdenker*. Hierbij honoreren wij zijn wens maar betwijfelen of hij daar heel erg blij mee zal zijn.

“Door training van je denkvermogen en van het gebruik van je zintuigen, door meditatieve en andere oefeningen en studie, en ondersteund door een bepaalde leefstijl kun je méér te weten komen en begrijpen van jezelf en de wereld, dan zonder die training en oefening en studie. Daardoor kun je je beter oriënteren in je Persoonlijke BinnenWereld (PBW) en word je ook zekerder van jezelf in de buitenwereld die je met je medemensen deelt”. Zo luidt het motto van Hugo Verbrugh. Mij lijkt dat een plausibel uitgangspunt, mits het mij lukt me een werkbare

voorstelling van die PBW te maken. Ik heb mij nooit echt verdiept in de antroposofie, ben me wel bewust van de vraagtekens die geplaatst worden bij Rudolf Steiner en zijn leer, maar beschouw mezelf als redelijk onbevooroordeeld in deze materie. Hugo Verbrugh heeft me in ieder geval gedwongen zijn tekst goed tot me te nemen. En dit zijn mijn bevindingen.

“Bewustzijn, denken, begrijpen, weten zijn niet een zaak van alleen het brein. Cognitie doe je met je hele lijf en samen met anderen. Zo heeft de

mens in zijn darm een eigen minizenuwstelsel dat onafgebroken mede bepaalt wat in het bewustzijn gebeurt. The wisdom of the guts”, aldus Hugo Verbrugh. Nu is hij arts en ik kan hem hier niet tegenspreken maar ik heb altijd begrepen dat buikpijn veroorzaakt wordt door signalen van het brein die duiden op angst, gevaar en onzekerheid. Verbrugh stelt hier onomwonden dat de beweging juist andersom plaatsvindt.

“Antroposofie is een filosofisch-wetenschappelijk systeem met als specifiek kenmerk dat daarin ideeën en inzichten uit de esoterie geïntegreerd zijn. Esoterie is een leer die alleen door ingewijden gevat kan worden. Daarnaast is de antroposofie een seculiere en transcendente esoterie. De eigenlijke levensloop van de mens speelt zich af in de transcendente dimensie van reïncarnatie en karma. Dat is helemaal geheim. Over dat aspect kan alleen iets onthuld worden aan iemand die zich al een groot deel van de eerste twee aspecten eigen gemaakt heeft”. Aldus Hugo Verbrugh.

We raken hier meteen aan een fundamenteel probleem: wetenschappelijk is in mijn ogen enkel die onderzoeksmethode die herhaalbaar en reproduceerbaar is. Wetenschappelijk valide zijn slechts die uitkomsten die in experimenten herhaald en opnieuw aangetoond kunnen worden. Reïncarnatie en karma zijn in mijn ogen eerder geloofsthema's, zeker niet langs wetenschappelijke weg aangetoonde concrete fenomenen waarvan het bestaan niet meer ontkend kan worden.

Lezing van deze tekst van Verbrugh geeft me herhaaldelijk het gevoel dat ik in een New Age saga ben terecht gekomen, op zijn best een gothic novel maar ik krijg nergens het gevoel dat ik een wetenschappelijke verhandeling aan het lezen ben. En dat blijkt ook helemaal niet de bedoeling.

“De antroposofie gaat ervan uit dat mens geschapen of ontstaan is met het doel een nieuwe eigenschap toe te voegen aan de schepping, namelijk de vrijheid”, wederom aldus Verbrugh. Deze stelling blijft echter volledig in het luchtledige hangen en wordt nergens onderbouwd. Welke is dan de hieraan ten grondslag liggende logica? Persoonlijk verwerp ik iedere vorm van een vooropgezet plan of doel van leven. De evolutie is waarde vrij en verloopt niet volgens een script. Het begrip ‘vrijheid’ speelt in de evolutieleer geen enkele rol. Er is geen plaats, want geen reden voor. De stelling Van Verbrugh is bij uitstek niet seculier, want of je het nu god noemt of wat anders, kennelijk gaat ook de antroposoof ervan uit dat er een hoger gelegen doel is dat nagestreefd moet worden. Ik

vind het best maar het heeft met wetenschap niets van doen.

Verbrugh maakt het me ook niet gemakkelijk hem toch te blijven volgen want verderop stelt hij dat antroposofie in de rubriek ‘geheime leer’ thuishoort. Ze mag alleen onthuld worden aan wie haar uit zichzelf actief zoekt. Dat lijkt een aardige en verdedigbare stellingname, maar is het nadrukkelijk niet, althans in mijn ogen. Hoe ga ik op zoek naar iets wat geheim is, waarom zou ik dat überhaupt doen? Wat staat mij te wachten wanneer ik gevonden heb wat ik zocht? Een in balans verkerende Persoonlijke BinnenWereld, maar ja, ik heb vooralsnog geen idee wat ik mij daarbij voor moet stellen. Wederom, dit doet toch sterk aan een met rituelen omgeven geheimzinnige leer denken, aan Rozenkruisers en vrijmetselaars. En waar moet ik allemaal aan voldoen eer ik tot de ingewijden kan worden gerekend? Verbrugh beschouwt zichzelf als iemand die nog lang niet alles weet wat hij als volleerd antroposoof zou kunnen weten en hij heeft al straatlengtes voorsprong op mij. Ik haal hem, mede gezien mijn leeftijd, nooit meer in en kan dus nimmer eenzelfde niveau van kennis en dus balans bereiken. Dat is onredelijk maar vooral ook onlogisch.

“In de reguliere wetenschap circuleren teksten en formules over een ‘oerknal’, een big bang, waarmee alles begonnen zou zijn, maar daar kunnen alleen theoretisch natuurkundigen iets mee”, aldus Verbrugh. Maar juist dat is onzin. Ik ben wetenschapper noch astronoom, geoloog of bioloog, maar ik ben wel degelijk in staat mij de verworvenheden van hun kennis eigen te maken en er een zelfstandige mening over te formuleren. Schrijvers als Dawkins en Verbrugh (let op: dit is echt een andere naam) zijn mij daarbij zeer ten dienste.

“Om iets te begrijpen van de mens zoals ieder van ons er een is, is een ander verhaal nodig”, zegt Hugo Verbrugh. Maar dat is precies wat ik niet zoek, dergelijke verhalen hebben we al gevonden in bijbel, koran, tora en de kabbalistiek maar ze zijn uiteindelijk aan mij niet besteed gebleken.

Verbrugh: *“wij kiezen zelf wel wáár in het*

midden tussen het discursieve natuurwetenschappelijke en het eidetisch religieus-mythische verhaal voor ons de waarheid ligt waar wij in willen geloven”.

Maar Hugo Verbrugh, dat is nu precies waar ik mij uit alle macht tegen verzet: van mij mag iedereen geloven wat hij of zij wil, maar verlang van mij niet dat ik een religieuze verklaring even waardevol vind als een

wetenschappelijke. De waarheid ligt niet ergens in het midden. Wetenschap is controleerbaar, humbug niet. Bovendien, waarheid bestaat niet eens, het is een filosofisch begrip dat maar al te vaak misbruikt wordt.

Dan schrijft Verbrugh dat de pre-Babel mens als vanzelf het woord ‘paard’ in zijn bewustzijn kreeg als hij een paard zag. De woorden betekenden letterlijk de dingen. Ik ben geen linguïst maar ik denk niet dat Verbrugh hier een juiste voorstelling van zaken geeft. Alsof er ergens in een soort collectief geheugen al een vocabulaire lag, klaar om opgeraapt te worden. Zo heeft taal zich niet ontwikkeld.

Vervolgens komen de vier basiselementen waaruit de natuur is opgebouwd ter tafel: aarde, water, lucht en vuur, waarbij vuur de overgang van het fysieke naar het niet-fysieke vertegenwoordigt. Voor die overgang wordt ook wel het woord ‘aether’ gebruikt, dat door antroposofen wordt beschouwd als het 5de essentiële element, de tegen-ruimte tegenover de fysieke ruimte. Ook dit wordt in het geheel niet onderbouwd, de tegenruimte is een constructie en hetzelfde geldt voor de sappen die vervolgens ten tonele worden gevoerd. Het mag zo zijn dat de Oude Grieken het leven analyseerden in termen van aarde, water, lucht, vuur, aether, zwarte gal, slijm, bloed en gele gal, maar de moderne bioloog heeft toch echt een geheel andersluidende analyse van de natuur.

Overall in de kosmos is symmetrie, stelt Verbrugh. En als er een tegenruimte bestaat, moet er ook een tegentijd zijn. Dit zijn toch echt volkomen onlogische gevolgtrekkingen. Overigens waag ik te betwijfelen dat overall in de kosmos symmetrie zou zijn. Maar op dat moment brengt Verbrugh ons bij de paramnesie en de parapsychologie. Hij stelt dat we in de huidige filosofie en wetenschap nog niet toegerust zijn om deze fenomenen goed te karakteriseren. En dat geldt, zegt hij, ook voor het fenomeen tegentijd. Ik wil het bekritisieren van Verbrugh in termen van de filosofie graag aan anderen overlaten, die hiertoe beter gekwalificeerd zijn dan ik. Maar het is in mijn ogen wetenschappelijk onaanvaardbaar een constructie te ontwerpen die nergens op gebaseerd is en dan je verdediging te bouwen op het argument dat de huidige wetenschap nu eenmaal nog niet is toegerust om die constructie te kunnen analyseren en begrijpen. Tja, dat is een vrijbrief voor willekeurig welke bewering dan ook.

“De antroposofie is het nieuwe filosofisch realisme omdat ze de mens als microkosmos ziet

zodat de kennis van de mens over de wereld de kennende mens daadwerkelijk verbindt met de wereld”, stelt Verbrugh. “De antroposofie is nieuw en pragmatisch effectief omdat ze de vrijheid als normatief sleutelidee van de moderne westerse cultuur als leidmotief heeft en een analyse geeft van de waarde en de beperkingen van de moderne wetenschap”, zo stelt opnieuw Verbrugh. Volgens mij ligt in deze redenering de crux van het hele verhaal. Die crux markeert ook het moment waarop ik definitief afhaak. Verbrugh onderbouwt nergens waarom het begrip vrijheid een normatief sleutelidee zou moeten zijn, iedere logica ontbreekt hier. Het is een volstrekt gratuite bewering, maar wel een die van essentieel belang is voor zijn hele verdere betoog.

“Twee dingen staan vast”, zegt Verbrugh: “niets ter wereld staat zó vast als dat we ooit zullen weten van het hierna, maar even hard staat vast dat op voorhand niemand op die vraag een overtuigend, laat staan een zeker antwoord kan geven”. Ook deze beweringen worden niet onderbouwd, het zijn dogma’s. Verderop stelt Verbrugh zelfs – en dat gaat toch wel erg ver – “dat de wetenschap zich in de keuze van de problemen die ze aanvat, beperkt tot die problemen waarvan op voorhand aannemelijk is dat ze daadwerkelijk op korte termijn opgelost zullen kunnen worden. Anders gezegd: de wetenschap maakt het zichzelf veel te gemakkelijk”. Wetenschap is volgens Verbrugh de kunst van het oplosbare. Hier heeft de antroposoof de wetenschapper definitief achter zich gelaten en heeft hij zichzelf volledig vrij baan verschaft om zelfs baarljke nonsens uit te gaan slaan. We zijn bij de BDE aangeland, de bijna-dood-ervaring.

Ik wil hier slechts enkele citaten weergeven uit de tekst van Verbrugh: “iedereen wordt een uniek soort

onvermogen gewaar om te spreken over wat men ervaren heeft” (in een BDE.) En: “Taal is exclusief voorbehouden aan het leven dierseits en alle woorden van de taal zijn ontoereikend om iets te zeggen over gene zijde”. Ik laat het thema BDE hier maar voor wat het is.

“In het mensbeeld van de antroposofie is de mens enerzijds verwant met de drie andere natuurrijken, het levenloze, het plantaardige en het dierlijke, en is hij anderzijds een natuurrijk op zichzelf. Weinig fundamentele vragen worden

zó krachtdadig met tegen- en weer tegengestelde antwoorden beantwoord als de vraag of de mens wel of niet in essentie een dier is”, stelt Verbrugh. Maar de mens heeft een ik-organisatie. “Daardoor kent de mens als enige wezen op aarde zelfbewustzijn. Die ik-organisatie heeft hij volgens antroposofische visie te danken aan het feit dat hij als enige op aarde het vuur beheerst, zoals wordt verteld in de mythe van Prometheus”. Aldus Hugo Verbrugh. Die als academicus liever te rade gaat bij mythen en sagen dan dat hij laat zien ooit wetenschap bedreven te hebben. Hij is opgegaan in een astraal lichaam, op aarde gekomen om een nieuwe eigenschap in de wereld te brengen, namelijk de vrijheid (zie pag. 134 van zijn tekst).

Beste Hugo Verbrugh, ik heb uw tekst goed gelezen en vele passages heb ik zelfs meerdere malen gelezen, maar u bent er niet in geslaagd mij op andere gedachten te brengen. Ik beschouw u als een romanticus met een sterk gevoel voor

mystiek. U bent een academisch gevormd mens en daardoor bent u beter dan anderen in staat om uw verhaal gloedvol en met mooie taal te vertellen. Maar dat alles kan niet verhullen dat u er stevig op los fantaseert. Toepasselijk is hier een citaat uit Maarten 't Hart's *De schrift betwist*, waar hij de dichter Philip Larkin aanhaalt die na de bijbel gelezen te hebben verzucht: “It is absolutely bloody amazing to think that anyone ever believed any of that. Really, it's absolutely balls. Beautiful, of course. But balls”. (Het is verbijsterend je te realiseren dat iemand dit alles ooit heeft geloofd. Werkelijk, het is volkomen kul. Schitterend natuurlijk. Maar wel kul.)

Een schandaal in de filosofie (Steekt er enige waarheid in de antroposofie of is Rudolf Steiner louter een charlatan en is het dan dus niet een schande wanneer een antroposoof als filosoof in de universiteit mag werken?) ISBN nummer 978-90-76494-00-5. Te bestellen bij www.kairos-kr.nl

Wie zonder (voor)oordeel is, opene de discussie

Discussieavond in de OBA op 16 februari vanaf 19:00 uur inloop

19.30 - 22.00 uur discussie met Jo Nabuurs

De DVG-discussiegroep “Amsterdam en omstreken” organiseert in de Openbare Bibliotheek van Amsterdam een discussieavond met Jo Nabuurs naar aanleiding van zijn artikel 'Wie zonder (voor)oordeel is, opene de discussie' in het oktober-magazine. De vraag die Jo daarin opwerpt is prikkelend. Heeft mondeling of schriftelijk discussiëren eigenlijk wel zin? Leidt het slechts tot ruzies of toch evengoed nog tot nieuwe inzichten? Zijn stelling is dat men zich vaak maar beter kan focussen op een debat tussen mensen met een min of meer zelfde ideologie, of dat ze anders vooraf aan moeten geven welke ideologie ze aanhangen, zodat de anderen de stellingnames beter kunnen duiden.

De toegang is gratis. Leden van De Vrije Gedachte hebben voorrang. In verband met de beperkte ruimte is opgave vooraf noodzakelijk. Voor de bijeenkomst kan men zich **aanmelden in de periode van 9-31 januari** door een e-mail te sturen naar: DVG.Amsterdam@hotmail.com

De Openbare Bibliotheek is gelegen op loopafstand (of tram 26) van het Centraal Station, Oosterdokskaai 143, 1011 DL Amsterdam. Voor de routebeschrijving zie OBA.nl. Telnr. OBA 020-5230900

Jo Nabuurs is historicus en een groot kenner van de woelige geschiedenis van onze vereniging, mede-auteur en mede-redacteur van het Vrijdenkersboek “God noch autoriteit”. Hij is werkzaam bij het Humanistisch Historisch Centrum. Hij schreef 'Vrijdenkers in verzuild Nederland. De Dageraad, 1900-1940. Een bronnenstudie'.

Wie zonder (voor)oordeel is, opene de discussie. Dit zou zomaar het motto van ons discussiegroepje kunnen zijn, dat inmiddels een aantal jaren maandelijks bijeenkomt. Wij hebben nog plaats voor nieuwe leden. Bent u die Vrijdenker die wij zoeken? Onafhankelijk, liefhebber van filosofie, discussie en vooral ook luisteren naar elkaar? Vindt u het interessant om maandelijks bij een van de leden thuis in informele sfeer bijeen te komen? Dan bent u wellicht een goede kandidaat. U kunt zich opgeven en wordt dan uitgenodigd voor een van onze volgende avonden.

Waarom ik agnost (én atheïst) ben

‘Ik ben het oneens met alle bekende religies en ik hoop dat iedere vorm van religieus geloof zal uitsterven.’ Bertrand Russell

MARCEL KLEIN (1972, Stadskanaal) is ondernemer; redacteur van De Vrije Gedachte

Wat is god?

Priesters, predikanten, imams, gelovige leken, maar zelfs de ongelovigen; allemaal hebben ze de mond vol van god en iedereen wil dat ik een mening heb over god. Om een mening te kunnen hebben over god moet je toch eerst weten wat god is? En daar zit hem de crux. Ik weet niet meer wat god is; wat men daarmee precies bedoelt. Het enige wat ik weet is dat de gelovigen het over dit onderwerp zelden eens kunnen worden.

Na het vergelijken van grote hoofdstromingen en sekten en het schrappen van de talloze dogma's waarover men het oneens is blijft er een restant over waarmee de zeer vage omschrijving mogelijk wordt van een 'scheppende kracht' (of een verzameling 'scheppende krachten') die ten grondslag zou liggen aan het universum; een scheppende kracht die als bijzondere eigenschappen heeft dat het niet waarneembaar lijkt te zijn met de ons bekende zintuigen en waarvan het bestaan niet door logisch redeneren of wetenschappelijk onderzoek kan worden aangetoond (wie beweert van wel mag het komen demonstreren).

Omdat zelfs indirecte aanwijzingen ontbreken zie ik geen enkele reden meer om het bestaan van zo'n kracht als reële mogelijkheid te zien, los van de bij mij ontbrekende behoefte om nog in een dergelijk wezen te geloven. Ik geloof dus niet in goden. Sommige ongelovigen vinden het echter niet genoeg wanneer ik zeg dat ik niet geloof. Zij vinden dat ik zou moeten zeggen dat goden niet kunnen bestaan. Gevoelsmatig ben ik hiertoe geneigd maar beschouwend vanuit een zuiver rationeel perspectief kan ik dat niet. Ik ben agnost. In dit artikel zal ik proberen om de misverstanden omtrent agnosticisme (bij andere ongelovigen) te weerleggen of te nuanceren. Zo zouden agnosten lafaards zijn (DVG voorzitter Anton van Hooff) die 'lafhartig de kool en de geit sparen' (filosoof Jan Vis in zijn 'column voor lafaards'), ze zouden uit angst het beroemde 'deurtje voor de schepper' willen openhouden en er wordt gesuggereerd dat agnosticisme zou leiden tot oppervlakkigheid (filosoof Herman Philipse in zijn 'Atheïstische manifest').

Dit artikel is overigens beslist niet bedoeld als

aanval op atheïsme. Niet alleen om de reden dat agnosticisme een variatie van atheïsme is (wat ik straks nader zal verklaren) maar ook omdat ik het geen schande vind wanneer men zegt dat iets niet bestaat als er verder ook geen enkele reden is om het bestaan ervan te veronderstellen, maar dat wil niet zeggen dat het daarom ook een rationeel zuivere conclusie is.

Wat is agnosticisme?

Om een goed beeld te geven van wat agnosticisme inhoudt citeer ik de Britse wetenschapper en filosoof Thomas Henry Huxley, die de term in 1869 bedacht, en wanneer ik verder in dit artikel over agnosticisme spreek dan bedoel ik het agnosticisme volgens deze

definitie, tenzij anders aangegeven.

Huxley: *‘Dit principe kan op meerdere manieren uiteen worden gezet die allemaal op hetzelfde neerkomen; namelijk dat het verkeerd is voor iemand om te zeggen dat hij zeker is van de objectieve waarheid van een stelling, tenzij hij de bewijzen kan leveren die deze zekerheid rationeel rechtvaardigen. Dit is wat agnosticisme inhoudt; en mijns inziens is dit het enige wat essentieel is voor het agnosticisme.’* (1)

Het agnosticisme zoals hier door Huxley wordt uitgelegd is een rationele filosofie waarin emotionele drijfveren en persoonlijke wensen buiten het denkproces worden gehouden. Er kunnen uiteraard emotionele redenen zijn waarom individuen *‘ik weet het niet’* zeggen, zoals angst voor de dood of hoop op een hiernamaals. Men zou dat laf kunnen noemen (al vind ik het hier ook misplaatst) maar het heeft weinig met agnosticisme van doen.

In tegenstelling tot wat vaak wordt gedacht is agnosticisme niet per se strijdig met atheïsme. Ook is het geen 'half geloof' tussen theïsme en atheïsme in. Atheïsme kan zich op twee manieren manifesteren: in een sterke vorm en een zwakke (sterk en zwak zijn hier geen waardeoordelen). Sterk atheïsme is de absolute overtuiging dat god of goden niet kunnen bestaan. Zwak atheïsme is de afwezigheid van theïstisch geloof vanwege het gebrek aan bewijs. Ik denk dat het niet nodig is om uit te leggen dat *‘ik geloof je niet’* niet

hetzelfde betekent als *‘het is absoluut zeker dat jouw opvattingen onjuist zijn’*.

Beide uitspraken kunnen in de context van een meningsverschil met een theïst worden gekenmerkt als atheïstisch. De eerste uitspraak (zwak atheïsme) zou echter ook afkomstig kunnen zijn van een agnost. Het woord atheïst bestaat uit het voorvoegsel ‘a’ (niet, geen), en ‘theïst’. ‘Atheïst’ betekent simpelweg ‘niet-theïst’ of ‘geen-theïst’. Een atheïst is iemand die niet gelooft in goden. Een agnost gelooft niet in goden, is ‘geen theïst’ en is daarom vanzelfsprekend atheïst. Er zijn lieden geweest die ondanks de krachtige logica van dit argument (en zonder deze te weerleggen) toch beweren dat ik mij als agnost geen atheïst mag noemen. Ik kan het niet laten om aan deze mensen te vragen welke god dat dan wel niet is waar ik in zou geloven. Op de vraag, ‘geloof u in god?’ geef ik als antwoord immers zeer stellig, ‘neen!’. Het is dan ook een vraag die slechts met ja of nee kan worden beantwoord, wat de Amerikaanse atheïstische filosoof George H. Smith op zeer duidelijke wijze uitlegt in zijn bestseller *‘Atheism. The Case against God’*: *‘Agnosticisme is een gerechtvaardigde filosofische positie (al is ze in mijn ogen onjuist), het is geen derde alternatief of een halfslachtige houding tussen theïsme en atheïsme. Integendeel, het is óf een variatie van theïsme, óf van atheïsme. De agnosticus moet nog steeds aanwijzen of hij wel of niet in een God gelooft, en terwijl hij dat doet neemt hij een theïstisch standpunt in, of hij neemt een atheïstisch standpunt in, maar hij néémt een standpunt in. Agnosticisme is niet de vluchtweg die men er meestal aan toeschrijft.’* (2) (Bij theïstisch agnosticisme is er sprake van een geloof in god, maar stelt men dat god’s eigenschappen onkenbaar zijn; dit heeft nauwelijks raakvlakken met het oorspronkelijke agnosticisme van Huxley en het is *vreemd genoeg* ook niet het soort agnosticisme waar de criticasters hun pijlen op richten; ik laat het dan verder ook buiten beschouwing).

Oók voormalig predikant Dan Barker, thans één van de invloedrijke atheïstische denkers van de Verenigde Staten en public relations directeur van ‘The Freedom from Religion Foundation’, huldigt dit standpunt in zijn boek *‘Losing Faith in Faith’*: *‘Mensen zijn telkens weer verrast wanneer ik zeg dat ik zowel een atheïst ben als een agnost. Meestal reageer ik door te zeggen: ‘Wel, ben je een Republikein of een Amerikaan?’ De twee woorden hebben verschillende betekenissen en zijn niet onverenigbaar. Agnosticisme heeft betrekking op kennis in het algemeen; atheïsme heeft betrekking op het*

geloof in een God in het bijzonder.’ (3)

Over de verhouding van agnosticisme tot theïsme en atheïsme zegt Barker: *‘Een wijdverbreid misverstand omtrent agnosticisme is dat het een halfslachtige houding is tussen theïsme en atheïsme. Dat kan helemaal niet, aangezien het zich afspeelt op een heel ander strijdperk, en omdat de vraag: ‘Geloof u in God?’, alleen beantwoord kan worden met ja of met nee. (‘misschien’ of ‘Ik weet het niet’ zijn simpelweg uitstelmanoeuvres. Zij beantwoorden niet de vraag. Iemand die steeds doelbewust de vraag op deze manier ontwijkt, zou geen agnost genoemd moeten worden, maar eerder zoiets als ‘besluiteloos’ of ‘onvoorbereid’).* (3)

De kabouters

Een van de meest gebruikte clichés in het debat over agnosticisme is het zogenaamde kabouterargument. Het is een grap waarmee men de lachers op de hand krijgt maar de inhoudelijke waarde is nul komma nul. Ik zal uitleggen waarom.

Wanneer men mij vraagt, ‘geloof je in god?’, dan zal mijn antwoord ‘nee’ zijn. Wanneer mij echter wordt gevraagd of god *bestáát* (en dat is wel degelijk een wezenlijk andere vraag), dan zal ik na enig nadenken waarschijnlijk zeggen dat ik het niet weet en dat is vaak het moment waarop de kabouters erbij worden gehaald, ‘Haha’, *dan weet je zeker ook niet of kabouters bestaan?* Hierbij zal het vermoedelijk de bedoeling zijn dat alle toehoorders luid lachen en de conclusie trekken dat agnosticisme onzin is want agnosten nemen kabouters serieus. In werkelijkheid heb ik er natuurlijk nergens blijk van gegeven iets serieus te nemen. Toch zal ik trots en consequent mijn agnostische standpunt innemen. Niet omdat ik ook maar een moment de mogelijkheid van het bestaan van de kleine lieden overweeg, maar simpelweg omdat ik moet erkennen dat ik niet in staat ben om te bewijzen dat ze niet bestaan. Ik zou niet weten hoe. Maar misschien dat degenen die de kabouters telkens te berde brengen intelligenter zijn dan ik en dit *uiterst relevante* vraagstuk wél kunnen oplossen.

Graden van waarschijnlijkheid

Veel mensen denken dat het agnosticisme de opvatting inhoudt dat alles onkenbaar is; dat men niets zeker kan weten. Deze positie wordt strikt agnosticisme genoemd. Het is echter onjuist om te veronderstellen dat iedere agnost op deze wijze denkt. Het agnosticisme van Huxley wordt tegenwoordig empirisch agnosticisme genoemd. Over de onkenbaarheid van dingen schreef

Huxley het volgende: *‘Ik hou er niet zo veel van om te zeggen dat iets ‘onkenbaar’ is. Waar ik wél zeker van ben, is dat er vele onderwerpen zijn waarover ik niets weet; en die, voor zover ik dat kan beoordelen, buiten de reikwijdte van mijn denken liggen. Maar of deze dingen kenbaar zijn voor iemand anders is precies één van de zaken waarover ik niet kan oordelen, al kan het zijn dat ik een redelijk sterke voorstelling heb van de waarschijnlijkheid van de zaak.’* (1)

Ik herinner me een moment uit mijn kleutertijd waarin ik overvallen werd door een gevoel van solipsisme (solipsisme is het idee dat ‘Ik’ het enige werkelijk bestaande wezen is). Deze gedachte was op die leeftijd erg beangstigend en ik ben blij dat het gedurende de 20 jaren die volgden naar de achtergrond verdween. Op latere leeftijd probeerde ik tijdens filosofische overpeinzingen de mogelijkheid van solipsisme volkomen uit te sluiten. Dit is me nooit gelukt. Desondanks vind ik deze filosofie volkomen absurd en kan ik me niet voorstellen dat ik deze gedachte ooit serieus zou overwegen. In tegenstelling tot wat de vooroordelen zeggen heeft agnosticisme dan ook niets te maken met ‘alles voor mogelijk houden – van kabouters tot spoken en mythische goden’, maar meer met het bepalen van de geloofwaardigheid of waarschijnlijkheid van dingen. Door zintuiglijke waarneming, ervaring, kritisch denken en logisch redeneren, weet ik dat bepaalde zaken zeer waarschijnlijk zijn. Sommige zaken zó waarschijnlijk dat het krankzinnig is om er in de dagelijkse praktijk aan te twijfelen (zoals het gegeven dat de aarde een sferoïde is, of dat zwaartekracht bestaat). Andere ideeën echter zijn bijzonder ongeloofwaardig. Er tussenin zit een heel spectrum van graden van waarschijnlijkheid.

De kool, de geit en oppervlakkigheid

Hier kom ik dan op het punt waarop ik van mening verschil met filosoof Herman Philipse, de schrijver van het ‘Atheïstisch manifest’. Het is denk ik ook één van de weinige punten van kritiek, want zijn ‘Atheïstisch manifest’ is een boek dat ik iedereen kan aanbevelen. De enige misser die ik heb kunnen vinden is deze: *‘Het aanvaarden of verwerpen van God’s bestaan heeft grote gevolgen voor de wijze waarop we ons leven inrichten en beleven. De gelovige zal verlangen naar verlossing. Hij heeft vertrouwen in de toekomst omdat God hem nooit verlaat. De atheïst kiest voor de hartstocht der nuchterheid. Hij wil de facts of life onbevreesd onder ogen zien. Terecht, denk ik, kunnen de gelovige en de atheïst de agnosticus verwijten dat zijn oordeels-onthouding leidt tot oppervlakkigheid.’* (4)

Ten eerste is er geen sprake van oordeels-onthouding. Zoals we hebben gezien moet de agnost aangeven of hij in een god gelooft of niet, en neemt hij een theïstisch of atheïstisch standpunt in. Het enige wat de agnost niet doet is postuleren dat een bovennatuurlijk wezen onmogelijk kan bestaan, want hij zou zich verplicht voelen om die stelling logisch te onderbouwen en dat kan hij niet. Ook Philipse heeft nergens aangetoond dat zo’n wezen onmogelijk kan bestaan.

Verder mis ik een psychologisch mechanisme. Hoezo heeft het aanvaarden of verwerpen van god’s bestaan grote gevolgen voor de wijze waarop we ons leven inrichten? Hoe werkt dat in iemands hoofd? Is god werkelijk zó relevant dat we ons in absolute termen moeten uitspreken over het bestaan ervan? Is het niet gewoon genoeg om te zeggen dat we er wel of niet in geloven?

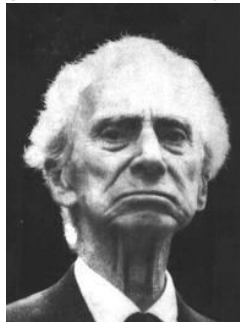
Een van de meest bizarre beschuldigingen die de agnost over zich heen kan krijgen is echter het verwijt een lafaard te zijn. Op het internet las ik jaren geleden een column (‘een column voor lafaards’) van filosoof Jan Vis waarin hij stelde dat agnosticisme *onvermijdelijk* zou leiden tot het ‘lafhartig sparen van de kool en de geit.’ (5) Oók Anton van Hooff, voorzitter van De Vrije Gedachte, bezondigde zich het afgelopen jaar aan dergelijke schrijfsels. (6)

Ten grondslag aan deze misvatting ligt het overbekende cliché dat de agnost een achterdeurtje zou willen openhouden voor de schepper. Waarom zou de agnost dat willen? Uit angst? Angst waarvoor? Voor het Laatste Oordeel? De poel des vuurs? De toorn van Poseidon, Jahwe of Allah? Ik zal eerlijk bekennen dat ik niet alle agnosten op de wereld heb geïnterviewd, dus het zou mogelijk kunnen zijn dat er hier en daar ergens één rondloopt die bang is voor de Eeuwige Straf. Ik ben er echter nooit een tegengekomen.

Ook onder de bekende agnosten kan ik niet iemand aanwijzen op wie deze platitudes van toepassing zijn. Bertrand Russell, Clarence Darrow, Robert Ingersoll, Thomas Huxley en Carl Sagan waren geen mensen die men kan verwijten dat ze lafhartig de kool en de geit spaarden. Russell schreef talloze artikelen, essays en boeken waarin de godsdiensten werden bekritiseerd, waaronder zijn beroemde toespraak ‘Why I am not a Christian.’ Russell’s visie op de godsdienst werd door zijn vroegere leerling A.J. Ayer (Professor of Logic, Oxford University) treffend samengevat: *‘Hij vindt de propositie dat zo’n wezen bestaat niet onbegrijpelijk of logisch*

onmogelijk; hij houdt alleen staande, dat er niet de geringste reden bestaat om te geloven dat hij waar is.’ (7)

Door zijn kritische houding ten aanzien van de godsdiensten en zijn vrije ethische opvattingen

werd Russell gehaat door gelovigen. In New York kwam het tot een rechtszaak waarbij hem werd verboden om les te geven op de universiteit. De aanklacht was een aaneenschakeling van leugens en scheldkanonnades aan het

adres van Russell waarbij hem niet werd toegestaan om zich voor de rechter te verdedigen. (8)

Mezelf herken ik ook niet in de bekende clichés over agnosten. Ik heb geen behoefte aan achterdeurtjes. Een groot deel van mijn leven ben ik gelovig geweest en ik ben juist blij dat ik er vanaf ben (9). Het godsbeeld waarmee ik in mijn jeugd ben geïndoctrineerd was als een parasiet in mijn brein; als een zichzelf onderhoudend organisme dat teerde op irrationele verlangens en angsten. Zoiets wil je niet meer opnieuw naar binnen loodsen via een achterdeurtje.

Sterker nog, het achterdeurtje wordt dichtgetimmerd en stevig vergrendeld want agnosticisme komt niet voort uit angst voor god of het verlangen naar het hiernamaals maar uit de principiële overtuiging dat alle absolute uitspraken die men doet logisch moeten kunnen worden onderbouwd. Dát en niets anders is de basis van agnosticisme. Men kan het daar mee eens zijn of niet, maar met lafheid of de behoefte aan vluchtwegen heeft het niets te maken.

Aan het sparen van kolen en geiten doe ik niet. Ik steek mijn mening over de godsdienst niet onder stoelen of banken en kan prima beargumenteren waarom ik teleologische en andere god‘bewijzen’ ondeugdelijk vind; waarom ik de religieuze geschriften op morele en logische gronden verwerpelijk vind; waarom ik van mening ben dat rationeel denken superieur is aan blind geloof; kortom, waarom ik *geen theïst* ben. Maar

hoe bespottelijk en bizar de morbiditeiten en psychosen der mensheid in mijn ogen ook mogen zijn, het is me nooit gelukt om logisch aan te tonen dat buitenzintuiglijke werelden, wezens, dingen, et cetera, niet kunnen bestaan.

Indien de critici van het agnosticisme dit ook niet kunnen dan zijn al die pek en veren waarmee men de agnost besmeurt ongerechtvaardigd, en rijzen nog meer de twijfels over de toegevoegde waarde van al die plaisanterie over kabouters en mannekes op de zon. Het leidt slechts de aandacht af van het feit dat de criticus als het erop aankomt eigenlijk niet veel beter af is als de door hem verfoeide agnost. De non-existentie van... – *vul maar in, spoken, sprekende ezels, goden* – kan niet logisch worden aangetoond. Niet mee eens? Probeer het, zou ik zeggen, en als er doorslaggevende resultaten zijn geboekt zou ik het graag willen weten en ben ik de eerste die zijn leven betert.

Vooralsnog denk ik dat de non-existentie niet bewezen kan worden en zolang sceptici bij de feiten blijven en zich niet laten verleiden tot het doen van onbewijsbare uitspraken hoeven zij zich ook helemaal niet te vermoeien met dergelijk *monnikenwerk*. Theïsten zijn over god begonnen en zullen daarom belast zijn met die vermoeiende en frustrerende taak; zij zullen moeten bewijzen dat god bestaat.

Bronnen:

- 1: ‘*Agnosticism and Christianity and other essays*’ Thomas Henry Huxley.
- 2: ‘*Atheism, the case against God*’ George H. Smith.
- 3: ‘*Losing Faith in Faith*’ Dan Barker.
- 4: ‘*Atheïstisch manifest (en de onredelijkheid van religie)*’ Herman Philipse.
- 5: ‘*Het geloof van de agnost (een column voor lafaards)*’ Jan Vis.
- 6: ‘*Agnosticisme is een laf ongeloof*’ Anton van Hooff (De Vrijdenker, juli/augustus, nr. 6/7 editie 2011)
- 7: ‘*Russell. Inleiding tot de grondslagen van Bertrand Russell’s filosofie, zijn bijdragen tot logica, kennisleer en theorie van de werkelijkheid.*’ A. J. Ayer.
- 8: ‘*Why I am not a Christian*’ Bertrand Russell. ‘Autobiografie’ (deel 2 en 3). Bertrand Russell.
- 9: ‘*Een enkele stap op de weg waar vrijdenken begint*’, een artikel van mij in de november editie (nr. 10, 2011) waarin ik beschrijf hoe ik na een lange zoektocht een ongelovige werd.

De zwakte van religie is dat ze altijd gelijk heeft. De kracht van wetenschap is dat ze altijd ongelijk heeft.

PAUL BAUDUIN (1905 – 1999)

Morfologische voodoo

JAAP VAN DEN BORN (Nijmegen 1951) vrijdenker, dichter; beidt zijn tijd

Wanneer ik een klein beeldje van u maak
Waarin uw haar en nagels zijn verwerkt
En ik beprikt die mompelend met spelden

Dan gaat u pijnlijk dood, zoals u merkt:
Het zijn dezelfde resonantievelden
Zo'n beeldje noemen wij dus 'resonator'

Een speld kan informatie aan hem melden
(‘Val dood’) en deze vormveldinformer
Fungeert dan in úw veld als doodsoorzaak

U ziet, er is geen sprake van magie
Maar Wetenschap, al is het ook would-be

Resonantietherapie: Alles is omgeven door een vormveld. Neem ik een foto van een boom dan bevat die foto hetzelfde vormveld ('informatie') omdat het er op lijkt ('resoneert') en is dan resonator. Door de resonator kan informatie gegeven worden aan het boom-vormveld. Runetekens, Hebreeuwse letters en oude symbolen blijken zeer geschikt als informator. Je kunt de foto ook met groen licht bestralen; dan wordt de informatie 'groen' doorgegeven aan het morfogenetische veld van de boom en dat vindt hij vast lekker. Je kunt ook een eikel nemen, die bevat de informatie van een heleboel bomen in het vormveld 'eiken.' Bij een bos moet je natuurlijk op intuïtieve wijze eerst vaststellen welk gebied een natuurlijk geheel vormt; een 'holon.'

Afijn: de vakgroep Ecologische Landbouw van de Landbouwwuniversiteit Wageningen is dus op basis van dit soort theorieën actief. In samenwerking met het IRT-laboratorium in Weilerswist bij Keulen wordt 'informatie' verstuurd met ingewikkelde apparatuur naar boomzaden en zesduizend jonge boompjes in Tsjechië. Het zal u verheugen dat ze ook in Afrika wat aan de problemen willen gaan doen met deze veelbelovende aanpak. Uiteraard heb je daar subsidie voor nodig.

Een lans voor Wilders breken

ANONYMOUS

P.L. (naam en adres bij redactie bekend)

In nummer 8 van september 2011 staat een qua omvang flink artikel van Enno Nuy, met als titel "Van Oklahoma naar Oslo". Het leest als één grote aanklacht tegen Wilders; de auteur deinst er zelfs niet voor terug om ene Gérard van Eyk te citeren, die Wilders met de door de Nazi's bedachte Sippenschuld (t.a.v de Joden, Zigeuners en homoseksuelen) in verband brengt.

Toe maar. Ik ga het hier voor Wilders opnemen, U bent alvast gewaarschuwd.

Er valt het nodige op hem aan te merken, zeker, en als ik zie door welke figuren hij zich laat omringen kan ik mijn vooroordelen maar nauwelijks de baas, maar ik vind dat zijn strijd tegen een absurde waan – de islam – die het kernpunt van zijn boodschap vormt, op wat meer vrijdenkerssteun zou mogen rekenen. In zijn afkeer van de islam bevindt Wilders zich overigens in voortreffelijk gezelschap: al in de 19e eeuw liet de meer dan briljante filosoof Schopenhauer er geen spaan van heel, en in zijn nog niet zo lang geleden verschenen boek

Athéologie stelt de vermaarde Frans professor Michel Onfray o.m: "Ongeveer 250 verzen – op de 6250 van de Koran – rechtvaardigen de heilige oorlog, de jihad. Dat is voldoende om de twee of drie ongevaarlijke zinnen die oproepen tot tolerantie, respect voor een ander, grootmoedigheid of afzien van dwang in religieuze context, in de schaduw te stellen". En als we nu om ons heen kijken, zien we dat het in zo goed als alle landen waar de islam dominant is, het al eeuwenlang beroerd gesteld is met de vrijheid van godsdienst (!),

democratie, wetenschap, burger-, vrouwen-, en homorechten, economie, en dat weliswaar niet alle moslims terrorist zijn, maar wel bijna alle terroristen moslim. Een door de islam geïnspireerde zelfmoordaanslag met weer 20 tot 100 doden is al zò gewoon dat die in de media met een klein berichtje wordt afgedaan. Het wachten was gewoon op de idioot die in het Westen soortgelijke conclusies trok.

Wilders en Bosma zijn als politici wel degelijk verantwoordelijk voor de impact van hun woorden, schrijft Enno Nuy, en maakt hen daarmee impliciet medeverantwoordelijk voor de wandaad van Breivik. Hij draait oorzaak en gevolg gewoon om: hij geeft de anti-islamisten de schuld, terwijl juist de islam-faciliteerders de woede van Breivik hebben gewekt en hij zich op hèn heeft gewroken.

Over de impact van de woorden van de haatzaaiende imams (daags na 9/11 riep een imam bv. op een gesubsidieerde Amsterdamse zender nog met schelle toon op om de homo's met hun hoofd naar beneden van de minaretten te gooien.....- wie verspreidt er nu de haat?!) reppen Enno Nuy en veel van wat zich links of progressief noemt, met geen woord; nooit.

Onder Lubbers is het al begonnen. Er werd niet ingegrepen toen na het verschijnen van het boek *De Duivelsverzen* zo'n 4000 door imams opgehitste moslimdemonstranten in Rotterdam de leuzen van hun borden scandeerden: kill Rushdie! De Fransen hebben voor zo'n houding een aardig gezegde: “qui se fait brebis, le loup le mange”; vrij vertaald is dat: als je van jezelf een schaapje maakt, komt de wolf je vanzelf opvreten. En dat is precies wat er gebeurt. Met onze tolerantie hebben we de intolerantie in huis gehaald.

Mijn boosheid hierover richt zich op de lieden die dat via de politiek of media op hun geweten hebben. Waren we eindelijk een beetje onder het juk van die christelijke idioten uit aan het komen (abortus, euthanasie),

importeren we nieuwe idioten, met hun barbaarse waan uit de middeleeuwen.....

Natuurlijk is die Breivik een gestoorde en misdadige gek, maar zijn analyse dat de sociaaldemocraten de islamitische massa-immigratie hebben gefaciliteerd lijkt me wel een juiste. De sociaaldemocraten hebben een rijke weggijktraditie. Bv. toen de gruweldaden van de communistische kameraden tot het Westen begonnen door te dringen, was kritiek hierop niet welkom; hun socialistische broeders waren daar immers met een belangwekkend experiment bezig. Lenin zelf schatte hen toen al op hun juiste waarde en bestempelde ze tot “nuttige idioten”.

En nu lijkt de zelfbenoemde socialistische elite – in de media aangevoerd door de riant gesalarieerde van Nieuwkerk, van Dam, van Rossem, Witteman, Mulder, enz. – bereid een groot deel van de verworvenheden van de Verlichting overboord te zetten; waarschijnlijk omdat die een zeer aanzienlijk deel van hun electoraat – de moslimimmigranten – niet welgevallig zijn. Ook de christelijke politieke partijen houden zich opvallend koest; allicht, die weten dat als ze op de islamitische waarden gaan afgeven, hun eigen belachelijkheid ook manifest wordt. Zelfs de opmerking dat er in de islamitische landen (praktisch) geen kerk (meer) staat, durven zij niet te plaatsen.

Over de krankzinnige uitwassen van de islam lees of zie je bijna niets in de krant of op TV. Net als de cabaretiers durven zij kennelijk ook niet. Wel durft men Gregorius Nekschot na een paar islam-kritische cartoons met veel machtsvertoon van zijn bed te lichten.

Eigenlijk is het hier onderhand superdwaas geworden: de man die zijn leven riskeert door ons te wijzen op het gevaar dat hij op ons af ziet komen, wordt in diezelfde media als een gevaarlijke gek afgeschilderd; bijna altijd verdachtmakingen, zelden concrete zaken. Dat doen ze met zoveel verve, dat D66 er nu zijn riantie positie in de polls aan dankt. Pechtold bestaat alleen door Wilders.

Ook Enno Nuy doet mee. Hij schrijft: “we gaan een fraaie toekomst tegemoet met de anti-islamisten”; over welke toekomst ons met de islamisten te wachten staat hebt U hierboven al

wat kunnen lezen. En dan merkt hij over Bosma op dat die man de geschiedenis

nooit heeft bestudeerd en zich hiermee schuldig maakt aan een misselijk makende en perverse manier van politiek bedrijven. Over hoe de geschiedenis is verlopen in de landen waar de islam is gekomen: geen woord.

En: “Wie doelen formuleert die langs democratische weg niet gerealiseerd kunnen worden heeft baat bij maatschappelijke onrust om de ratio achter die doelen overeind te houden. Vanzelf ontstaat dan een voedingsbodem die een sterke leider de gelegenheid geeft zich te profileren. Wie zo opereert speelt met vuur, maar vooral met mensenlevens”. Het staat er echt.

Niet te geloven! De democratisch gekozen Wilders en de zijnen, die het gebruik van geweld altijd radicaal hebben afgewezen, zijn hun laarzen dus al aan het vastknopen...; nog even, en we hebben weer een fascistische Führer, een geblondeerde, uit Venlo, met een geweldsmonopolie...

In dit verband is het aardig om Michel Onfray aan te halen, die in zijn hierboven genoemde boek juist de islâm op één lijn stelt met het fascisme.... Nog het vriendelijkste verwijt dat Wilders wordt gemaakt is zo ongeveer dat hij verdeeldheid zaait.

Zou die verdeeldheid niet door de moslims zelf in stand worden gehouden, door bv. het feit dat ze niet met niet-moslims mogen trouwen, en dus zelfs na enkele generaties niet kunnen integreren?

Bedoelt Enno Nuy dat misschien als hij schrijft “dat er het nodige fout is gegaan bij de integratie van allochtonen in een voor hen vreemde samenleving”? (hij suggereert hier natuurlijk dat het onze fouten zijn). Ja, er komt hier vanzelf een gematigde islam, hoor je dan. Maar die heeft zich dan al die eeuwen in al die islamitische landen verdomd goed schuil weten te houden....

Een moslim-vrij Europa zit er niet in. Maar de stroom indammen kan misschien nog wel.

Enno Nuy ziet daar zelf kennelijk ook wel de noodzaak van in, want hij schrijft “dat er grenzen zijn aan het absorptievermogen van samenlevingen”. Tenzij je het niet wilt zien is het voor iedereen duidelijk: meer moslims, meer problemen en een minder vrije samenleving. Wilders is tot dusver de enige die dat politiek prominent op de kaart heeft gezet.

Ik reken het tot de taak van de vrijdenker het streven naar een waan-vrije samenleving uit te dragen.

De eerste vrijdenkers waren geen mensen die slaafs de gangbare mores van de heersende elites bedienden. Integendeel. Enno Nuy cs. zouden ook eens echt vrij moeten gaan denken, in plaats van modieus-links kritiekloos achter de vaak boosaardige anti-Wilderslobby aan te lopen. Je zou hun, malicieus, ik geef het toe, in overweging geven dat artikel ook in het blad van de zusterorganisatie van De Vrijdenker in Saudi-Arabië geplaatst te krijgen.....

Tot slot: ik heb geen zin Theo van Gogh of Charlie Hebdo achterna te gaan; zo laf ben ik ook wel weer, maar ik vraag de lezer er toch enig begrip voor op te brengen dat ik de redactie bij dezen verzoek mijn naam niet onder dit artikel te zetten.

Nawoord Enno Nuy: Wij houden niet van pseudoniemen of anoniemen maar kom, we zien het door de vingers dit keer. Het is uw goed recht het voor Wilders op te nemen zoals het mijn goed recht is voor deze populist te waarschuwen. Er zijn er onder ons die vinden dat een echte vrijdenker geen Wildersaanhanger kan zijn. Die mening deel ik niet. Wij hebben in dit maandblad voor- en tegenstanders van Wilders aan het woord gelaten. Mijn artikel was een poging het verschijnsel Breivik te analyseren. U heeft het als een aanklacht tegen Wilders gelezen. Het gaat mij niet om Wilders maar vooral om populistten die roepen dat ze Nederland aan de Nederlanders terug willen geven. Dat is uw én mijn Nederland. En aan wie wordt dat dan teruggegeven? Aan Hero Brinkman, Fleur Agema, Dion Graus (die behalve dierenpolitie nu ook perspolitie wil) en Martin Bosma (die het consequent en stevast heeft over (nationaal)socialisten.) Populisten bieden geen oplossingen maar slogans en als je met de Euro beter kunt scoren dan met Marokkanen, dan zijn we voor we het weten de Eurozone uit gemanoeuvreerd. Ik heb in het (ook recente) verleden zeer anti-islamitische teksten geschreven; gewoon onder mijn eigen naam overigens. Elke vorm van fundamentalisme van welke oorsprong dan ook, is een bedreiging van onze vrijheid.

Over Vrij Denken en moeite met ‘de’ wetenschap

ROB ARNOLDUS (Leiden, 1962) is opgeleid als maatschappijhistoricus en werkzaam als docent/onderzoeker; heeft affiniteit met het humanistische gedachtegoed

In de zomer van 2010 heb ik in een bijdrage onder de noemer “Vrij Denken” commentaar gegeven op een aantal passages in het Manifest van De Vrije Gedachte. Dit gaf Victor Onrust september 2010 aanleiding voor het schrijven van een recensie, waarin hij een pleidooi houdt voor de wetenschap en refereert aan vrijdenken als ideologiekritiek. Onrust demonstreerde dat mijn bijdrage verkeerd geïnterpreteerd kan worden. Een korte verduidelijking is daarom op zijn plaats.

In de titel van de bijdrage van Onrust klinkt ongerustheid door. “Rob Arnoldus heeft het moeilijk met de wetenschap”. Dat noopt mij nogmaals te benadrukken dat ik de rede koester en dat ook ik vanzelfsprekend de mening ben toegedaan dat *de* wetenschap niet hetzelfde is als *het* geloof. Het door Onrust aangehaalde betoog over ‘Faith in the truth’ refereert o.a. aan het gewicht en de relevantie van waarheidsaanspraken van de wetenschap. Het hoogste goed (*summum bonum*) van de wetenschapper is, zo stelt Daniel C. Dennet in 1997, de zoektocht naar de waarheid. Dat is niet verassend, want de legitimiteit van die zoektocht en de waarheidsaanspraak ligt hier al in de taal (de wetenschap) besloten.

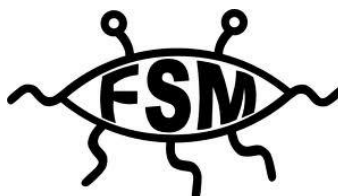
Veel relevanter is de vraag voor hoeveel Nederlandse wetenschappers deze zoektocht de belangrijkste missie is. Ik waag me niet aan harde uitspraken hierover, maar ik veronderstel dat zuivere wetenschap een schaars goed is. Daarom kan ik het in het manifest verwoorde *verabsoluteerde* wetenschappelijk verantwoorde wereldbeeld niet onderschrijven. Over diverse gewichtige kwesties bestaat geen wetenschappelijke consensus. Ik distantieer me van diegenen die ‘andersdenkenden’ - op voorhand - met een beroep op ‘de methode’ of ‘de wetenschap’ of met behulp van een ander gewichtig label of classificatie diskwalificeren. Ik ben huiverig voor een partij of een commissie voor *de* vrijheid, voor *de* wetenschap of voor *het* vrijdenken. Ik koester nieuwsgierigheid en twijfel. Daarom schrijf ik de begrippen Vrij en Denken los van elkaar.

De Kerk van het Vliegende Spaghettimonster

THOMAS SPICKMANN, 1973, Culemborg, Constructeur

In Nederland is tot nu toe weinig over de Kerk van het Vliegende Spaghettimonster gepubliceerd. Het wordt tijd daar iets aan te doen. De leden, ook pastafari's genoemd, geloven dat de wereld, het heelal, de mensen en de dieren ooit door een vliegend spaghettimonster zijn geschapen. Hun profeet is de Amerikaanse fysicus Bobby Henderson aan wie het monster in 2005 verschenen is. Hij stuurde een officiële brief aan de *Kansas Board of Education* nadat de overheid van Kansas had besloten dat in alle scholen tijdens de biologielessen naast de evolutieleer ook *intelligent design* moet worden onderwezen. Hij eist dat op de scholen in Kansas zijn *unintelligent design* evenveel aandacht krijgt.

Grote natuurrampen zoals aardbevingen of overstromingen die de huidige wereld teisteren, zijn te wijten aan het feit dat het aantal piraten, de oorspronkelijke pastafari's, sinds 1800 sterk is afgenomen. Daarom is de bevordering van piraterij en het dragen van piratenkleding tijdens kerkdiensten van cruciaal belang. Somalië is op dit moment het land met de minste CO₂-uitstoot ter wereld, wat alleen te verklaren is doordat daar nog vrij veel piraten rondlopen.

Graag zouden Broeder Spaghettus, het hoofd van de kerk, en zijn aanhangers in Duitse binnensteden mensen met het zwaard op de traditionele manier willen bekeren. Tegen iedere te pakken voorbijganger zouden ze

zeggen: ‘Of jij gelooft in het Vliegende Spaghettimonster, of jij gaat dood!’ Maar steeds weer weigeren de plaatselijke autoriteiten de toestemming voor dergelijke acties. Dat is niet echt begrijpelijk, want in Duitsland bestaat toch vrijheid van godsdienst! Zo resteert de pastafari’s niets anders dan in gesloten zalen nieuwe leden te werven door nette verhalen te vertellen. Daarbij laten zij onder andere een aantal zaken zien die door wonderen zijn ontstaan. Ten eerste een zwarte piratenvlag met doodskop, die tijdens de oprichtingsmis uit het niets naar hen toevloog. Ten tweede een fles waarin een noedel

terechtgekomen is en die als een soort tandenborstel gebruikt kan worden. En ten derde een gevulde fles die tijdens meerdere missen is opgedoken, maar die nooit geopend is en in plaats daarvan steeds weer doorgegeven werd.

In Oostenrijk is het inmiddels toegestaan om pasfoto’s met religieus hoofddeksel te laten maken. Voor pastafari’s betekent dit dat zij zich met een noedelzeef op het hoofd kunnen laten fotograferen om dit o.a. voor het rijbewijs te gebruiken. Verder is vrijdag bij hen altijd feestdag en het zou wenselijk zijn als werkgevers dat zouden respecteren! Het doopsel van baby’s dient met noedelwater te gebeuren. Er wordt gebeden dat al het kwade op afstand van het kind blijft, bijvoorbeeld dat het zich niet laat verleiden door valse profeten (en hun religies) zoals die sandalendrager met zijn aanhangers of die kameeldrijver met zijn fanatici. Na het einde van de ceremonie wordt aan de baby een kleine sabel geschonken zodat hij of zij daardoor officieel in de gemeenschap van de pastafari’s is opgenomen. Degene die in het Vliegende Spaghettimonster gelooft, komt na zijn dood in het hiernamaals terecht waar hij of zij ten eerste een stripperfabriek te zien krijgt en een droompartner mag kiezen en ten tweede een biervulkaan vinden waar men zoveel bier mag drinken als men wil. Belangrijke gebeden zijn de geloofsbelijdenis en het ‘Ons monster’.

De geloofsbelijdenis

Ik geloof in het Vliegende Spaghettimonster, de moeder die nooit haar energie kwijtraakt, de barende van de sfeerklinkende hemel en de evolutievrije aarde.

Ik geloof in Bobby Henderson, zijn profeet, ontvangen door het World Wide Web, geboren uit zijn lieve mama, geleden onder creationisten, geïrriteerd, verveeld en belachelijk gemaakt, nedergedaald naar het rijk van het fundamentalisme,

op de derde dag opgestaan tussen lullers, zijn website aangegaan, zittend voor zijn laptop, altijd flatline, van daar zal hij komen te parodiëren de dommen en de flauwen.

Ik geloof in het World Wide Web met het pastafaridom, gemeenschap van de pastafari’s en hun monster, vergeving van de dwaasheid, in de biervulkaan en in de stripperfabriek. RAMen.

Ons monster

Ons Vliegende Spaghettimonster, die in de hemel zijt,

Uw aanhangsels worden geheiligd,

Uw piraten komen,

Uw saus geschiede,

Zowel in de hemel, als ook op zee,

Geef ons heden onze dagelijkse pasta,

En vergeef ons onze rijstballetjes,

Zoals wij aan anderen hun hoestgemompel vergeven,

En leid ons niet naar Kansas,

Maar verlos ons van de

creationisten,

Want u is de saus,

En de kaas,

En de vleesballetjes,

In eeuwigheid.

RAMen.

Ten slotte. Ieder gebed eindigt op ‘RAMen’, want dat is een in Japan veel voorkomende noedelsoort. Bovendien is de kerk van het Vliegende Spaghettimonster aangesloten bij de Duitse Giordano-Bruno-Stichting die voor het evolutionaire humanisme staat.

Het Metropole Orkest

JAN VAN DER WERFF (1939 Hilversum) gepensioneerd omroepmedewerker; redacteur De Vrije Gedachte

Onlangs ging ik naar een feestelijke bijeenkomst van de VGO, de Vereniging van Gepensioneerde Omroepmedewerkers. Het 40-jarig bestaan werd gevierd. De bijeenkomst vond plaats in het MCO-gebouw in Hilversum, de vroegere VARA studio. Door de zorgen om de pensioenen leek het op het eerste gezicht niet een echt feestelijke bijeenkomst te worden. Maar dat viel erg mee. Koos Postema leidde een soort Groot Uur U met onder anderen de econoom Sweder van Wijnbergen. Daarna speelden The Ramblers. Dit oude radio-orkest is door enige oud-leden weer opgericht en speelde even enthousiast als vroeger oude bekenden als Wie is Loesje?, In the mood en Farewell Blues. Maar het leukste was natuurlijk de hernieuwde kennismaking met oud-collega's, die je soms in meer dan veertig jaar niet gezien had. Een van die oud-collega's was iemand die vroeger als planner had gewerkt bij dezelfde afdeling van de NOS/NOB als waarin ik toen zat. Hij is allang geen planner meer maar is nu de manager van het Metropole Orkest bij het MCO, het muziekcentrum van de omroep. Hij had een triest verhaal. Het orkest is ten dode opgeschreven. Het kabinet heeft besloten dat de subsidie voor het orkest in augustus 2013 wordt stopgezet. Het Metropole Orkest is uniek. Het is het grootste professionele jazz- en poporkest ter wereld. Het heeft een grote vermaardheid over de hele wereld. Het wordt regelmatig gevraagd voor film- en televisieproducties. Het is winnaar van vele prijzen, waaronder GRAMMY's. Wereldberoemde muzikale grootheden uit de jazz-, pop- en wereldmuziek hebben met het orkest opgetreden. Ella Fitzgerald, Stan Getz, Astrud Gilberto, Dizzy Gillespie, Hank Jones en The Swingle Singers, om me te beperken tot enige grootheden van vroeger die ik me nog herinner. Nog steeds vinden veel artiesten het een eer om met het Metropole Orkest op te treden.

Het orkest probeert alternatieve fondsen aan te boren om zijn voortbestaan veilig te stellen. Samenwerking met lagere overheden, sponsoring uit het bedrijfsleven, nieuwe produkt-marktcombinaties, samenwerking met podia, platenlabels en festivals, omroepen, rechtenexploitatie, alle mogelijkheden worden aangegrepen. Het is maar de vraag of het lukt, want ook de meeste omroepen houden niet van cultuur.

Toen ik 1984 in de Ondernemingsraad van de NOS zat, moest de omroep i.o.v. toenmalig minister Elco Brinkman 30 miljoen gulden bezuinigen. Wat deden de omroepen? Het

bestuur van de NOS onder voorzitterschap van Erik Jurgens kon niets anders bedenken dan het afschaffen van één van de 5 omroeporkesten. En toen waren er nog 4. Intussen zijn het er nog maar 3. En als het aan de politiek ligt blijven er, voorlopig, nog maar 2 over.

Politici hebben namelijk besloten dat Henk en Ingrid geen behoefte hebben aan het Metropole Orkest en dat het dus moet verdwijnen. Bach is linkse grachtengordelmuziek en de muziek van het Metropole Orkest is ook veel te moeilijk. De politieke partij die zegt de Westerse cultuur te willen beschermen tegen de oprukkende islam, is zelf bezig de poten onder de Westerse cultuur door te zagen. Het besluit tot opheffing van het Metropole Orkest is genomen door 3 politieke partijen, waarvan er 2 het woord Vrijheid in hun naam hebben staan. Het cultuurbeleid van dit kabinet getuigt van een rabiate domheid en vernielzucht. Moet je je als vrijdenker er druk om maken dat het culturele klimaat in Nederland (want het gaat niet alleen om het Metropole Orkest) wordt afgebroken? Ja, dat moet. Cultuur gaat iedereen aan. Iedereen hoort de vrijheid te hebben kennis te nemen van onze gemeenschappelijke cultuur en kunstenaars horen de vrijheid te hebben hun artistieke talenten tot uitdrukking te brengen. De Nederlandse cultuur is van iedereen. En het is onzin te beweren dat uitvoerders en liefhebbers

van diverse vormen van cultuur dat dan zelf maar moeten betalen. Waarom moeten mensen die niet van klassieke muziek houden, bijdragen aan de instandhouding van het Metropole Orkest of het Koninklijk Concertgebouworkest? Om dezelfde reden als dat ik, als atheïst, door belasting te betalen heb bijgedragen aan de restauratie van de Sint-Janskathedraal in Den Bosch. Ook een kerk als de Sint-Jan is niet alleen voor rooms-katholieken maar behoort tot het Nederlandse culturele erfgoed. We leven toch niet in het China ten tijde van de Culturele Revolutie?

Als u wilt weten hoe men in de wereld over de Nederlandse cultuurpolitiek denkt, kan ik u een bezoek aan de website soldierfororange.nl aanraden. Orkesten over de hele wereld spelen het thema van de film Soldaat van Oranje uit solidariteit met hun Nederlandse collega's en vele dirigenten protesteren ook verbaal tegen deze muzikale kaalslag. Op het moment van schrijven zijn dat al 68 orkesten. Ga naar die site en u hoort betere argumenten dan ik kan aanvoeren.

Stuur ik of stuurt mijn brein?

PAUL HOPSTER (1940) is gepensioneerd psycholoog; van 1974 -1989 bestuurslid van DVG en hoofdredacteur en sedert 2009 redacteur van "De Vrijdenker"

Op het Skepsis congres 2011 "Brein en illusie" deed zich een aanvaring voor tussen hersenwetenschapper Dick Swaab en filosoof Herman Philipse. Philipse noemde de titel van Swaab's bestseller "Wij zijn ons brein" onzinnig. Swaab gaf aan bij een nieuwe herdruk niet van plan te zijn de titel van zijn boek te wijzigen, omdat de enorme populariteit van dat – wetenschappelijke – boek mede te danken is aan zijn titel. Die titel kan dus niet onzinnig zijn. Philipse's argument is dat de begrippen "Ik" en "brein" niet inwisselbaar zijn, zonder onzin te creëren. Bijvoorbeeld: Ik drink thee, niet: mijn hersenen drinken thee. Ik voel me prima, niet: mijn hersenen voelen zich prima. Ik wil een koekje, niet: mijn hersenen willen een koekje. We zullen het in het vervolg niet hebben over het meervoud van het persoonlijk voornaamwoord, maar over het enkelvoud, dus "ik" in plaats van "wij". De titel van Swaab's boek kan best worden vervangen, door "Ik ben mijn brein" in plaats van "Wij zijn ons brein". Maar ook: "Ik ben mijn brein" is onzinnig, volgens Philipse. Zou het misschien kunnen zijn dat niet bedoeld wordt: "Ik ben mijn brein", maar: "Ik ben DOOR mijn brein". Of: Ik ben door middel van mijn brein. Of: Ik ben dankzij mijn brein. Of: ik ben via mijn brein. Of: ik ben vanwege

mijn brein. Of: ik ben als gevolg van mijn brein. Of: ik ben als resultaat van mijn brein. Ik ben ik, ik ben mijzelf, ik ben die ik ben. En wel door mijn brein. Maar ik ben niet alleen door middel van mijn brein, ik doe (handel) ook door middel van mijn brein. Ik ben niet alleen die-ik-ben door (middel van) mijn brein, maar ik doe (of gedraag mij) ook door middel van mijn brein. Gedrag wordt mogelijk gemaakt door breinactiviteit. Ik gedraag mij door activiteit van mijn brein. Zonder actief brein is er geen ik en geen gedrag. Ik ben niet alleen dankzij mijn (actieve) brein, maar ik doe ook dankzij mijn brein. Alle psychologische functies worden mogelijk gemaakt dankzij mijn brein. Hersenen maken gedrag mogelijk. Dus: Ik ben niet mijn brein, maar ik gedraag mij dankzij mijn brein. Hersenen maken het mogelijk dat ik thee wil drinken, dat ik een theekopje zoek, dat ik een theekopje pak, dat ik eruit drink, dat ik de temperatuur van de thee voel aan mijn handen, dat ik de geur van thee opsnuif en dat ik tenslotte het theekopje weer neerzet. Ik ben niet mijn brein, maar ik ben dankzij mijn brein en ik doe dankzij mijn brein (of: ik gedraag mij dankzij mijn brein.) Ik kan geen gedrag vertonen zonder brein, maar ik kan wel gedrag vertonen zonder Ik. Dat is het geval bij

onbewust gedrag. Mijn ik stuurt mijn brein alleen op bewust niveau. Op onbewust niveau stuurt alleen mijn brein zonder tussenkomst van mijn, of een, ik.

Kringproces

Op onbewust niveau stuurt mijn brein mij (mijn ik). Op bewust niveau stuur ik mijn brein. Het begin van aansturing ligt bij het brein, niet bij het ik. Op onbewust niveau stuurt mijn brein mijn gedrag zonder terugkoppeling naar een, of het, ik. Bewust niveau: Brein... sturen... ik... sturen... bewust gedrag... sturen... brein. Onbewust niveau: Brein... sturen... onbewust gedrag... sturen... brein.

Aan dit kringproces dient nog een andere sturende factor te worden toegevoegd: taal. Ik produceer taal zoals taal mijn ik stuurt. Taal stuurt niet alleen mij, maar ook anderen. Door middel van taal kan je: communiceren, bevelen, fantaseren, dreigen, ontroeren, aan het denken zetten, duidelijk maken, je wil kenbaar maken, afschrikken, etc. Het kringproces met taal wordt dan: Brein... sturen... ik... sturen... taal... sturen... bewust gedrag... sturen... brein. Als dat brein onbewust te zwaar wordt belast kan het overstuurt raken (verliezen aan stuurcapaciteit) en controle verliezen over gedrag: smijten, schoppen, slaan en boze taal uitslaan: vloeken en schelden.

Over God's totale afwezigheid

JAN BUYS (1930 Geleen) organisatie adviseur

Zoals ik al eerder heb aangegeven, hebben de leden van het Humanistisch Verbond ooit met elkaar afgesproken, dat je uit respect voor de gelovige medemens niet hardop mag zeggen dat God niet bestaat, temeer omdat je niet kunt bewijzen dat God niet bestaat. Er bestaat inderdaad geen officieel bewijs dat God niet bestaat, maar dat komt vooral omdat niemand daar ook maar enige behoefte aan heeft, net zo min als aan een bewijs dat de Blauwbilgorgel niet bestaat of de bekende Grote Steenvreter of Paulus de Boskabouter. Een gelovige zit immers niet te wachten op een bewijs dat God niet bestaat, maar een echte ongelovige (zoals ik) ook niet, want die weet gewoon zeker dat God niet bestaat, omdat hij of zij dat vanuit zijn logisch en rationeel denkende gezonde verstand kan beredeneren. Daar heeft hij dus ook geen bewijs meer voor nodig. Toch zal ik in dit hoofdstuk proberen te bewijzen, dat je wel degelijk kunt aantonen dat God niet bestaat en dat hij dus niet veel meer is dan een product is van de menselijke fantasie.

Om te beginnen: Wat is eigenlijk een bewijs? Volgens mij is een bewijs pas echt een bewijs, als het door de ander(en) ook als een overtuigend bewijs wordt geaccepteerd en dat betekent dus ook dat het mogelijk is, dat een streng gelovige mijn bewijs dat God niet bestaat, alleen maar ziet als een grove Godslastering, die volgens hem zeer zwaar gestraft moet worden. Mijn bewijs is dus slechts van betekenis voor mensen, die zich oprecht en eerlijk durven af te vragen of God wel

of niet bestaat, en die ook echt benieuwd zijn naar de uitkomst van dit gedachten experiment. Even nog een paar opmerkingen vooraf, die te maken hebben met een variant op de catechismusvraag uit het vorige hoofdstuk: "Waaruit weten wij dat God niet bestaat"? Antwoord: "Dat God niet bestaat weten we uit het feit dat God (zuiver wetenschappelijk) nog nooit iets van zich heeft laten zien of horen". Opmerking 2: "Waaruit weten wij dat God niet bestaat"? Antwoord: "Dat God niet bestaat weten wij uit de Godsbewijzen, die door mensen zijn bedacht". Ik geef toe dat dit laatste bewijs op zijn minst paradoxaal lijkt te zijn en dus enige toelichting behoeft, temeer omdat ik dit een van de meest overtuigende bewijzen vind van God's totale afwezigheid.

Geen zinnig mens heeft ooit de behoefte gevoeld om bv. een "Adolf Hitler bewijs", een "Josef Stalin bewijs" of een "Winston Churchill bewijs" te formuleren, om maar eens een paar eminente dwarsstraten te noemen. Iedere ontwikkelde Europeaan is immers volledig op hoogte van het bestaan (of bestaan hebben) van deze opmerkelijke persoonlijkheden en daar bestaat dus geen enkele twijfel over. Algemeen zou je kunnen stellen, dat juist als mensen per se in iemand willen geloven die niet bestaat en die dus uiterlijk niet waarneembaar is, dat die mensen vroeg of laat gaan zoeken naar "bewijzen" dat die "niemand" weldegelijk bestaat. Ten slotte opmerking 3: "Waaruit weten wij dat God niet bestaat"? Antwoord: "Dat God niet bestaat weten

wij uit het gegeven dat alle bekende (monotheïstische) godsdienststichters ieder een volstrekt andere, maar toch enige en ware God bedachten.

De RK God, die ik in mijn vroege jeugd leerde kennen, was ook een opmerkelijk gespleten persoonlijkheid, want mij werd geleerd dat er drie Goddelijke Personen waren, die samen toch maar één God vormden, die de Heilige Drievuldigheid werd genoemd. Omdat geen zinnig en logisch denkend mens kon bevatten dat “één” hetzelfde is als ‘drie’, werd dit “een geheim van ons Heilig Geloof” genoemd, een geheim dat je niet met je verstand kon accepteren, maar wel met je hart. Ons hart was een orgaan dat alles te maken had met gevoelens en emoties, zoals dieren die ook hebben. Daarbij gingen de theologen er van uit, dat God de Vader maar één zoon had en dat was God de Zoon (Jezus Christus). Verder had de Heilige Geest die God de Zoon verwekt op een uiterst subtiele manier, zodanig dat de Heilige Maagd Maria (de moeder van Jezus) toch maar mooi een “onbevleete” maagd gebleven was, ondanks haar zwangerschap. Als je deze ingewikkelde materie letterlijk neemt, dan was God de Vader niet de “vader” van God de Zoon, maar de Heilige Geest. Ik vraag mij af wat de echte overtuigde katholieken hiervan vinden, maar ik vermoed, dat ze er nooit over hebben nagedacht, want geloven doe je immers vooral met je hart en niet met je verstand.

Voordat ik wat dieper in ga op de bewijzen dat God niet bestaat, moet ik eerst aangeven over welke God ik het ga hebben, want wereldwijd werden er, zoals gezegd, een groot aantal verschillende (mono- en polytheïstische) Goden bedacht en vereerd. Daarom ga ik uit van de enige ware RK God, die ik in mijn jonge jaren in de catechismusles heb leren kennen. Die God bestaat uit drie Goddelijke Personen en heeft bovendien een aantal zeer bijzondere kenmerken: Hij is een eeuwenoude blanke man met blauwe ogen en een lange grijze baard, die niet alleen onze wereldbol met planten en dieren er op, de zon, de maan, de hemel, de hel en de sterren uit het niets in 6 dagen heeft geschapen, maar ook de mens, die overigens sprekend op Hem lijkt. Hij is almachtig en kan dus ook in de toekomst kijken, Hij hoort en ziet alles, want hij is alom tegenwoordig en dus op alle plaatsen tegelijk aanwezig, Hij is oneindig liefdevol en bovendien rechtvaardig, want hij beloont het goede en straft het kwade.

Nu ben ik ver genoeg om tot de kern van de zaak te komen, want het enige wat we nog nodig

hebben om een duidelijke conclusie te trekken over het al dan niet bestaan van God, is een redelijk en logisch denkend gezond verstand. En dat is iets wat gelukkig ieder gezond mens, met zijn neocortex (zijn grote hersenen), door de evolutie heeft meegekregen en kan gebruiken om te beredeneren of iets waar of onwaar is.

Ik zal beginnen met een markante gebeurtenis, die een dikke halve eeuw geleden plaats vond in ons christelijke Europa, waarbij de katholieke opgevoede Oostenrijkse idioot, gifkikker en halfgod, charismatische machtswellusteling en meedogenloze dictator Adolf Hitler, vanaf 1938 t/m april 1945 kans zag, om met de hulp van zijn talrijke christelijke, onbenullige, gehoorzame en in de superioriteit van het Arische ras gelovende handlangers, ca. 6 miljoen onschuldige Joodse mannen, vrouwen en kinderen in veewagens, getrokken door een stoomlocomotief, naar vernietigingskampen te transporteren, om hen daarna te kunnen verhongeren, te kunnen martelen en ten slotte massaal te kunnen vergassen, om vervolgens hun lijken te kunnen verbranden, zonder dat God ook maar iets van zich liet zien of horen.

Ook de toenmalige paus Pius XII (hoofd van de RK kerk en plaatsbekleder van Christus op aarde) liet niets van zich horen, want hij had toevallig een concordaat (niet-aanvalsverdrag) met Hitler gesloten.

Dit alles gebeurde, terwijl ik als kind in de godsdienstles heb geleerd dat de Joden “God's uitverkoren volk” werd genoemd. Nu komt mijn vraag: “Verklaart bovenstaande gebeurtenis, dat die liefdevolle, alomtegenwoordige, almachtige en rechtvaardige God, werkelijk bestaat, of verklaart deze afschuwelijke genocide eerder dat hij niet bestaat?” Ik, als overtuigd ongelovige, hoef daar natuurlijk niet lang over na te denken, maar de lezer van mijn verhaal mag nog kiezen tussen: “Ja, ik denk dat Hij bestaat” en “Nee, ik denk dat Hij niet bestaat”. Een ander willekeurig voorbeeld: begin februari 1953 liep een groot gedeelte van de Zeeuwse eilanden onder water tengevolge van een hevige noordwesterstorm in combinatie met een extra hoge springvloed, een striemende ijskoude regen en een pikdonkere nacht. Nederland zat toen nog midden in de zware periode van de wederopbouw, om de achterstand van vijf oorlogsjaren in te halen, zodat er geen tijd en geen geld was om de zeedijken te herstellen en te verhogen. Als ik mij goed herinner verdronken toen zo'n twaalfhonderd mensen in het ijskoude zeewater. Opmerkelijk was, dat een aantal dagen na die afschuwelijke ramp de Zeeuwse dominees vanaf de kansel de gelovigen duidelijk probeerden te

maken, dat God deze ramp waarschijnlijk had laten gebeuren, om die slechte Zeeuwen te straffen voor hun zonden. Nu wederom mijn vraag: “Verklaart bovenstaande gebeurtenis dat die liefdevolle, alomtegenwoordige, almachtige en rechtvaardige God, werkelijk bestaat, of verklaart deze afschuwelijke ramp eerder dat hij niet bestaat?”. De lezer mag weer kiezen tussen: “Ja, ik denk dat Hij bestaat” en “Nee, ik denk dat Hij niet bestaat”.

Een ander voorbeeld is een drama dat plaatsvond op tweede kerstdag van het jaar 2004. Een aardbeving op de bodem van de Indische Oceaan veroorzaakte toen een plotselinge, onverwachtse, meer dan 10 meter hoge vloedgolf (tsunami) aan de kusten van Zuidoost Azië, waarin tienduizenden mensen hun leven lieten en ook dáár liet God en zelfs Allah niets, maar dan ook helemaal niets van zich zien of horen. Het was voor Hem toch een peuleschilletje geweest om Zijn schepselen, die dicht bij de kust woonden, één uur voor de ramp even te waarschuwen, want Hij kon immers in de toekomst kijken en die arme slachtoffers niet. Verklaart deze vreselijke ramp, waar de hele wereld via de beeldbuis getuige van heeft kunnen zijn, dat God bestaat of eerder dat hij niet bestaat?

Ik ben de zelfmoordaanslagen van 11 september 2001 nog vergeten, daar waren toen bijna 3000 onschuldige slachtoffers, waarbij de zeer gelovige martelaren en moslim zelfmoordterroristen dachten dat ze hun God met deze afschuwelijke aanslagen een groot plezier konden doen.

Omdat ik geen zin heb om de duizenden menselijke tragedies die de wereldgeschiedenis heeft opgeleverd te benoemen en er vervolgens mijn vraag over het wel of niet bestaan van God aan te koppelen, wil ik ze voor de lezer even samenvatten: Al die ontelbaar vele droevige menselijke tragedies zoals vulkaanuitbarstingen, aardbevingen, overstromingen, hongersnoden, dodelijke epidemieën, godsdienstoorlogen, ketter- en heksenvervolgingen, kruisvaarten, inquisitie en andere (natuur)rampen, waarbij God door zijn slachtoffers meestal luidkeels werd aangeroepen, maar waarbij Hij altijd, zonder één uitzondering, schitterde door afwezigheid, vormen voor een logisch denkend mens een zeer hoge opeenstapeling van bewijzen dat God simpelweg niet bestaat. Verder kan iedereen net zoveel nare voorvallen bedenken als hij maar wil, want altijd blijkt weer zonneklaar dat God niet reageert en dus, met een waarschijnlijkheid van 99,9999 % niet bestaat.

Wat we tegenwoordig wel zien is dat er bv. een groepje gelovigen van de Evangelische Omroep voor de tv dagelijks een discussie voert over de relatie tussen God en iemand die in de problemen zit met die God en daarom het EO panel gebeld heeft om hem of haar te helpen. Dat discussiegroepje reageert dan alsof ze precies weten wat God er wel of niet van vindt en zij geven de indruk dat ze dagelijks en persoonlijk hele gesprekken voeren met hun Schepper. Dat is natuurlijk niet zo, maar wat het wel is, daar kan volgens mij alleen een objectieve en vakkundige psycholoog of psychiater een antwoord op geven. Verder zie ik nogal eens mensen op de tv die zeggen ontzettend gelukkig te zijn in het besef dat God zoveel van hen houdt, maar zichzelf houden ook heel erg veel van die God, die zij tussen hun oren koesteren. Een ongelovige beseft echter, dat zo iemand alleen maar verschrikkelijk veel van zichzelf probeert te houden en daar is zijn of haar omgeving nauwelijks mee gebaat. Voor mij blijft toch altijd de miljoenen jaren overbruggende, wetenschappelijk bewezen evolutie van planten, dieren en mensen, het ultieme bewijs dat God een product is van creatief denkende, maar vooral ook van veel te diep doorfantaserende onnozele mensen, die zo verschrikkelijk graag willen dat Hij bestaat. Ronald Plasterk (hoogleraar moleculaire genetica) is het met mij eens. Plasterk citeert dominee Paley, een tegenstander van Darwin, die het menselijk oog als voorbeeld gebruikt: [2] “... maar nooit kan een blinde natuurkracht het verfijnde instrument maken, dat voorzien is van een focuseerbare lens, een zelfregelend diafragma en een netvlies dat direct de informatie naar de hersenen doorgeeft”. Dan is Plasterk weer aan het woord: “Voor wie niets wist van de evolutie, van de werking van de genen en de natuurlijke selectie, was God de enige rationele verklaring. Paley had in zijn tijd gelijk, dat moeten we erkennen: wie vóór Darwin niet in God geloofde was gek. We weten nu ná Darwin dat de mensheid is ontstaan door een proces van wat de bioloog François Jacob noemde le hasard et la nécessité, toeval en noodzakelijkheid. Er was geen bouwplan van het oog, het is in vele kleine stapjes ontstaan vanuit een lichtgevoelige plek in de hersens. Er heeft nooit iets of iemand bedoeld dat er een oog zou ontstaan, en dus ook niet dat er een rationeel en logisch denkende mens zou ontstaan”; einde citaat.

Af en toe zie en hoor ik op tv of radio een discussie tussen gelovigen die de evolutie volstreekte onzin vinden, omdat ze denken dat

volgens de evolutieleer de hogere ontwikkelde wezens (zoals de mens) door puur toeval zijn ontstaan. Voor mij maken ze dan duidelijk dat ze nooit de moeite hebben genomen om de evolutieleer te begrijpen, want in de evolutie speelt toeval een zeer ondergeschikte rol en gaat het vooral om de natuurlijke selectie via het mechanisme van de “*survival of the fittest*”. Wat Plasterk ons impliciet te zeggen heeft is voor mij heel duidelijk: wie vóór Darwin niet in God geloofde was gek, maar wie ná Darwin nog steeds in God gelooft is nog veel gekker, maar helaas, het ongelukkige toeval wil, dat het aantal gekken groter is dan het aantal geestelijk gezonden. Zo, nu heb ik mij schuldig gemaakt aan een grove Godslastering én belediging van een grote en wereldwijde meerderheid. Als ik dit in de Middeleeuwen zou hebben gedaan, dan liep ik een dikke kans om op de brandstapel te eindigen. Maar gelukkig is er in Nederland sinds kort vrijheid van godsdienst en zelfs vrijheid van meningsuiting. Maar of er ook echt vrijheid van “ongodsdienst” is, dat waag ik nog steeds te betwijfelen en voor alle zekerheid: in mijn hele verhaal is het woord Mohammed tot nu toe niet één keer gevallen, ik kijk wel uit, want ik besef drommels goed, dat de ene Godsdienst onverdraagzamer en agressiever is dan de andere. Nu we het er toch over hebben: al duizenden jaren heeft de denkende en creatieve menselijke soort kans gezien om wereldwijd een groot aantal totaal verschillende ware Goden te bedenken, die alle de functie hebben om groepen van mensen in het gareel te houden en het leven een zin te

kunnen geven, maar die helaas óók de oorzaak van de meest gruwelijke Godsdienstoorlogen bleken te zijn. Als er werkelijk één enkele liefhebbende God zou bestaan, dan zou die volgens mij beginnen met al die grote en kleine, maar wreedaardige religies en ook de pseudoreligies voorgoed af te schaffen, om daarna geruisloos en voor eeuwig in het heelal te verdwijnen, om nooit meer terug te keren. Maar helaas, die Enige Echte, Menslievende God doet niets, helemaal niets, nooit en te nimmer, want Hij bestaat gewoonweg niet en wij mensen zullen dus, net als de dieren, zonder Hem moeten leren leven, of we het leuk vinden of niet! Als de mensheid de ambitie weet op te brengen om zelf bovengenoemde klus te klaren, dan is het grootste probleem, op welke manier dat dan met enig succes zou moeten worden aangepakt. Persoonlijk kom ik niet veel verder dan het wereldwijd propaganda maken voor het gebruik van gezond verstand en vooral van het logisch denken, maar het verbieden en veroordelen van religieuze wreedheden is volgens mij op de lange termijn waarschijnlijk toch het meest effectief. Ik wil dit hoofdstuk afsluiten met de opmerking dat een God die geen enkele vorm van uiterlijk waarneembaar gedrag vertoont en bovendien onzichtbaar en onhoorbaar is, daarmee zelf hoogst persoonlijk aantoont dat hij echt niet bestaat.

Uit: “*Weerbarstige wreedaardige waanwijsheid*” door Johannes Booys, medio 2008, Hfdstk. 26 en 27

Religie aan de basis van mensenoffers en massamoorden

KLAUS-JÜRGEN WOUTERS, 1941 Halberstadt, Duitsland (vroeger West-Pruisen). Studeerde na zijn Hogere Sociaal-Agogische Opleiding aan de Universiteit van Utrecht geschiedenis en sociologie aan de Erasmusuniversiteit in Rotterdam. Werkte voor zijn pensionering 10 jaar als therapeut en daarna onder meer als ccördinator welzijnsplanning bij de Nederlandse overheid. Tegenwoordig actief als schrijver-publicist en onderzoeker antieke culturen met specialisatie Zuid-Amerika

Mensenoffer bij de Azteken, Codex Magliabechiano

Het doden of juister: het vermoorden van mensen als geschenk voor een of andere godheid is door lange tijden heen religieus gebruik geweest. Hoewel de slachtoffers, meestal kleine kinderen en vrouwen, nu niet meer direct worden gewurgd, verdrinken of levend verbrand, zijn er nu andere methoden. Meer verfijnd, aangepast aan de geest van deze tijd. Maar het systeem functioneert zeer doeltreffend en de vraag moet dan ook worden gesteld over welk systeem hebben we het hier en waarom is dit systeem blijkbaar zo nodig. Deze analyse zal verrassingen opleveren voor velen, anderen zullen zwijgen omdat zij de samenhang allang hadden voorzien.

Tegenwoordig verschuiven de verworvenheden van religie naar andere droomwerelden en

worden door de mens zelf geconstrueerde fantasieën als werkelijkheid gepresenteerd. Zo

worden de talenten van het vroegere priesterdom overgeheveld naar het rijk van de therapeuten of wat daar voor moet doorgaan. Dit keer voorzien van het etiket: wetenschap. En zo doemt in plaats van de brandstapel het woord stigmatisering op. Het effect voor het individu is eveneens moordend. Maar we maken er graag gebruik van. Zo kunnen we ons wat humaner aan het publiek voorstellen. Een nieuw tijdperk laten aantreden. Maar schijn bedriegt.

De moordmachine en god

Vrijwel over heel de wereld hebben mensenoffers plaatsgevonden, al dan niet in de vorm van een enkel offer of massamoorden. De Azteken uit Mexico gelden hier als voorbeeld in vrijwel elk geschiedenisboekje. Zij offerden massa's krijgsgevangenen aan allerlei goden, op bijzonder wrede manier; het hart werd bij het levende offer door de priesters uitgerukt op de offersteen. Of het hoofd werd afgesneden. Niet alleen krijgsgevangenen, ook uit de eigen bevolking werd rijkelijk geput. Er zijn onderzoekers, meestal psychologen, die menen dat deze rituelen te maken hebben met een oproep van het 'zelf' om niet egoïstisch te zijn. Het 'ego' geldt dan als vijand en in principe gaat het er dan om het egoïsme in ons zelf te doden, aldus Carl Gustav Jung. Los van het feit dat niemand kan weten wat dat 'zelf' is, kunnen we deze wartaal rustig terzijde leggen. Een glimp van de werkelijkheid zullen wij opvangen als we het staatsbestel van de Azteken bekijken. En daarnaast een blik werpen op de geschiedenis van deze wereld.

Bij de Azteken, Maya's en Inca's bezat de keizer niet alle macht. De 'cihuacoatl' bijv. was bij de Azteken de tweede man van het rijk. Hij stond onder de keizer, zoals dat in onze streken heette en was belast met het dagelijks bestuur. De naam betekent slangenvrouw en is een afleiding van het oermoederprincipe, het vrouwelijke goddelijke element, zoals dit bij alle culturen voorkomt. De functie werd echter altijd door een man bekleed. Een direct familielid van keizer Moctezuma I uiteraard en tevens hogepriester. De ergste daarvan heette Tlacaellel (1397-1487) en hij voerde de mensenoffers hoog op door de verering van de god Huitzolopochtli (mensenbloed). De werkelijke reden lag natuurlijk in een nieuwe bevolkingspolitiek. Mensenoffers als politiek instrument. Maar hij deed meer: hij herschreef, net als de meeste machthebbers, de geschiedenis. De eenvoudige afkomst van de Azteken was niet goed genoeg. Geschiedvervalsing noemen we dat. Ook toen al.

Maya's en Inca's kenden eveneens mensenoffers. Meestal vrouwen of kinderen, gewurgd of doodgestoken of eenvoudig hoog in de bergen de schedel ingeslagen. Dit ter ere van de om mensenbloed smachtende godheid, of om rampen te voorkomen. Bij de Maya's wordt bij het intreden van het agrarische tijdperk het offeren van mensen verboden door de godheid Kulkukan. Er vindt een mythische wedergeboorte plaats, zo stellen de mythen. Een nieuw tijdperk breekt aan. Alleen dieren mogen dan nog worden geofferd. Het is hetzelfde veranderende bewustzijn, het losweken van de droomwereld of het paradijs, om in mythische termen te blijven, dat de zoon van Abraham redt van het offeraltaar en ook Iphigenia, dochter van Agamemnon. Altijd zijn de rituelen, aangedreven door de mythen van het staande priesterdom, weerzinwekkend. De archaïsche Grieken sneden in grotten kinderen in stukken en aten ze op. Hier diende de Dionysiusmythe als voorbeeld. Verderop in de geschiedenis hadden de Grieken uitgesproken rituelen voor mensenoffers. In Athene werden tot 100 v.o.j. 2 mensen uitgezocht uit de talloze armen, slaven en vreemdelingen, om geofferd te worden. In Marseille werd het offer een jaar lang verzorgd, daarna in processie door de stad gevoerd, met zwepen bewerkt, uitgejouwd en daarna van de rotsen in zee gegooid. De meeste stadbewoners namen deel aan dit gebeuren. Mensenoffers zijn hier tevens een collectief gebeuren. Het offer dient als bindmiddel voor het collectief, zoals in een groep het zondebokprincipe geldt. Het uitsluiten van anderen uit het groepsgebeuren om daarmee de stabiliteit van de groep te verzekeren. Bij de Romeinen waren de brandoffers tot in de 4de eeuw een gebruikelijk ritueel; ze werden pas door de opkomst van het christendom onder Constantijn de Grote ingedamd. De hele Oudheid is doortrokken van mensenoffers, ook in andere delen van het Middellandse Zeegebied en elders. Bekend zijn de afgrijselijke praktijken van de Feniciërs en hun godheid Moloch, een voortzetting van de rituelen van Baäl uit Tyrus. Oorspronkelijk een vruchtbaarheidsritueel voor vrouwen, liet men kleine kinderen, vastgebonden, in de muil van het afgodsbeeld verbranden. De cultus van Baäl bedekte heel het Midden-Oosten en het zijn de Israëlieten geweest onder Abraham, die als eersten met deze afgrijselijke religie braken. Volgens de bijbel is Abraham in 2038 v.o.j. geboren, maar onderzoekers zoals L. Thomson en John van Seters hebben los van elkaar aangetoond dat ca. 1000 v.o.j. meer realistisch is. We hebben hier waarschijnlijk ook te maken met de kern van het

uitstotingsproces van Joden en aanverwante stammen. Het invoeren van enige menselijkheid werd niet door de omringende wereld geaccepteerd omdat de nieuwe religie de machtsbasis aantastte van de heersende kasten, de aristocratie. Daar staat tegenover dat ook de Joden met hun weerzinwekkende massamoorden op de omringende volkeren van replek dienden. Lees bijvoorbeeld het Oude Testament, Jozua (God is mijn redder!) 6:19 of Numeri 31:32-35. Izebel, vrouw van de koning van de Sidoniërs, was een aanbinder van Baäl en zij wilde deze afgrijselijke cultus opnieuw in Israël invoeren en werd daarom bijzonder gehaat door de profeet Elia. Hij organiseerde een militaire opstand tegen haar en liet de hele koninklijke familie uitmoorden, evenals de Baälpriesters en vereerders. De tempel in Samaria werd met de grond gelijk gemaakt. De cultus kon echter niet worden bedwongen, vooral niet onder vrouwen, waaronder velen uit Israël en werd nog tot ca. 720 v.o.j. daar uitgeoefend. (Zie ook OT; Ezechiël 8.14-15)

Massamoorden als alternatief, een katholieke innovatie

Wij zijn inmiddels beland in de 4de eeuw als de joodse sekte der christenen eindelijk vaste voet krijgt in het West-Romeinse Rijk door een overeenkomst te sluiten met de Romeinse keizer Constantijn de Grote. Van de kant van Constantijn een scherpe zet. Hij kent de humane opvattingen van de eenvoudige Joodse jongen Joshua ben Jozef (door de Grieken in latere tijd Christus genoemd) en diens pogingen hiermee het door Griekse en Romeinse invloed aangetaste en verloederde joodse geloof nieuw leven in te blazen. De aanhangers krijgen omstreeks 70 v.o.j. steeds meer invloed onder het vertrapte volk en de heersende klasse gaat zich onbehagelijk voelen. Wie niet onvoorwaardelijk trouw is aan de onzin die de zich nu noemende katholieke kerk verkondigt, wordt vervolgd. Niet deze joodse sekte (de christenen) is nu het slachtoffer, maar iedereen die kritiek heeft. Zij worden ketters genoemd en sterven *en masse*. Toen al.

In 313 worden door het edict van Milaan de vervolgingen van deze joodse sekte dan ook gestopt en krijgt de zich nu christenen noemende sekte hoge banen aangeboden. In ruil voor publieke steun aan de keizer. Dit wordt in 325 bij het eerste concilie van Nicea bevestigd, waar Constantijn tevens optreedt als hoofd van de nieuwe religie en bisschoppen aanstelt en ontslaat, al naar gelang zijn stemming. Het verraad van deze christenen aan de mensheid is

nu compleet. Zij behoren dan tot de aristocratie van het rijk, wat bij de navolgers van Constantijn problemen oplevert. De Byzantijnse hoge ambtenaren moeten van deze verraders niets hebben.

Daarmee begint een ongeëvenaard werelddrama. Er ontstaan al snel kritische bewegingen, met name in Europa, het Westelijke Romeinse Rijk, nu geheten het Heilige Roomse Rijk van de Duitse Natie en de inquisitie doet haar intrede. Om de eenheid van het geloof te bewaren, zo heet het. In werkelijkheid gaat het hier uiteraard om de (terechte) vrees van de aristocratie haar macht te verliezen.

In 1157 wordt op het Concilie van Reims formeel opgeroepen tot vervolging van de ketters. De critici dus, de andersdenkenden. Of de denkenden. Want denken, daar heeft de katholieke kerk een uitgesproken hekel aan. Tot in deze tijd overigens. Dan worden de bloedbaden voorbereid, echter met het diepe inzicht deze keer, dat de kerk, de priesters, niet martelen, dat mag niet van god. Dat doen dus de leken, de wereldlijke macht. Zorgvuldig begeleid door Franciscanen, Dominicanen en Jezuiteten. In het gehele vroegere Romeinse rijk, van West tot Oost, kleuren de rivieren rood van mensenbloed. De hemel is verduisterd door de rook van de brandstapels. Hele bevolkingen worden uitgeroeid, waaronder de katharen in Frankrijk. Of in later tijd, de protestanten in Frankrijk en elders. De massamoord als katholieke innovatie doet zijn intrede. Met toestemming van paus Sixtus IV (1-11-1478).

Over de waarheid en een aanbeveling

In de delen van het Spaanse rijk, met name in Zuid-Amerika, kunnen tot heden geschiedkundigen de werkelijkheid niet goed beschrijven vanwege hun trillende handen. De inheemse bevolking wordt afgeslacht, levend verbrand, kleine kinderen voor de ogen van hun moeders verdronken. Pizarro de uitvoerder en dus katholieke held, ligt begraven in de kathedraal van Lima.

Uit het voorgaande doemt heel helder de samenhang op tussen religie, mensenoffers en massamoord.

Ook in onze tijd. Hitler was katholiek, hij was in elk geval goed katholiek opgevoed en had

uitstekende kontakten met het Vaticaan, zoals met paus Pius XII. Hoewel de laatste eveneens alles afwist van de massamoorden, kwam het bij de plaatsvervanger van god niet op even te bellen. ‘Adolf, dit gaan we niet maken.’ Welnee. Na de oorlog brieven schrijven over hoe treurig het allemaal niet was. Dat wel. We zien dat na de mythische droomtijd, als de mens zich losmaakt van zijn dierzijn en zich bewust wordt van zichzelf, een nieuw tijdperk intreedt. Het agrarische bestaan komt op en daarmee is voor het eerst organisatie nodig en ontstaat een heersende klasse, die al snel ‘namens god’ regeert. En daarmee is de priesterklasse een feit. En de zogenaamde religie een politiek instrument. We kunnen dit eenvoudig aantonen, omdat een dergelijke constructie niet altijd heeft bestaan. Onder meer uit de grottekeningen in Afrika en Europa. Daar komen, ca. 20.000 jaar v.o.j., geen priesters voor en ook geen oorlogen. Hetzelfde geldt voor Zuid-Amerika. Zeker tot 5000 v.o.j. In Caral zijn geen sporen van geweld gevonden. En ook geen mensenoffers (Beschaving Caral, in het dal van de Supe, 200 km ten noorden van Lima in Peru waar tot nu toe

7 piramiden zijn opgraven. Minstens 7000 jaar oud! De auteur stond er bij.)

In tegenstelling tot wat godsdiensten beweren (het boeddhisme wellicht uitgezonderd) zijn zij geen instrument van een god maar van de heersende klasse. Religie kan niet bestaan zonder aristocratie. Het maakt daarbij niet uit wie of wat die aristocratie is, zolang zij maar het priesterdom accepteert. ‘Troon en altaar’ zo sprak keizer Franz-Joseph van Oostenrijk, ‘zijn twee kanten van dezelfde zaak’. En hij kon het weten. Tevens volgt uit het voorgaande, dat religie op zich geen (humane) moraal bezit. De geschiedenis leert ons dit onvoorwaardelijk. Het is daarom een absolute noodzaak dat humanisten en vrijdenkers deze wereld humaniseren. Een opgave. Religie en de daarmee samenhangende werkelijke heersers willen hun comfortabele zetels niet kwijt. En ook niet hun wereldbeeld. Slaagt het humanisme niet, dan wachten ons de volgende massamoorden. De wereld vrij van ketters. Om te beginnen bij humanisten en vrijdenkers.

Liefde

JAAP VAN DEN BORN, die nog steeds zijn tijd beidt

Er is één Ware God die Liefde is
Die Liefde toonde Hij op Golgotha
Zoals u in de Bijbel na kunt lezen

Wij volgen vroom God's mooie voorbeeld na
Want slechts door Liefde wordt de Heer geprezen
Zo staat het in God's onvolprezen Woord

En God heeft met dat offer toen bewezen
Dat Ware Liefde Zich dus uit in moord
En zo verkondig ik in elke mis:

Afvalligen, de moslim en de jood
Bemin ze allen zeer en sla ze dood!

Europa, 13de eeuw. De massahysterie die christendom heet beleeft een hoogtepunt nu de pauselijke macht op zijn toppunt is en een economische crisis het continent teistert. Werd het in vorige eeuwen enigszins gekanaliseerd door opgewonden gelovigen massaal op kruistocht naar het oosten te sturen (met rampzalige gevolgen voor het eveneens christelijke Byzantium), nu ontstaan overal ketterse sekten van armen die met duizenden rondtrekken en keren de gelovigen zich ook tegen elkaar. Een van die sekten is zo dom geweldloosheid te prediken en krijgt dan ook het volle geweld van de anderen over zich heen. De katharen in het zuiden van Frankrijk worden massaal afgeslacht door kruisvaarders uit eigen land. Als de stad Béziers zich op 22 juli 1209 overgeeft en de soldaten aan hun abt vragen hoe ze de ketters van de katholieken kunnen onderscheiden antwoordt deze: ‘Dood ze allemaal; God zal de Zijnen wel kennen.’ Aldus geschiedde.

Zo maar wat vrije gedachten

Zoals de gasten zijn, vertrouwen zij hun waard

GERHARD ELFERINK (1943, Twente) is voormalig farmaceut; thans o.a. bestuurslid van De Vrije Gedachte

Leven na de dood

Bij het geloven in een leven ná de dood, inclusief die hele spiritistische poespas, gaat het niet om het bestaan van niet-materiële elementaire deeltjes of iets daaromtrent, maar om niets minder dan ‘intelligent leven’ buiten de materie! Om vormen van energie (?) die zich van zichzelf en hun niet-materiële ‘dimensie’(?) bewust zijn. Sterker nog, die zich ook van de materiële wereld bewust zijn en daar in hoge mate ook invloed op uitoefenen. Deze invloed wordt groter naargelang de positie in de rangorde van hun piramidale structuur hoger is. Democratie kent men aan gene zijde niet. Ze kunnen met die materiële wereld in contact treden. Soms komt het zelfs voor dat zo’n ‘niet-materieel intelligent leven’ zich ‘materialiseert’ (incarneert?) en zich op die manier aan de materiële wereld toont. Dit gebeurt dan wel uitsluitend aan ‘eenvoudigen van geest’.

Opium van het volk

Godsdienst legt, net als drogerende middelen, een ‘roze gloed’ over de werkelijkheid, zonder aan die als rauw ervaren werkelijkheid ook maar een jota te veranderen.

Overtuiging

Geloof in het bestaan van hun god wordt door godgelovigen een overtuiging genoemd; een besef dat het waar is wat men gelooft. Het is vooral deze overtuiging en niet zozeer het geloof, die de vrijdenker aanvecht. Om ergens overtuigd van te zijn is meer nodig dan alleen maar in iets geloven. Overtuiging vergt op zijn minst een zekere mate van bewijs. Als de godgelovigen zo overtuigd zijn van het bestaan van hun god, laten zij dan maar eens ondubbelzinnig het bestaan van hun god aantonen. Zolang er godsgeloof bestaat is dat al geprobeerd en evenzoveel malen jammerlijk mislukt.

Geloof in het bestaan van een god is geen overtuiging maar niets meer en niets minder dan een krampachtig hopen dat wat men, om

wat voor redenen dan ook, zo graag wil toch werkelijkheid is.

Rituelen

Vaste rituelen maken een godsdienst tot iets alledaags. Tot iets dat bij het dagelijkse leven hoort. Tot iets dat daar een onderdeel van is; zoals eten en drinken. Er hoeft niet over te worden nagedacht, het lijkt allemaal zo vanzelfsprekend. (Godsdienstige) rituelen zijn doorgaans een gruwel van inhoudsloosheid en stompzinigheid. Ze beletten mensen hun verstand en logisch denkvermogen te gebruiken. Wie van de godgelovigen die bijvoorbeeld het ritueel van de communie ondergaan, realiseert zich waar hij of zij daadwerkelijk mee bezig is. Wie realiseert zich dat het hier om niets anders handelt dan symbolisch kannibalisme. Is er iets primitiever voor te stellen! Zelden hebben voor rituelen gevoelige mensen enig benul wat de oorspronkelijke bedoeling is geweest van het ritueel dat zij uitvoeren of ondergaan.

Het wordt simpelweg nog uitgevoerd of ondergaan omdat het ritueel in hun verwrongen en beperkte kijk op de historische werkelijkheid ‘altijd’ al gedaan en ondergaan is en wordt tevens de veronderstelling aangehangen dat met het handhaven van de traditie beantwoord wordt aan de wil van een Opperwezen.

Duur/tijd

‘Duur’ is de onafgebroken omvorming van de denkbeeldige toekomst in een werkelijk ‘nu’. Met andere woorden, het onafgebroken creëren van steeds een nieuw ‘nu’.

‘Duur’ staat los van de (klok)tijd. ‘Duur’ vreet zich als het ware in de toekomst. Toekomst bestaat evenwel niet werkelijk. Toekomst is een menselijke prognose op basis van ervaringen in het verleden. Toekomst is het denkbeeldige dat vooraf schijnt te gaan aan het steeds voortschrijdende ‘nu’.

Als men met de trein van A naar B reist, ligt B er al. B is een realiteit. Gaan wij evenwel in tijd van vandaag naar morgen, dan is morgen er nog niet. Morgen vormt zich gaandeweg, maar is dan geen morgen meer maar ‘nu’.

Tijd is de in parten verdeelde ‘duur’, de ‘duurquanta’. Eén ‘duurquantum’ is één seconde tijd. Zestig seconden zijn één minuut tijd. En zestig minuten zijn goed voor één uur tijd.

Tijd is gekoppeld aan de rotatiesnelheid van de aarde. Eén keer roteren staat gelijk aan vierentwintig uren tijd. Gaat de aarde sneller om haar as draaien, dan heeft dat invloed op de tijd. Om ook dan één rotatie van de aarde in vierentwintig uren tijd te laten verlopen, is het nodig dat een duurquantum (seconde) kleiner wordt. Met andere woorden, de tijd gaat sneller. Omgekeerd zal de tijd langzamer verlopen als de aarde minder snel roteert. Heeft dit alles dan ook invloed op de ‘duur’? Antwoord: geen enkele. ‘Duur’ zal zich onverdroten in hetzelfde tempo in de toekomst blijven ‘invreten’.

DNA blijft zich kopiëren, chromosomen verdubbelen zich en cellen blijven zich delen onafhankelijk van welke kloktijd wij ook invoeren. Het verouderingsproces staat los van onze tijdsindeling. We worden dus niet sneller ouder naarmate onze kloktijd sneller verloopt. De verjaardagen zullen elkaar sneller opvolgen. Onze psyche kan zich daarop instellen en een gevoel creëren sneller ouder te worden. Onze ‘innerlijke klok’, in het bijzonder ons reproductiemechanisme, zal evenwel onverdroten in hetzelfde tempo voortgaan, welke kloktijd dan ook. Die staat alleen in relatie tot de ‘duur’.

Wapenvergunning

En weer heeft een rechts-extremistische christenfundamentalist een bloedbad aangericht. En weer had de terrorist een vuurwapenvergunning. In dit geval zelfs drie! Wanneer houdt die waanzin van het verstrekken van vuurwapenvergunningen aan particulieren nu eens op? Ja maar, zullen de voorstanders weer roepen, dan krijgen zij hun vuurwapens wel op de illegale markt. Dat valt nog te bezien. De Noorse amokmaker heeft half Europa afgereisd om illegaal aan wapens te komen, wat hem niet is gelukt. Legaal had hij meer succes. Verkrijgen dergelijke zieke geesten hun vuurwapens op de illegale markt, dan is er sprake van illegaal wapenbezit en kan er iets tegen ondernomen worden. Wapenfabrikanten en hun afnemers aanpakken

bijvoorbeeld. Vuurwapens groeien immers niet aan een boom.

Regels

In de affaire rond de 18-jarige Limburger van Angolese afkomst werd ons vanuit bepaalde politieke kringen tot vervelens toe voorgehouden dat diens uitwijzing uit Nederland onvermijdelijk is, aangezien dat nu eenmaal de democratisch besloten regel is waarop geen uitzonderingen mogelijk zijn. En dan met de nadruk op ‘democratisch’, daarbij volledig voorbijgaand aan een veel belangrijker ongeschreven regel die bepaalt dat het er niet toe doet of iets al dan niet democratisch besloten is, maar of het ook deugt. Om nog even in herinnering te roepen: Hitler en zijn criminele nazi bendes zijn ook democratisch aan de macht gekomen. Je kunt democratisch de vreselijkste dingen besluiten. Democratie is geen kwaliteitskeurmerk! Een regel die bepaalt dat een Limburgse jongvolwassene naar Angola dient te worden uitgewezen, deugt van geen kant. En wat voor hem opgaat, geldt ook voor al die andere soortgelijke gevallen. Je stuurt geen Nederlanders het land uit! De regel: je mag hier als minderjarige buitenlander blijven omdat wij ons daartoe internationaal (tegen onze zin) hebben moeten verplichten, maar als jij eenmaal achttien bent geworden moet je oprotten, is een regel die alleen maar kan zijn bedacht door immorele schooiers. Partijen uit wier kokers dergelijke regels voortkomen, zouden eigenlijk verboden moeten worden!

Belastingen

Een blozend volgevreten bol hoofd op een openstaand merkoverhemd opgevuld met een zijden sjaaltje. Daaronder twee mollige handen, waarvan de ene een glas champagne en de andere een toastje kaviaar vasthoudt en dat met een niet te imiteren bekakt stemgeluid op de vraag wat het van belastingen vindt antwoordt: Wat ik van belastingen vind? Ik vind belastingen gelegaliseerde diefstal. Het is een foute gedachte, ik geef het toe, maar soms denk je weleens: de guillotine was zo gek nog niet.

CDA

Het ‘Christen’-Democratisch Appèl. De partij van de ellebogen. Zowel achter als met.

Kameraad

LEON WECKE

Zonder categorieën kunnen wij mensen nu de complexe werkelijkheid niet beoordelen. Over van alles en nog wat bestaan er indelingen, categorieën en soorten. Zo onderscheiden we huismussen, ringmussen en heggenmussen, maar ook renpaarden, trekpaarden en paarden die de haver verdienen (of niet). Er zijn zanglijsters, grote lijsters en schijtlijsters. Om van bromberen, teddyberen, bruine en ijsberen maar te zwijgen. Mensen heb je ook in soorten: allochtonen en autochtonen, gezonde en zieke, zwarte en blanke, grote en kleine, domme en intelligente. Er zijn helden, militaire helden, burgerhelden en helden op sokken. Maar hoe zou het met kameraden zijn? Zijn daar ook soorten van? En wanneer ben je eigenlijk een kameraad? Letterlijk schijnt het zoiets te betekenen als iemand waarmee je je (slaap)kamer deelt of wenst te delen. Het is een verwarrend woord, want allerlei lieden noemen zich kameraad of laten zich die term aanleunen. En wie een kameraad genoemd wordt, behoeft het uiteraard niet te zijn. De NSB noemde haar partijgenoten 'kameraden'. 'Hou zee kameraad' was de geëigende begroeting. Het criterium om kameraad te zijn schuilde kennelijk in de gemeenschappelijke overtuiging inzake het na te streven nationaal-socialistisch ideaal. Vooral in de strijd kan men kameraadschap ervaren. Strijdmakkers die in hetzelfde schuitje zitten en gezamenlijk hun lot onder ogen zien zoals in *'Ich hatt' einen Kameraden'* door de Duitse dichter Ludwig Uhland in 1809 opgetekend:

Ich hatt' einen Kameraden,
Einen bessern findst du nit.
Die Trommel schlug zum Streite,
Er ging an meiner Seite
In gleichem Schritt und Tritt.

Eine Kugel kam geflogen:
Gilt's mir oder gilt sie dir?
Sie hat ihn weggerissen,
Er liegt zu meinen Füßen
Als wär's ein Stück von mir

Will mir die Hand noch reichen
Derweil ich eben lad'.
"Kann dir die Hand nicht geben,
Bleib du im ew'gen Leben
Mein guter Kamerad!"

En in het Geuzenliedboek is het spotlied
'Houzee Kameraad' te vinden, waarvan het
eerste couplet luidt:

Hij loopt met het krantje
'De Zwarte soldaat'.
Hij loert op een klantje
En stapt op de maat.
En een van zijn standje
Maakt even een praat
Hij groet met zijn handje:
Houzee, kameraad!

Kameraad geeft iets goeds aan, een hoedanigheid, die om meerdere redenen zeer gewenst is. Bennie Vreden dichtte in 1955: 'De politie is mijn beste kameraad'. Dat laatste zal niet iedereen beamen. En zeker niet die Feyenoordfans, die ooit minder kameraadschappelijk door de politie bejegend werden, terwijl zij er onder de aanhef 'Hand in hand kameraden' op los gingen. Kameraad en kameraadschap zijn positieve termen, meer nog dan makker, kornuit, kompaan, gabber, vriend of andere synoniemen. Het duidt op opofferingsgezindheid ten aanzien van de ander. Uit studies over het gedrag van frontsoldaten blijkt dat niet de vijand maar juist het lot van de kameraden bepalend is voor de gevechtsbereidheid. Niet haat tegen de vijand, die men veelal als een medelotgenoot beschouwt, dient ter motivatie, maar liefde voor huis en haard, leider en wapenbroeder is een veel machtiger prikkel tot vechten, aldus de Geallieerden in de Tweede Wereldoorlog, die met indoctrinatie van haatgevoelens ten aanzien van de vijand ongunstige ervaringen

hadden opgedaan. Propaganda heeft niet rechtstreeks aan het eigen belang gerelateerd te zijn, maar wel aan dat van je naaste. De bewonderende blikken van familie en kennissen bij de aankoop van een nieuwe auto mag op de verkoopspot op het tv-schermbild niet ontbreken. En natuurlijk kun je bij overlijden je naasten niet voor de kosten van begravenis cq. crematie laten opdraaien. Een geslaagd huwelijk is niet alleen op basis van seksuele criteria af te meten, maar vooral op grond van wederzijdse kameraadschap. Het gaat om een partner die vriend, maatje of beter ook je kameraad is. Kameraadschap kan zeer gedragsbepalend zijn. Toch kun je je afvragen of er geen gradaties in kameraadschap zijn. Kameraadschap die tijdelijk is of plaatselijk. In

bepaalde gevallen kunnen mensen met geheel verschillende politieke en religieuze overtuigingen toch hartstochtelijk voorstander van een bepaalde zaak zijn. Indertijd gold dat voor het verzet tegen de Duitse bezetter, maar ook bijvoorbeeld bij de demonstraties tegen het plaatsen van de kruisraketten. De gemeenschappelijke doelstelling leidde in een aantal gevallen tot een tijdelijke vorm van samenwerking, zelfs vriendschap en kameraadschap. Vaak zal kameraadschap blijvend zijn, al kan het alles overheersend of in mindere mate aanwezig zijn. Er zijn kameraadschappen der eerste, tweede en derde klasse denkbaar, maar slechts in spaarzame gevallen een kameraadschap b.d.

Lezers reageren

De redactie behoudt zich het recht voor ingezonden brieven niet te plaatsen en bij plaatsing in te korten of er uit te citeren. Scheldwoorden en/of beledigingen ad hominem (spelen op de man i.p.v. op de bal) worden resoluut verwijderd. Plaatsing houdt niet in dat de redactie achter de inhoud staat. De brievenbode is en blijft te allen tijde verantwoordelijk en/of aansprakelijk voor de inhoud van zijn

Stemadvies?

Met name in de Vrijdenker van september 2011 wordt volgens mij de indruk gewekt dat er stilzwijgend een stemadvies wordt gegeven dat neerkomt op: stem niet op Wilders. Nu is juist Wilders (evenals Filip Dewinter in België) de man die de gevolgen van de opvattingen van de moslims en de multiculturele utopie niet onderschat. Als de moslims (misschien al binnen enkele decennia) in de meerderheid zijn, zullen atheïsten, christenen, joden, homo's en andere 'ongelovigen' worden gediscrimineerd, veracht of nog erger, een situatie die doet denken aan de toestand in het Derde Rijk. Zo staat in veel islamitische landen de doodstraf op homoseksuele handelingen. Veel gebruiken van de moslims (ongeacht van welk ras) zijn zonder meer misdadig te noemen zoals: besnijdenis van minderjarige jongens (en soms ook van meisjes), ritueel slachten zonder verdoving en het dragen van hoofddoekjes of sluiers als teken van de onderdanigheid of minderwaardigheid van vrouwen. Onlangs kocht ik in Antwerpen twee boeken over de verovering van Europa door de islam

(de eeuwenoude vijand van ons werelddeel) die de Europeanen met veel strijd konden afweren: in 732 in Frankrijk in de slag bij Poitiers en in 1683 voor de poorten van Wenen. Hadden de moslims daar de overwinning behaald, dan zou heel Europa een islamitisch werelddeel zijn geworden, waarin geen plaats was voor vrijdenken. In deze boeken, waarin de strategie van de islam wordt blootgelegd, wordt erop gewezen dat islamofobie niets heeft te maken met racisme en dat Europa geleidelijk aan gekoloniseerd wordt door de moslims. Dat dit met een welbewust doel gebeurt, blijkt uit tal van uitspraken van islamitische geestelijken e.d. die door de genoemde auteurs worden geciteerd. Het is een illusie te denken dat de islam (zoals het christendom) ooit zal worden geëuropeaaniseerd. Aan de Europese autochtone bevolking is nooit op een democratische manier om een (door het multiculturalisme toegestaan of gestimuleerde) massa-immigratie van islamieten gevraagd. De toekomst van Europa lijkt mij allesbehalve rooskleurig. *A.P. van Gilst, die met deze ingezonden brief het abonnement op De Vrijdenker opzegde.*

Naschrift redactie: De Vrijdenker geeft geen enkel stemadvies. Onder vrijdenkers bevinden zich aanhangers en tegenstanders van Wilders. Dat heeft u in meerdere edities van dit maandblad duidelijk kunnen aantreffen. Voorts wijzen wij erop dat besnijdenis van jongens ook door joden wordt gepraktiseerd, evenals het onverdoofd slachten. In het joodse geloof zijn er stromingen waar vrouwen zelfs kaal worden geschoren en hun leven lang met een pruik door het leven moeten gaan en ook in de synagoge zitten vrouwen niet tussen de mannen maar is hen een eigen plek toegewezen. Ook de katholieke kerk kan niet als het meest vrouwvriendelijke instituut worden beschouwd.

Een gratis biografie van J.P. van Praag
Zojuist rees bij mij de vraag of De Vrije Gedachte geen ruimte wil bieden om bekendheid te geven aan een geheel gratis beschikbare biografie, die dit jaar is verschenen. Hoe dat komt? 100 jaar geleden

werd J.P. van Praag geboren. Hij ontwikkelde als eerste voor de buitenkerkelijken een eigen humanisme, een humanistische levensovertuiging. Tevens beweerde hij op te komen voor buitenkerkelijken. Nu zijn geboortjaar een volle eeuw geleden is wordt het tijd om de balans op te maken van het vele werk van deze markante man. Dan kan niet anders dan door een biografie van hem te laten verschijnen waarin zijn geheimen worden prijsgegeven en de tragiek zichtbaar wordt van een onbegrepen mens. De lezer zal zich aan het eind van het boek verbazen over de geboden vergezichten, zich een oordeel kunnen vormen over humanistische organisaties en een visie hebben op Van Praag, de gedreven en getergde leider van de humanisten.

U kunt de biografie gratis downloaden op <http://www.jpvanpraag.nl>. De studie wordt u gratis aangeboden wegens het honderdste geboortjaar van Van Praag.
Sjoerd Wieling, biograaf

Uw hoofdredacteur vertrekt

ENNO NUY (1950, Aerd) is ondernemer; zie ook <http://enno-nuy.blogspot.com>

In juni 2007 trad ik toe tot de redactie van dit maandblad om al vrij snel daarna getooid te worden met de fraaie titel hoofdredacteur. Nu, viereneenhalf jaar later, doe ik geheel vrijwillig afstand van die kwalificatie, simpelweg omdat ik de werkzaamheden als hoofdredacteur niet langer kan combineren met mijn eigenlijke broodwinning als ondernemer. Geen idee wat me te wachten stond, destijds in 2007. Da's maar goed ook, ik was er wellicht niet aan begonnen. Het zal niemand ontgaan zijn dat de vereniging een paar roerige jaren achter de rug heeft waarin een soort richtingenstrijd leek te ontbranden. Op zich is daar niets mis mee, maar de toon liep geregeld ronkend uit de bocht en dat komt de sfeer niet ten goede en maakt een goed gesprek vrijwel onmogelijk. Dit is de plaats, noch het moment, om anderen iets te verwijten en daarom beperk ik me hier maar tot de hand in eigen boezem. Ik prijs me gelukkig tot die groep te behoren die nog regelmatig zijn oordeel moet inwisselen voor een betere visie en dat betekent automatisch dat sommige gedragingen en reacties er onder het jongere gesternte anders uit zouden

hebben gezien. Afijn, gedane zaken nemen nu eenmaal geen keer en spoedig na nu zal mijn naam het onontkoombare lot van de vergetelheid ondergaan. Zo hoort dat ook te gaan, slechts een enkeling maakt een onuitwisbare indruk en slechts zelden overal.

Een paar vragen moeten nog beantwoord worden. Wat hebben we wél en wat hebben we níet bereikt. En 'we' is hier als *pluralis majestatis* gebruikt, de hoofdredacteur is immers de eerst aanspreekbare aangaande het redactiebeleid. Het maandblad is de laatste jaren in ieder geval zoals gepland 10 keer per jaar verschenen en dat heeft geleid tot een keur aan artikelen die links- of rechtsom iets met het vrijdenken van doen hadden. De kwaliteit van die artikelen was wisselend, sommige lezers oordeelden uitsluitend negatief, anderen hadden een wat gemengder beeld. Het is ook niet eenvoudig, want niets is zo vermoeiend als discussies tussen rekkelijken en preciezen. Word het maar eens met elkaar eens over wat vrijdenken nu eigenlijk is. Mij is vele malen verweten dat ik als gevolg van mijn

optreden als hoofdredacteur niet kan worden beschouwd als een vrijdenker. Dat zou zo maar kunnen, persoonlijk hecht ik daar niet zo aan. Waar het mij hier om gaat is dat een structureel verschijnend blad met een gestaag groeiende oplage kennelijk de functie van cement kan vervullen. Jaarlijks legt de redactie verantwoording af in en aan de Algemene Leden Vergadering en inmiddels is er zelfs een heus redactiestatuut.

Wat niet is gelukt is het aanboren van frisse en vooral jonge toestroom van buitenaf. We hadden graag meer en het liefst ook gerenommeerde scribenten van buiten de vereniging aan het woord gelaten in De Vrijdenker. Dat dat niet gelukt is heeft zeker te maken met de reuring van de laatste paar jaar. Reuring is toch goed, zou je zeggen? Dan leeft de boel toch? Ja, maar de keerzijde is dat een grote groep mensen denkt: kom nog maar eens langs als het bij jullie wat rustiger is.

Ook de door mij zo vurig gewenste verjonging van de redactie kon niet worden gerealiseerd. Gelukkig hebben we inmiddels wel een veertiger in ons midden maar ik had de lat wat ‘hoger’ gelegd. Het is er niet van gekomen ofschoon er wel jongelingen passeerden die we graag binnen hadden gehaald. Op zo’n moment wreekt zich wellicht het toch nog te stoffige imago van een blad als De Vrijdenker. Nu is een geschreven blad lang niet meer voldoende om jongere generaties aan te spreken. Daarvoor zal ook onze vereniging veel meer dan tot nu toe het geval is gebruik moeten leren maken van de nieuwe sociale media. Daar is nog een wereld te winnen. Een ander belangrijk punt van kritiek is dat religiekritiek alléén niet voldoende is om een grotere en jongere doelgroep aan je te binden. Voor zover het binnen de mogelijkheden van een hoofdredacteur ligt in deze opzichten (thematiek en media) een rol van betekenis te spelen, is mijn missie dus niet geslaagd.

Leuk vond ik het wel, deze afgelopen periode en dat lag in de eerste plaats aan mijn collega’s binnen de redactie. We verschilden vaak met elkaar van mening en er werd op het scherpst van de snede gediscussieerd, maar we zijn jegens elkaar nooit uit de bocht gevlogen. En ook de relatie met het bestuur is te allen tijde collegiaal en respectvol gebleven, zonder dat daarbij ooit de zelfstandigheid van de redactie onder druk kwam te staan. Zo moet het ook zijn.

Maar bovenal ben ik natuurlijk dank verschuldigd aan al diegenen die in de afgelopen jaren hun artikelen, boekbesprekingen, hartenkreten en andere bijdragen inzonden. Zonder schrijvers en schrijfsters geen blad. Blijft u dat vooral doen, de hoofdredacteur is een passant, de schrijver is een blijver. De lezer trouwens ook, we hebben er daar nog te weinig van maar wie weet wat de toekomst ons nog brengt.

Plezier en collegialiteit wens ik ook mijn opvolger Jan van der Werff toe; hij stelde zich in de vorige editie al aan u voor als nieuwe redacteur. Ik wens hem veel geduld en wijsheid toe, het zal niet lukken het iedereen naar de zin te maken en niet altijd is het even eenvoudig te bepalen in hoeverre je je iets gelegen moet laten liggen aan kritiek van binnen of van buiten. En ook hij zal ondervinden dat transparantie niet door iedereen gezien en gelijkelijk gewaardeerd wordt. Dat hoort er allemaal bij.

Zoals ik al zei, ik heb te weinig bereikt maar heb mijn werk wel met inzet en plezier gedaan en hoop u daarmee van dienst te zijn geweest. Ik eindig hier met mijn persoonlijke motto dat de multiculturele samenleving niet is mislukt en: hoed u voor politici die onzin uitkramen als ‘Nederland aan de Nederlanders terug willen geven’. Bedenk dat het ook uw Nederland is en dat moeten we niet laten verkwanselen door een stelletje aartspopulisten. O ja: als u bidden wilt, bid dan voor de Euro. Ik groet u.

Het is niet juist om religie, filosofie en wetenschap te beschouwen als loten van een en dezelfde stam (zoals de oude Grieken deden). Religie is een product van de verbeelding, ruw of verfijnd. Filosofie is gebaseerd op logica, slecht of goed. Alleen de wetenschap is exclusief afhankelijk van feiten, waar of onwaar.

PAUL BAUDUIN (1905 – 199)

Religie is een ufo

JAN WILLEM NIENHUYS (1942) was universitair docent wiskunde en is secretaris van Stichting Skepsis
<http://www.skepsis.nl/>

Discussies over religie zijn vaak erg verwarrend omdat het maar een vaag begrip is. Ik vergelijk religie met een ufo. Eigenlijk is 'ufo' een verzamelnaam voor verschijnselen aan de hemel die de waarnemer niet kan thuisbrengen. We kennen die ufo's alleen uit de verhalen die er over verteld worden en van de meeste verhalen is niet meer na te gaan in hoeverre ze pure fantasie of onherkenbaar verwrongen herinneringen zijn. Er is geen enkele reden om aan te nemen dat ze een gemeenschappelijke oorzaak hebben, net zo min als 'ronde pillen' een gemeenschappelijke verklaring van hun farmacologische werking hebben.

Niettemin is dat precies wat ufo geloof inhoudt, nl. dat al die verschijnselen en verzinsels een gemeenschappelijke oorzaak hebben: voertuigen die bestuurd worden door intelligente wezens van buiten de aarde. Evenzo is 'religie' een grote verscheidenheid aan menselijke gedragingen en overtuigingen waartussen geen enkel logisch verband bestaat. Ik onderscheid dus religie van godsdienst. Godsdienst heeft, zoals het woord al zegt, te maken met eerbetoon en dienstbaarheid aan een entiteit die men met 'god' aanduidt, dus een onzichtbare machtige persoon, een gasvormig gewerveld dier, om met Haeckel te spreken.

In onze Westerse samenleving is er één godsdienst in geslaagd om een veelheid aan religieuze gedragingen te annexeren en wanneer godvrijen met godisten debatteren, lopen ze vaak met open ogen in de godistische valkuil. Die valkuil bestaat erin dat men alle onderdelen van het samenraapsel 'christendom' aanziet voor onderling onlosmakelijk verbonden en logisch samenhangend. Daarom denk ik dat het zinloos is om te speculeren over hoe 'religie' lang geleden is ontstaan, of wat het in stand houdt, net zo zinloos als theoretiseren over de oorsprong van ufo's. Er is immers geen enkele aanwijzing dat al die verschillende verschijnselen iets gemeen hebben. Wat gaat er zoal door voor religie? Ik ben maar een amateur, en ik pretendeer niet dat ik het allemaal kan benoemen.

Een supergod

Eén enkele god die het voor het zeggen heeft komt in maar een paar religies voor. Ik heb wel eens geopperd dat geloof in zoiets een evolutionair ongelukje is. De christelijke god is een opgewaardeerde versie van de Joodse stamgod, waarvan de cultus (bij de Joden) waarschijnlijk pas een serieuze omvang kreeg in de tijd na ca. 500 v.o.j. (na de zogeheten Babylonische gevangenschap). De stamgod had de Joden onbegrijpelijkerwijs behoorlijk in de steek gelaten en de oplossing was dat hij kennelijk boos was omdat hij niet voldoende aandacht kreeg. Toen is ook de integrale geschiedenis (een reeks afspraken met de stamgod) van het Joodse volk van voor ca. 700 v.o.j. verzonnen. De opwaardering bestond erin dat de macht van Jahweh werd uitgebreid naar Grieks-Romeins model. Omdat de Romeinen meenden dat zij de baas van de hele wereld waren, was hun god Jupiter dat uiteraard ook en kon Jahweh niet achterblijven. Met 'evolutionair ongelukje' bedoel ik echter niet wat zich evolutionair gesproken gisteren heeft afgespeeld. Ik bedoel dat de mens als sociale soort miljoenen jaren geleden een neiging heeft ontwikkeld om zich hiërarchisch onder alfamannetjes te groeperen. Volkomen los daarvan (denk ik) verwierven onze voorouders een groot vermogen om zich dingen voor te stellen die er niet zijn of althans niet onmiddellijk zichtbaar zijn, zoals causale relaties of getallen of de bedoelingen van een al dan niet aanwezige soortgenoot. Loyaliteit aan een alfamannetje plus het vermogen om een alfamannetje te verzinnen: ziedaar het

evolutionaire ongelukje dat ik bedoelde. Ik ben er niet zo zeker van, omdat een loyaliteit eisende god zo'n recent bedenkfel is. Niettemin spreekt het idee erg aan en kunnen mensen met veel gemak tot een grote loyaliteit komen voor iemand die ze nog nooit gezien hebben. Het verzinnen van niet-bestaande dingen gaat echter verder.

Kosmologie

Een van de aspecten van sommige religies is: verklaring van de wereld zoals die is. De godisten zeggen dat hun god de uiteindelijke verklaring is voor het universum. De Intelligent Designbeweging komt hieruit voort. De godvrijen putten zich van de weeromstuit uit om dit dan te ontcrachten, of om religie (alle aspecten daarvan, die komen zo dadelijk langs) te zien als een fysische theorie. Men stelt zich dan voor dat mensen lang geleden een intense behoefte hadden om de wereld te verklaren en achter alles wat ze niet snapten of wat ze angst aanjoeg een actor te verzinnen. Men hoeft echter maar om zich heen te kijken om te concluderen dat de meeste mensen weliswaar graag naar leuke verhaaltjes luisteren, of willen weten wat anderen motiveert, dan wel geïnteresseerd zijn in wat hen persoonlijk overkomt, maar dat het ze worst zal wezen hoe de wereld in elkaar zit. 'Maar de creationisten dan?' zal men zeggen. Creationisten interesseren zich niet voor de oorsprong der soorten. Wat soorten zijn weten ze ook niet, maar ze worden bijzonder boos als je twijfelt aan de letterlijke waarheid van hun geliefde boek. Het zijn domoren met een Droogstoppelopvatting, die niets anders snappen dan 'letterlijk waar'. Als je hun heilige boek op het zwakste punt aanvalt, gaan ze dat energiek verdedigen. De godvrijen lopen dan in de valkuil dat ze gaan denken dat dit een belangrijk punt is en dat 'religie' daarom draait, namelijk om het verklaren van het universum of misschien meer specifiek van het ontstaan der soorten. Richard Dawkins formuleert bijvoorbeeld het godsgeloof aldus: 'Er bestaat een bovenmenselijk, bovennatuurlijk wezen dat doelbewust het universum met alles erin, inclusief ons mensen, heeft ontworpen en geschapen' en Victor Stenger besteedt ook een groot deel van zijn boek *God, een onhoudbare hypothese* (dat ik overigens met veel plezier heb vertaald) aan argumenten dat het universum geen bewijs

levert voor een scheppergod.

Het toppunt van onzin is als beide partijen (godisten en godvrijen) zich gaan verliezen in waarschijnlijkheidsberekeningen, alsof je kunt natellen hoeveel universa er door de bank genomen wel of geen opper- of scheppergod hebben.

Heilige boeken

Een van de kenmerken van sommige religies is dat er een heilig boek is. Ik denk dat er vele religies zijn zonder heilig boek (uiteraard in culturen waarin men het schrift niet kent, maar bij mijn weten hadden de Grieken en Romeinen wel diverse religies, maar geen heilig boek waar in stond wat Zeus of Jupiter

zoal vonden of gezegd hadden; onder de Germanen circuleerden vele mythen over hun godenwereld, maar geen heilig boek voor zover ik weet. Bij de hindoes en boeddhisten zijn

er juist onoverzienbaar veel heilige boeken, maar niet één enkel bijzonder boek. Of moet men de Mahabharata (महाभारत) (tienmaal de Ilias en Odyssee samen) als zodanig opvatten?

Geesten

Goden zijn onzichtbaar, hoewel ze zich in sommige religies wel in zichtbare vorm kunnen manifesteren (planeten) en soms wordt een tastbaar godenbeeld min of meer met de godheid geïdentificeerd. Maar behalve deze goden zijn er ook tal van lagere entiteiten, zoals geesten die bij bomen, rivieren, bronnen of bergen horen, of geesten van overledenen, of engelen of demonen of beschermheiligen. Overleden Romeinse keizers werden god als ik het wel heb. Ik veronderstel dat het 'iets' waar sommige moderne Westerlingen in geloven ook in deze categorie thuis hoort. In China is het Westerse godsbegrip zo on-Chinees, dat men er niet eens een woord voor heeft. Mythen over het ontstaan van de wereld zijn er wel, maar die zijn vaag en er komen geen goden in voor die intensief vereerd worden. Er zijn aanwijzingen dat Chinese 'goden' van lang geleden inmiddels worden

opgevat als wijze heersers die de mensheid beschaving bijbrachten zoals het huwelijk, de zijderupsenteelt of de visserij. Sinds het contact met Westerse missionarissen (moslims, christenen) behelpt men zich met de term *shen*, wat geest, wonder, beschermheilige of wijze betekent.

Daaraan zien we dat het geloof in allerlei onzichtbare entiteiten geen onontkoombaar verband heeft met het geloof in één zeer machtige onzichtbare persoon en universele schepper. Als ik dus een ‘godvrije’ hoor betogen dat religie, dus godsgeloof, evolutionair zou kunnen zijn ingebakken, krommen zich de tenen van mijn beide voeten: links omdat religie niet identiek is aan godsgeloof en rechts omdat het geloof in een almachtige vader slechts het verzinsel is van een biologisch gezien nieuwbakken religie. Er is geen bewijs dat dit een universeel aspect is van religie. Het idee dat het geloof in geesten vanzelf betekent dat men aan dit neo zoroastrische bedenkfel vastzit, is een van die valkuilen waar ik het over had.

Ziel en hiernamaals

Een omvangrijke groep ideeën gaat over onze onsterfelijke ziel die op de een of andere manier blijft bestaan na onze dood. Zo’n ziel is ook een van die onzichtbare dingen, maar is evenmin als getallen, krachtvelden, intenties van anderen en berggeesten een noodzakelijk gevolg van andere vormen van religie. Met de onvergankelijke ziel verwant is het idee dat er een onderwereld of een paradijs is waar men na de dood terecht komt. In sommige religies is die onderwereld nogal saai: beter een

dagloner op aarde dan een koning in de onderwereld, verzucht de geest van Achilles tegen Odysseus. In andere religies is het ideaal dat men

opgaat in het niets (met de rook van de crematie), maar dat wie niet helemaal perfect was, het leven moet overdoen. Dat lost meteen het probleem op hoe straf en beloning post mortem (na de dood) kunnen worden gerealiseerd.

In de christelijke religie is dit hiernamaalsidee ook doorgedrongen, hoewel er in het christendom twee tegenstrijdige varianten

naast elkaar bestaan. Volgens variant 1 zijn de doden gewoon dood en komen pas weer – door toedoen van God – tot leven aan het einde der tijden. Volgens variant 2 blijft de ziel bestaan, wordt meteen geoordeeld en krijgt ogenblikkelijk beloning of straf. De straf bestaat er wellicht in dat men moet opdraven bij elk medium dat aan je belooft te denken en als je dan probeert te zeggen dat het wegens gebrek aan hersenen en zintuigen dodelijk saai is, maakt het medium ervan dat het goed met je gaat en je van iedereen houdt. Dan is er nog in het volksgeloof variant 3 (na vele eeuwen christendom nog springlevend), namelijk dat wie naar of speciaal gewelddadig aan zijn eind is gekomen, blijft rondspoken in plaats van de eeuwige rust te genieten.

Het idee van een onsterfelijke ziel staat echt los van het bestaan van machtige onzichtbare geesten, van heilige boeken en van zogenaamde verklaringen over hoe de wereld in elkaar zit. Er zijn aanwijzingen dat onze verre voorouders begrafenisrituelen hadden. Die worden soms opgevat als een bewijs dat ze geloofden aan het voortbestaan van de ziel en dat ze dus een religie en dus een godsgeloof hadden. Ook dit vind ik een voorbeeld van in de christelijke val trappen dat rituelen = ziel = hiernamaals = god.

Rituelen

Als we op de Dam deelnemen aan de Dodenherdenking dan betekent dat niet dat we menen dat al die doden nog ergens rondzweven. Als we deelnemen aan een uitvaartplechtigheid, zijn we bezig met een ritueel en in tal van situaties bedienen we ons van rituelen en vieringen die in meerdere of mindere mate een formeel karakter hebben. Veel van die rituelen hebben een traditie. Een bijeenkomst van godvrijen waarin uitsluitend voor eigen parochie wordt gepreikt is natuurlijk een ritueel in optima forma. Een voetbalwedstrijd is echter ook een ritueel. Dat is een extra reden om te denken dat als we ergens sporen vinden van wat mogelijk een ritueel is (bijvoorbeeld resten van bloemen in een Neanderthalergraf), we niet meteen moeten denken ‘aha! religie’, want dat is juist waar de godisten ons willen hebben, namelijk dat rituelen dus religie dus godsgeloof intrinsiek menselijk is.

Is de recente gewoonte om bij tragische sterfgevallen ergens bloemen en knuffels te

leggen of een stille tocht te houden een bewijs dat al die bloemenleggers godisten zijn? Als de godvrijen in optocht een krans gaan leggen bij het beeld van Multatuli, hebben we daarmee toch niet ons geloof in een onsterfelijke ziel dus aan een vadergod beleden? Misschien is voldoening scheppen in rituelen en in symbolische vorm uiting geven aan je gevoelens (of is dat weer wat anders?) wel intrinsiek menselijk, maar dat staat op zich los van geloof in zielen en goden.

Moraal

Religie zou ertoe dienen om mensen aan te sporen het goede na te streven. Dat mochten ze wel willen, die godisten. In alle samenlevingen zijn er regels die moord en diefstal verbieden en meestal nog veel meer ook. De godisten proberen anderen wijs te maken dat dit de hoofdfunctie van religie is. Dit hangt samen met een oude gedachte, nl. dat Goed en Kwaad met elkaar in een eeuwige strijd gewikkeld zijn. Die gedachte gaat terug op Zarathustra of Zoroaster (ca. 1000 v.o.j. plus of min enkele eeuwen) en is daarna gestolen door de joden en uiteraard geplagieerd door de christenen. Het algemene probleem waarom aardige mensen het soms 'onverdiend' moeilijk krijgen en de schurken meestal hun verdiende loon niet krijgen werd door Zarathustra ruwweg als volgt opgelost. Er is in de wereld een strijd tussen twee min of meer aan elkaar gewaagde krachten en op een gegeven ogenblik komt er een kosmische eindstrijd en dan overwint het goede ('wij' dus) en de 'Dark Force' (wie anders?) legt dan het loodje en wie aan de goede kant meevocht, wordt beloond. Niet erg origineel als plot, maar het sprak wel veel mensen aan.

Een variant van dat idee is dat er een messias komt die een rijk van vrede zal stichten waarin alles weer zal zijn zoals in de gouden tijd. In het taoïstische geloof zit dit idee ook verwerkt, maar daar ontbreken de grote onzichtbare aanvoerders. Ik weet niet of de taoïsten het ook van Zarathustra hebben of dat ze het zelfstandig hebben bedacht. In de VS en Europa is er natuurlijk een bepaalde religie die beweert dat de messias er al is, en dat iedereen die zijn kant kiest al zagezegd verlost is van de macht van de tegenpartij.

Ordenen van de maatschappij en zorgen voor rechtspraak (als substituuut voor eigenrichting en ongebreidelde wraakoefeningen) en

kinderen bijbrengen wat ze moeten doen en laten en waarom, is in elke samenleving belangrijk en het is wel begrijpelijk dat elke stroming of organisatie die de maatschappij probeert te beheersen zal voorwenden dit wiel te hebben uitgevonden. Het is dan ook een grote triomf van de Westerse godisten dat ze erin geslaagd zijn 'christelijk' als synoniem voor 'fatsoenlijk' ingang te doen vinden. Dat is des te meer een prestatie als je bedenkt dat hun symbool een executie-instrument is, het kernpunt van hun leer een mensenoffer, en hun centrale rite symbolisch kannibalisme is en dat hun heilige boek vol staat met weliswaar vrijwel volledig verzonnen maar evengoed bloeddorstige en wrede verhalen die door de gelovigen allemaal voor objectieve geschiedschrijving worden gehouden. En dan hebben we het er nog maar niet over dat het deze kampioenen van de moraal ruim anderhalf millennium kostte om te ontdekken dat slavernij niet deugt.

Godisme maakt het natuurlijk wel gemakkelijk om moreel gedrag te bevorderen: 'God zegt het, basta!' Het voordeel van het godisme is dat de zegslieden van de goden kunnen beweren dat hun god speciale afwijkende

QUOD LICET IOVI
NON LICET BOVI

regels voor
hooggeplaatsten
heeft opgesteld
(*quod licet iovi,
non licet bovi*: Wat

aan Jupiter is toegestaan, is niet aan het eerste het beste rund toegestaan) en dat als ze zich misdragen, de geboden toch blijven gelden. De godvrijen kunnen zich er niet zo gemakkelijk afmaken. Voor hen staat maar één weg open: proberen te overtuigen door zelf het goede voorbeeld te geven.

Een voorbeeld van een 'religie' met aanspraken op moraal maar zonder goden is *ru jia*. Kongzi (Kong Qiu of K'ung Ch'iu; Confucius in de jezuïtische transcriptie) leefde in een tijd van rondtrekkende staatsadviseurs (ca. 500 v.o.j.). Hij en een aantal anderen adviseerden vorsten hoe ze het best hun landjes konden besturen. Kongzi had niet veel succes, maar lang na zijn dood werd een amalgaam van zijn leer (harmonieuze ordening van menselijke relaties) en het legalisme (strenge wetshandhaving) met een snufje taoïsme (zorg dat iedereen te eten heeft, dan komt de rest vanzelf) tot officiële staatsfilosofie.

Confucius moest niets hebben van geloof in demonen en leven na de dood. ‘We weten nog niet genoeg van het leven, wat kunnen we dan van de dood weten?’ (Analecta 11:12) en ‘Respecteer de geesten, maar houd een afstand’ (Analecta 6:22) zijn twee van zijn beroemde uitspraken en hij ‘sprak nooit over bovennatuurlijke verschijnselen, krachten, wanorde en wonderen’ (Analecta 7:20). Het confucianisme ging wel samen met een vooroudercultus, maar niet met de gedachte dat die zielen van de voorouders nog ergens rondwaarden.

Later, rond 1200, werd het confucianisme zo sterk vermengd met allerlei boeddhistische en taoïstische onzin over *li*, *qi*, *yin* en *yang* en het ‘hoogste principe’, dat de jezuïeten er later zelfs een kiem van monotheïsme in zagen. De alomvattende kosmische pretenties van dat neoconfucianisme bracht trouwens de Chinese maatschappij tot stilstand omdat het niet meer nodig werd gevonden dat ambtenaren ook maar een sikkepit meer hoefden te kunnen dan een confucianistisch opstel schrijven. Maar het oude confucianisme is een voorbeeld waaruit blijkt dat gedetailleerde opvattingen over moraal niet noodzakelijk samengaan met geloof in Belangrijke Onzichtbare Entiteiten (BOE). Overigens was het confucianisme in China meer iets voor gestudeerde mensen; de ongeletterde boerenbevolking was voornamelijk taoïstisch.

Ik concentreer me hier ogenschijnlijk op zaken die raken aan wetgeving, maar in de samenleving zijn er velen die hulp van anderen nodig hebben. In tal van religies is steun aan zieken, armen, weduwen en wezen (in de gewelddadige en ongezonde maatschappij van vroeger waren er daar veel van) geïnstitutionaliseerd. In de islam is het zelfs een van de hoofdgeboden. De godisten willen ons doen geloven dat charitatieve activiteiten een belangrijk onderdeel van religie zijn. Dat is nog een voorbeeld van hoe de godisten algemeen menselijke impulsen proberen te annexeren.

Religies met een uitgewerkt hiernamaalsleer staan overigens altijd bloot aan de verleiding om te denken dat als iemand het moeilijk heeft, dat god’s wil is, een test of een straf voor iets dat een voorouder of een vorige incarnatie gedaan heeft en anders wel dat de betrokkene postuum schadeloos zal worden gesteld (als hij braaf door de test komt). Juist de godvrijen

kunnen zich niet sussen met zulke geruststellende gedachten.

Mystiek

Een totaal ander aspect van religie is mystiek. Daaronder versta ik, grof gezegd, een gevoel van eenheid met alles, overweldigend inzicht, enzovoorts. Dit was wat Einstein religie noemde: het besef deel te zijn van iets overweldigend veel groter en ontzagwekkender. Bij sommigen is het een extatisch gevoel. Soms gaat het samen met het idee dat men alles begrijpt en alles weet, maar dat is waarschijnlijk doordat een dergelijke extase dan samengaat met een gebrek aan kritische zin. Hoeveel Einstein ook begreep van het universum, hij wist waarschijnlijk beter dan vele anderen hoe weinig dat maar was en het gevoel van deel te zijn van iets groots ging samen met gepaste nederigheid. Toen Einstein zei dat religie en wetenschap niet zonder elkaar kunnen, zei hij wel religie, maar hij bedoelde mystiek, dus intense verwondering over en ontzag voor de grootsheid van het universum. Van een persoonlijke god of georganiseerde religie moest hij niets hebben.

Met bepaalde chemische stoffen of kruiden kan men trouwens ook mystieke gevoelens opwekken (dat wordt in sommige religies dan ook gedaan) en zuurstofgebrek doet het wellicht ook. Ik noem dit aspect van religie omdat er wel proeven zijn gedaan met nonnen die in een mri-machine moesten terugdenken aan mystieke ervaringen. Toen zagen de onderzoekers een bepaald stukje in het brein wat oplichten en dat was dan meteen de ‘god spot’. Onzin. Afgezien nog van het probleem dat een herinnering aan een mystieke ervaring geen mystieke ervaring is, is mystiek = religie = god een identificatie die je niet zomaar kunt maken.

Organisatie

Een beetje een religie heeft een organisatie, maar die kan strak hiërarchisch zijn of diffuus. Bij een organisatie horen al vlug speciale gebouwen voor de eredienst, zoals tempels, kerken, synagogen en moskeeën. Dat is echter geen sine qua non. Het ietsisme heeft geen organisatie. Bij hiërarchische religies ziet men vaak dat de aanspraken op het monopolie voor moraal samengaan met het uitoefenen van politieke invloed. Een hiërarchie lijkt ook

samen te gaan met een schijnbaar precies uitgewerkte theologie. Bij meer decentrale religies zijn er overal heiligdommen voor verschillende goden en godjes en een ratjetoe van elkaar tegensprekende mythen en allerlei goeroes en orakels met elk eigen opvattingen. Het idee dat een religie een vastomlijnde leer met leerstellingen, dogma's en geloofsbelijdenis heeft - in tegenstelling tot 'bijgeloof' - is natuurlijk een valkuil die de godvrije moet zien te vermijden. Ook hier is kennis van China leerzaam, want er is ook al geen woord voor religie in het Chinees. Men heeft het neologisme *zongjiao*, wat ongeveer 'leer (*jiao*) der sekten' betekent, maar dat slaat op buitenlandse geloven zoals boeddhisme, islam en christendom. Inheemse levensbeschouwingen zoals *ru jia* (confucianisme) en *dao jia* (taoïsme) worden aangeduid met een woord (*jia*) dat ook huis of familie of vakgebied betekent, terwijl de *ru jia*-intellectuelen *dao jia* en al die buitenlandse geloven als folklore beschouwden die hun plaats moesten weten. Dat de paus van Rome, die nota bene niet eens de confucianistische klassieken kende, de brutaliteit had aan rooms-katholieke Chinezen voor te schrijven wat ze moesten denken, had tot gevolg dat (ca. 1720) het katholicisme werd verboden en alle paters het land werden uitgezet.

Levensstijl

Tal van religies proberen de levensstijl van de gelovigen tot in detail te regelen. Dat kwam al een beetje onder punt 6 aan de orde, maar ik doel nu meer op zaken als dieet- en kledingvoorschriften, seksuele regels, de positie van de vrouw, regels voor bidden en kerkgang en vrije dagen en de gebruiken van monniken en dergelijke. Laten we de moslimplicht om ten minste eenmaal in het leven op bedevaart naar Mekka te gaan er ook maar bij rekenen. In elke samenleving zijn er natuurlijk bepaalde gebruiken, maar wat religies doen is dat ze die gebruiken dwingend voorschrijven en vervolgens eisen dat die gerespecteerd worden en natuurlijk als ze de kans krijgen die gebruiken zelfs in de landswetten verankeren. Is deze regelzucht inherent aan religies?

Lichaamscultuur

In het christendom is er in zekere zin weinig aandacht voor het lichaam. Dat wordt of werd

als een hinderlijk appendix van de ziel gezien. In diverse religies is veel aandacht voor het verbeteren van seksuele prestaties en de beoefenaren daarvan houden het celibaat van het rooms-katholicisme voor een tegennatuurlijke gruwel. Ik noemde al het innemen van bepaalde drugs om mystieke ervaringen te krijgen en intensief mediteren. Speciale gymnastiek en beheersing van de ademhaling is een centraal element in onder meer de honderden *qigong*-sekten in China. De Olympische spelen in het Oude Griekenland waren een religieus feest. Het is maar schijn dat het christendom geen aandacht heeft voor het lichaam. De wonderen van het christendom zijn en waren grotendeels geneeskundige wonderen. Genezing van ziekte en opwekking uit de dood is het belangrijkste type wonder. Bij roomse zalig- en heiligverklaringen zijn de vereiste wonderen vrijwel altijd van het genezings-type. Er zijn wel andere wonderen zoals wenende of melkdrinkende of bewegende beelden en een buitenissig object zoals een flesje met bloed dat telkens vloeibaar wordt of 'stigmata' (waarschijnlijk automutilatie), maar die brengen het bij mijn weten niet tot officieel erkend wonder. Hulp aan zieken en invaliden is natuurlijk een belangrijke charitatieve activiteit, maar die is nu grotendeels geseculariseerd. In onze maatschappij zijn er echter honderden religies aan het opbloeien onder onze neus, zonder dat we ze doorgaans als religies zien, omdat we zitten vastgeroest in het dominante godistische religiemodel. Dat zijn de sekten der aardstraalverdrijvers, ayurveda genezers, darmspoelers, handopleggers, homeopaten, kankerkwakzalvers, kleurentherapeuten, kruidenvrouwtjes, ogenkijkers, oostersenaaldkunstenaars, psychoanalytici, natuurgenezers, ruggeknijpers, urinedrinkers, vitaminevereerders, wondermachinetherapeuten en nog veel meer. In die sekten vinden we allerlei onzinnige ideeën over hoe de wereld of het menselijk lichaam of de menselijke geest in elkaar zit, heilige boeken van de grondleggers, talrijke wonderverhalen, rituelen, gedetailleerde leefregels, priesters namelijk de genezers zelf, organisaties die streven naar wettelijke erkenning en bovenal iets dat ik nog niet eens genoemd heb als kenmerk van althans sommige religies: een bekeringsdrift van de

‘verlosten’.

Als godvrijen discussiëren met godisten is dat zinloos, want het is een dialoog tussen doven en precies diezelfde volmaakt zinloze discussies ziet men tussen leden van bovengenoemde sekten enerzijds en pleitbezorgers van de wetenschappelijke geneeskunde anderzijds. Het interessante aan die ‘genezingssekten’ is dat ze voor al hun onzin helemaal geen almachtig opperwezen nodig hebben, de goeroes kunnen het prima alleen af.

Besluit

Vrijwel elke religie is een conglomeraat van onsaamhangende, verwarde en tegenstrijdige ideeën over kosmologie, mystiek, heilige boeken, rituelen, onzichtbare wezens in alle rangen en standen, leven na de dood, maatschappelijke organisaties met en zonder zendingsdrift en levensstijl. Misschien is er nog meer. Als ik bovenstaande overlees, zie ik dat ik magie nog helemaal niet gehad heb en dat het praten met geesten om iets van ze gedaan te krijgen misschien wel daaronder valt. Wie weet heb ik nog meer over het hoofd gezien.

Wij godvrijen moeten er in elk geval voor waken ons voor het plaatselijke godistenkarretje te laten spannen. Het is onverstandig om voetstoots aan te nemen dat ritueel = god = ziel = hiernamaals = mystiek = heilig boek = kosmologie = moraal = kerkorganisatie en dat een geloof in één piezeltje van een van die aspecten meteen inhoudt dat het gaat om precies het drankje dat de plaatselijke religie uit al deze ingrediënten heeft gebrouwen. Discussies met godisten heb je dan al meteen verloren, omdat je dan impliciet toegeeft dat er maar één religie kan zijn, namelijk de hunne.

Maar is religie eigenlijk zo’n vies woord?

Want wat hebben wij godvrijen? Wij hebben een uiterst gedetailleerde wetenschappelijk gegroundveste kosmologie en we hebben ziekenhuizen, rechtbanken en universiteiten met sterrenwachten en laboratoria. Dat zijn onze tempels. De kennis daar opgedaan wordt aan alle kinderen onderwezen. De artsen en rechters zijn onze moderne priesters. We hebben talrijke wetboeken die we uiterst serieus nemen, we hebben stadions en Olympische Spelen die die van de Oudheid ver overtreffen. En we hebben tal van fantasieproducten waar we ons mee vermaken én verheffen, zonder ze overigens voor een onbetwifelbare letterlijke waarheid aan te zien: muziek, schilderkunst, beeldhouwkunst, musea, romans, film, toneel, poëzie en dergelijke. De organisatie van de Nederlandse staat en van Europa is onvergelijkelijk omvangrijker en subtieler dan zelfs de strakst georganiseerde godistische religie. Maar, zal men zeggen, wij hebben geen onzichtbare entiteiten. Ook dat is niet helemaal waar, want we hebben behalve machtige abstracties zoals natuurwetten en getallen ook kennis van tal van zaken (elektronen, bacteriën, DNA, melkwegstelsels) die we niet met het blote oog kunnen zien. Het zijn alleen geen grillige imitatiemensen en ook geen verzinsels die voor echt worden gehouden. Je zou bijna zeggen dat ‘onze’ godvrije religie de facto allang de dominante religie is geworden en dat de andere religies gedoemd zijn tot hopeloos gekwetter in de marge. Zij noemen dat van ons geen religie en zullen zelfs betogen dat zij al dat moois hebben bedacht, maar dat is gewoon de kift, het is de zoveelste godistische poging om te betogen dat religie alleen maar iets naar hun model kan zijn.

De voortekenen van de crisis

JAN VAN DER WERFF (1939 Hilversum) is gepensioneerd omroepmedewerker; redacteur van De Vrije Gedachte

Sinds het "Occupy" weekend in oktober is er wereldwijd gedemonstreerd tegen de financiële elite overal ter wereld. Of het helpt valt nog te bezien maar het protest is wel terecht al lijkt het wel al te verlopen. Tegen wie het protest is gericht, is duidelijk. Men protesteert natuurlijk tegen die ene procent van de bevolking die de andere 99% procent uitbuit en laat opdraaien voor hun luxe leventje. Bankiers, speculanten en zo. Ja, daar zitten inderdaad grote schurken onder, zoals te zien is in de film Inside Job van Charles Ferguson.

Tegen wie er in tentjes wordt of werd overnacht is dus duidelijk, maar waarvóór wordt er eigenlijk gedemonstreerd? Dat is niet duidelijk. De graaiers graaien –

tentjes of niet – gewoon door, al doen ze dat misschien een beetje minder opzichtig. De zelfverrijking blijft doorgaan, zij het wat minder exhibitionistisch. Deze boosdoeners komen overigens niet zomaar uit de lucht vallen. Zij zijn eerder het eindresultaat dan de oorzaak van een maatschappelijke verandering die al langer aan de gang is. De voortekenen waren er allang.

Toen ik in 1965 bij de televisie kwam werken was dat een leuk, tamelijk ouderwets bedrijf. Iedereen was collega van iedereen. Je had natuurlijk wel chefs, baasjes en hoge bazen. Vooral de hogere bazen waren nog van de autoritaire soort. Toch was er, afgezien van allerlei persoonlijke strubbelingen en rivaliteiten tussen afdelingen en niet te vergeten tussen de verschillende zendgemachtigden, een soort solidariteit binnen de omroep. Dat kwam onder andere doordat de leidinggevenden vrijwel allemaal uit het bedrijf zelf afkomstig waren, vakgenoten. Dat gold voor veel bedrijven in die tijd.

In de loop der jaren vonden er veranderingen in de organisatie plaats want elk bedrijf moet tenslotte met zijn tijd meegaan. Eerst kwamen de vernieuwingsideeën uit het bedrijf zelf, later werden daar externe bureaus voor ingehuurd. Reorganisaties en herstructureringen volgden elkaar voortdurend op. Soms overlaptten ze elkaar zelfs. Terwijl de ene reorganisatie nog bezig was, werden er al nieuwe plannen gemaakt voor de volgende. Er kwam inspraak. Ik heb zelf nog drie jaar in de Ondernemingsraad van de NOS gezeten. Dat was in de tijd dat Elco Brinkman's mediawet werd aangenomen.

Ondanks alle organisatorische veranderingen bleef het werk gewoon doorgaan. Dat je af en toe organisatorisch van een hoofdafdeling naar een divisie verhuisde maakte wat dat betreft niets uit. Het werk ging gewoon door. "Het maakt mij niet uit wie mijn declaraties goedkeurt" was een standaardopmerking in die tijd.

Voor de nog ouderwetse leiding waren, behalve het eigen inkomen, drie zaken van

belang: het product dat het bedrijf voortbracht, de verantwoordelijkheid voor het personeel – tot op zekere hoogte natuurlijk – maar het belangrijkste

was de continuïteit van het bedrijf.

Er kwamen wel steeds meer nieuwe leidinggevenden het bedrijf binnen. Mensen "van buiten", mensen die niets van radio of televisie afwisten, maar wel op een bazenschool hadden gezeten.

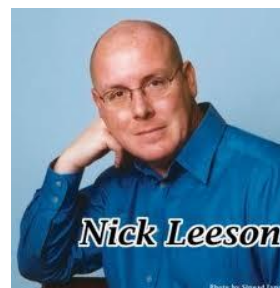
Bestuurskundigen waren het. Ze kwamen meestal binnen als personeelsfunctionaris, maar werden na een tijdje vrijwel zonder uitzondering afdelingschef of zelfs hoofdafdelingschef. Dat was hun al in de personeelsadvertenties beloofd.

Toen de oude Nederlandse Omroepstichting werd opgesplitst in een zendgemachtigde, de Nederlandse Omroepprogramma Stichting, en een facilitair bedrijf, kwam ik in het facilitaire bedrijf terecht – indertijd heette dat het NOB. (Hoe het tegenwoordig heet, heb ik niet bijgehouden.) De sfeer veranderde van de ene dag op de andere. De collega's van de zendgemachtigden werden opeens klanten. We moesten commercieel werken. Dat lukte met horten en stoten en een aanzienlijk aantal ontslagen, maar dat was het ergste niet.

De leiding veranderde van karakter. Allereerst werden alle salarisschalen herzien. De salarissen van de meeste medewerkers gingen omlaag. Dat kwam, zo werd gezegd, omdat er geld nodig was om de topmensen aan te trekken die dit bedrijf konden leiden. Er kwamen een heleboel nieuwe chefs en chefjes. Zij hadden allemaal de bazenschool gedaan en hadden geen idee wat het maken van programma's inhield. Ze hadden het over "het product", waarbij het niet van belang was of het om koekjes, fietslampjes, vaatwassers, tv programma's of doelpunten in het betaalde voetbal ging. Het product was het product. Daar hoefden ze niets vanaf te weten. En de mensen? Dat er mensen in het bedrijf waren, met allerlei verschillende bekwaamheden, was eigenlijk alleen maar lastig: die kosten alleen maar geld. En de continuïteit van het bedrijf kon ze helemaal geen zien schelen. Ze moesten targets halen. Dat kun je doen door de productiviteit te verhogen, maar dan is het natuurlijk wel handig als je weet waar je het over hebt. Je kunt ook targets halen door te

reorganiseren en te bezuinigen. De meesten bleven niet lang, want na zo'n bezuiniging werkte de afdeling meestal minder goed. Dus zochten ze een andere baan of werden ze adviseur, zodat hun opvolger de puinhoop mocht opruimen. De houdbaarheid van deze baasjes was gemiddeld ongeveer twee jaar. Er waren natuurlijk ook gunstige uitzonderingen, maar dat waren inderdaad uitzonderingen. Tijdens de Romeinse Republiek, om precies te zijn in het jaar 503 v.o.j., was er een opstand van de plebejers tegen de patriciërs. Een van de beide consuls, Menenius Agrippa, kwam naar het kamp van de plebejers en vertelde een verhaal dat min of meer als volgt ging. "Er was eens een tijd waarin bij de mens niet, zoals nu, alle lichaamsdelen met elkaar samenwerkten. De ledematen waren verontwaardigd dat ze altijd hard moesten werken, alleen maar om het de maag mogelijk te maken te genieten van alle voedsel en drank die ze bijeenbrachten. Daarom smeedden de verschillende lichaamsdelen een complot: de handen brachten het voedsel niet meer naar de mond, de mond accepteerde het voedsel niet meer, en de tanden weigerden het te vermalen. Maar wat gebeurde er? Terwijl zij de maag door honger tot werken wilden dwingen, raakte het hele lichaam verzwakt. Het bleek dus dat de taak van de maag volstrekt niet onbelangrijk was en dat hij zowel gevoed werd als zelf de overige delen voedde." Met andere woorden, de plebejers en de patriciërs hadden elkaar nodig. De plebejers geloofden het verhaal en gingen weer aan het werk. Je zou deze beeldspraak ook op bedrijven en de maatschappij kunnen toepassen. De mensen die het eigenlijke werk doen, zijn de ledematen, mond en gebit, terwijl het management de maag is. Maar in onze tijd is een andere beeldspraak van toepassing. Moderne managers, althans vele daarvan, zijn geen delen van het menselijk gedarmte, maar lintwormen. Parasieten. Zij eten op waar

anderen voor gewerkt en gespaard hebben en als het duidelijk begint te worden dat ze echt maar parasieten zijn, smeren ze hem weer. In andere bedrijven dan de omroep is het net zo gegaan. Vroeger bestond de leiding van de Nederlandse Spoorwegen uit afgestudeerden die in hun jeugd met treintjes gespeeld hadden. Ze hielden van het spoorbedrijf. Toen de privatiseringsgolf de NS overspoelde, kwam er een nieuwe leiding. Het eerste wat die nieuwe leiders deden, was hun eigen salaris 'marktconform' maken. In het Reagan/Thatcher-tijdperk werden alle reguleringen voor het bankwezen en de beurs afgeschaft. Overregulering! Betutteling! Weg ermee! Ik heb helemaal geen verstand van economie.

Toen de Barings Bank in 1995 failliet ging door de speculaties van één enkele effectenhandelaar, Nick Leeson, dacht ik in mijn onschuld dat hij de verkeerde aandelen van de verkeerde bedrijven had gekocht. Maar hij bleek niet in aandelen gehandeld te hebben maar in 'derivaten', dat wil zeggen: lucht. Als volledige outsider op economisch gebied was het mij toen al duidelijk dat deze luchtbel moest knappen. Er zijn sindsdien verschillende luchtballonnen geknapt. En als er geen maatregelen worden genomen knappen er nog meer.

Wanneer voert de overheid, liefst in internationaal verband, weer reguleringen in? Geen zelfreguleringen – want je laat ook verkeersovertreders niet zichzelf bekeuren – maar echte, strenge regels waarvan overtreding strafbaar is. Voor de bank, de beurs, het bedrijfsleven en, niet te vergeten, voor de overheid zelf. Occupy beweging, eis echte regulering! Met strenge straffen!

Op zoek naar een betere wereld

Mensenrechten en universeel subjectivisme

FLORIS VAN DEN BERG auteur van 'Filosofie voor een betere wereld' en de dissertatie 'Harming Others', denkt na over vragen naar aanleiding van een studieavond van de lokale Amnesty International werkgroep. Met dank aan Jan Baarveld.

Universeel subjectivisme

Universeel subjectivisme is een politiek filosofische en ethische theorie om te komen tot een rechtvaardiger, duurzamer, diervriendelijker, betere wereld met minder leed en meer geluk voor zoveel mogelijk wezens. Twee filosofen dienen als uitgangspunt voor deze theorie: de politiek filosoof John Rawls en de ethicus Peter Singer. Van Rawls komt het idee van het gedachte-experiment om een rechtvaardige samenleving te creëren en van Singer komt het idee van de uitdijende cirkel van de moraal en dat het vermogen tot lijden het onderscheidende criterium is voor morele status. De combinatie van Rawls en Singer levert de synergie op van *universeel subjectivisme*: een kosmopolitische politiek filosofische theorie waarin ook dieren en het milieu aan bod komen. Centraal in de theorie van universeel subjectivisme is het gedachte-experiment dat je je moet verplaatsen in de positie van degenen die in een onbenijdenswaardige positie zitten, bijvoorbeeld een homoseksueel in Iran, een vrouw in Saudi-Arabië of een varken in de intensieve veehouderij. Het doel is om die onbenijdenswaardige (ofwel: slechtst mogelijke) posities beter te maken en te optimaliseren. Zo is een samenleving of cultuur die homoseksuelen respecteert moreel beter dan een samenleving of cultuur die homoseksualiteit criminaliseert. Universeel subjectivisme biedt een eenvoudige methode om culturen en samenlevingen moreel te vergelijken en te evalueren. Dit is een krachtig argument tegen cultuur- en moreel relativisme, dat wars is van het idee dat culturen moreel vergeleken zouden kunnen worden. Universeel subjectivisme is een schijnbare tegenstelling: de theorie is *universeel* omdat de morele conclusies van de theorie een universele

pretentie hebben, dat ze altijd en overal geldig zijn, en niet beperkt tot een bepaalde cultuur of tijd. De theorie is *subjectief* in de zin dat ieder individu het vertrekpunt is. Het individuele subject (via het gedachte-experiment) is de grondslag van de ethiek.

Universeel subjectivisme zoekt actief naar blinde vlekken in de moraal. Universeel subjectivisme is een theorie die gaat over rechtvaardigheid op wereldschaal, over dierenwelzijn (hieruit volgt onder andere een pleidooi tegen de intensieve veehouderij en voor de morele plicht tot vegetarisme) en toekomstige generaties. Met de focus op toekomstige generaties komt de milieuproblematiek prominent in beeld, als de ijsberg waar de Titanic op af koerst. Een levensstijl die anderen geen schade toebrengt blijkt verder weg te staan van de levensstijl van de meeste mensen dan we zouden wensen. Een analyse van de standaardlevensstijl van de westerse mens brengt aan het licht dat de politiek-economische orde en het daarbij behorende consumentisme immoreel is en dat zelfs het voortbestaan van de mens in acuut gevaar is door het overschrijden van de draagcapaciteit van de aarde. Zodoende leidt de theorie van universeel subjectivisme tot een

ongemakkelijke morele analyse van zowel ons eigen handelen, als de sociale, politieke en economische ordening. Het nare van filosofie is dat je bij conclusies uit kunt komen die je eigen handelen in een ander daglicht stellen. Zo kan het zijn dat wij niet langer de *good guys* zijn, maar de *bad guys*. Maar er is een keuzemogelijkheid, om tegen de stroom in, moreel te

leven. De fundamentele keuze is: wil je deel zijn van het probleem (en anderen schade berokkenen) of deel uitmaken van de oplossing? Het tragische is echter of individuele actie voldoende is om te

voorkomen dat de overschrijding van de draagkracht van de aarde zal leiden tot instorting van ecosystemen en massale uitsterving van soorten.

Een uitgebreidere versie van deze theorie staat in 'Filosofie voor een betere wereld' (2009) en in de dissertatie 'Harming Others. Universal Subjectivism and the Expanding Moral Circle' (2011).

Kritische vragen

Schade toebrengen impliceert dat er daders en slachtoffers zijn. Universeel subjectivisme gaat er vanuit dat iedere (potentiële) dader zich in de rol van het slachtoffer zou moeten kunnen verplaatsen. Is dat altijd mogelijk?

In de praktijk is het niet altijd makkelijk om je in de positie van elk slachtoffer (of persoon in de slechtst mogelijke positie) in te leven, zoals hoe het is om vrouw in Saudi-Arabië te zijn, of een varken in de intensieve veehouderij, of iemand die in de toekomst leeft. De theorie van universeel subjectivisme veronderstelt een vermogen tot empathie. Dat empathisch vermogen kan worden versterkt door het te oefenen, bijvoorbeeld door het lezen van literatuur, documentaires en films kijken, kortom door je in te (leren) leven in de positie van anderen. In het onderwijs zou daar expliciet aandacht aan besteed moeten worden.

Is het niet zo dat als 1000 mensen het gedachtenexperiment van universeel subjectivisme uitvoeren, er 1000 verschillende uitkomsten uitkomen?

De inzet van de theorie van universeel subjectivisme is dat, voor zover het om slachtofferposities gaat, er een zeer grote mate van consensus zal zijn, onafhankelijk van cultuur en tijd. Niemand – of althans bijna niemand – zal van zichzelf willen om slachtoffer te zijn, bijvoorbeeld om als homoseksueel vermoord te worden. Het doel van deze theorie is de wereld zo te organiseren dat de slachtoffers zo goed mogelijk af zijn, oftewel te streven naar een wereld met zo min mogelijk leed.

Denkt ieder hetzelfde over de positie waarin men zich bevindt: a) kan een Arabische vrouw zich vanuit haar beschermde positie als huisvrouw niet uiterst comfortabel voelen? b)

Onderwerpen waar de toepassing van het universele subjectieve dilemma's oplevert zijn pedofilie en abortus (wie is in deze situaties het slachtoffer?).

a) Als een Arabische vrouw zich in haar (ondergeschikte, ongelijkwaardige) positie comfortabel voelt is dat prima. Het gaat erom dat zij de mogelijkheid moet hebben uit haar positie te stappen als zij zich niet meer comfortabel voelt. Het gaat om de vrijheid te ontsnappen.

b) *Over abortus:* Het gaat hier om een glijdende schaal van een zygote, naar foetus, naar baby. Het vermogen tot lijden neemt toe gedurende de zwangerschap. Dus, hoe later de abortus hoe zwaarder de argumenten voor een abortus moeten zijn. De moeder is een persoon, een baby niet. Wanneer het noodzakelijk is tot een keuze voor de moeder of het kind te maken, is het moreel gezien beter voor de moeder te kiezen die immers een persoon is en een bewust leven leidt. De moeder heeft een bewust leven, een identiteit, relaties, idealen, ideeën over de toekomst, plannen; de foetus niet. Het vermogen om te lijden is bij de moeder, dankzij haar sociaal-cognitieve ontwikkeling groter. *Over pedofilie:* Het gaat erom te bepalen of er sprake is van een slachtoffer. Wanneer het gaat om vrijwillige seks tussen bijvoorbeeld een man van 19 een meisje van 16 is het toch heel anders dan gedwongen seks tussen een man van 40 en een kind van 6. De overheid dient (potentiële) slachtoffers te beschermen. Ook de (potentiële) dader dient zich bewust te zijn dat zijn aandrang leidt tot slachtoffers en dan hij zijn gedrag dus dient in te toemen – zelfs als de aandrang in zijn aard zit. Een humane samenleving erkent echter ook dat er mensen (mannen) met pedofiele neigingen zijn en biedt hen (al dan niet gedwongen) psychiatrische/psychologische hulp.

De kern van het universeel subjectivisme komt neer op het oude adagium: 'Wat gij niet wilt wat u geschiedt, doe dat ook aan een ander niet'. Maar het besef van goed en kwaad is geen garantie dat ieder ook handelt naar dit besef. De feitelijke universele werkelijkheid is dat velen dingen doen waar ze zelf geen slachtoffer van zouden willen zijn - soms worden ze daartoe gedwongen - maar vaak is het een eigen keuze.

Universeel subjectivisme oogt weliswaar als het adagium van de Gulden Regel, maar die regel is altijd zeer beperkt geïnterpreteerd. De morele cirkel was beperkt tot, in grote lijnen, heteroseksuele mannen van dezelfde groep met dezelfde religie.

Mensen handelen vaak niet naar dit adagium. Dit is de psychologie en sociologie van het kwaad (zie bijvoorbeeld het boek van Philip Zimbardo, *The Lucifer Effect. Understanding How Good People Turn Evil*). Wellicht dat morele opvoeding waarbij het aanleren van het empathisch vermogen, waarbij je je in de positie van anderen inleeft, bij kan dragen dat mensen wel volgens de Gulden Regel handelen.

Om een goed geïnformeerde, machtsvrije keuze te kunnen maken zijn er een aantal vereisten nodig, zoals 1) op wetenschap gebaseerde kennis, 2) enige capaciteit tot kritisch nadenken, 3) geen last van psychologische indoctrinatie, al dan niet gepaard gaande met (dreigen met) fysiek geweld, 4) geen sancties op het maken van een eigen keuzen (geen verstoting uit de sociale groep). In de praktijk zullen veel mensen niet genoeg opleiding of opleiding van de juiste soort (dat wil zeggen: op wetenschap gestoeld, open, liberaal en seculier) hebben genoten om het gedachtenexperiment te kunnen uitvoeren. Wie met een tunnelvisie naar de wereld kijkt en dogmatisch vasthoudt aan zijn eigen standpunten, zonder kritiek op zijn wereldbeeld beeld serieus te nemen en niet bereid is zich in de positie van anderen in te leven, zal niet bereid zijn het gedachtenexperiment uit te voeren. Ethiek betekent rationeel nadenken over normen en waarden. Veel mensen zijn echter niet bereid hun sociaal-cultureel aangeleerde moraal kritisch te bezien. Het risico is dan dat men er immorele normen en waarden op na kan houden, en dat hun handelen leed bij slachtoffers veroorzaakt.

De uitkomst van universeel subjectivisme komt grotendeels overeen met de UVRM, wat is de rol van een ethische theorie?

Die rol is tweeledig. Ten eerste om te bepalen of wetten, regels (zoals de UVRM) rechtvaardig zijn. Een morele theorie is er om te bezien of recht rechtvaardig is. Ten tweede is ethische theorie nodig om nieuwe problemen te kunnen oplossen en eventuele blinde

vlekken te kunnen vinden. De UVRM houdt bijvoorbeeld geen rekening met toekomstige generaties, de natuur of de rechten van andere dieren.

Het universeel subjectivisme legt een accent op 1) eigen verantwoordelijkheid en daarnaast op een 2) zo groot mogelijke vrijheid voor het individu. Is dit voor ieder mens goed te hanteren? Ook al is men het in brede zin eens over een bepaalde wenselijkheid dan zal het vragen om regels en dwang om dit te realiseren. Regels en dwang zijn zaken die vanuit een subjectieve invalshoek als inperkend ervaren zullen worden (denk aan een kind dat gedwongen wordt om naar school te gaan en daar absoluut geen zin in heeft of er zeer tegen opziet; of denk aan de crimineel wiens bewegingsvrijheid beperkt wordt. In hoeverre dekt de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens al niet het grootste deel van het universele subjectivisme (behalve dan de dierenrechten).

De taak van de overheid (of gezag) is idealiter om een zo groot mogelijke vrijheid van alle individuen te garanderen. Als er geen regels zijn (anomalie) dan vervalt een samenleving tot anarchisme en is er grote kans op slachtoffers. Het is van het grootste belang dat de overheid er is voor de belangen van individuen, en niet andersom. De morele procedure van universeel subjectivisme levert als resultaat de UVRM op, maar gaat echter nog verder. Dierenwelzijn, milieu, toekomstige

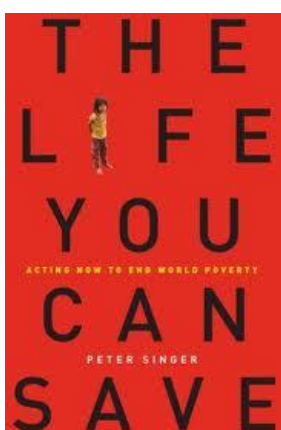
generaties, globale rechtvaardigheid. Het UN Earth Charter (2000) komt dichterbij de richting. Individen houden echter te allen tijden hun individuele verantwoordelijkheid, maar dat is in de ene

politieke situatie eenvoudiger dan in de andere. Het lijkt tegenstrijdig dat de vrijheid van het individu door regels beperkt wordt, maar dat is het niet. De vrijheid van het individu mag geen andere individuen schaden (dan vervalt immers de mogelijkheid tot het in elkaars schoenen staan). Mild paternalisme, dat wil zeggen het dwingen van kinderen om naar school te gaan, is toegestaan, mits wij dat ook onszelf zouden opleggen en mits het soort school en het soort onderwijs morele evaluatie kunnen doorstaan

(dus: op wetenschap gebaseerd seculier onderwijs ter bevordering van een brede ontplooiing en streven naar kosmopolitisch burgerschap, of iets dergelijks).

In de afgelopen tijd heeft de lokale Amnesty International werkgroep het gehad over het beleid ten aanzien van vluchtelingen en migranten. a) Wat is het effect van het toepassen van universeel subjectivisme op dit beleid? Betekent dit dat de degene die in een penibele situatie (honger, armoede) verkeert toegang moet hebben tot andere landen? Maar houdt dat ook in dat bewoners van een ontvangend land die menen hier hinder van te ondervinden ook hun subjectivisme kunnen laten prevaleren ('niet in mijn buurt'? Of kan dit vraagstuk opgelost worden door te streven naar een wereldorde zonder staten (het principe van vrije wereldburgers).

Volgens universeel subjectivisme zou ik als arme Afrikaan ook graag een plekje in een rijke verzorgingsstaat willen hebben, of althans een gelijkwaardig soort leven. Moreel gezien hebben we geen reden om vluchtelingen of immigranten buiten te sluiten. Het is (denk ik) moreel indifferent of iemand zich hier wil vestigen vanwege economische redenen dan wel vanuit politieke redenen – wat is immers het verschil of iemand omkomt van de honger, gebrek aan medische zorg, of door een dictator wordt vermoord? Het is echter onmogelijk om alle mensen die zich hier willen vestigen

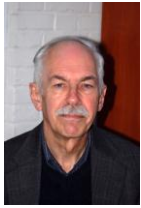
(asielzoekers, vluchtelingen, illegalen) hier toe te laten. Daarom moeten we streven naar een sociaal rechtvaardige wereldorde. Dat hoeft niet per se een stateloze wereldorde te zijn. Een 'second best' oplossing is om

1) een ruimhartig asielbeleid, 2) substantiële ontwikkelingshulp, 3) individuele donatie (zie Peter Singers *The Life You Can Save*), en 4) te streven naar die sociaal rechtvaardige wereldorde, zoals Amnesty International en andere NGO's, zoals Oxfam, doen.

Floris maakt bij zijn uitgangspunt een belangrijke kanttekening: 'Het tragische is echter of individuele actie voldoende is om te voorkomen dat de overschrijding van de draagkracht van de aarde zal leiden tot instorting van het ecosysteem en massale uitsterving van soorten.' Impliceert deze gedachte dat het universeel subjectivisme alleen zijn uitwerking kan krijgen door individuele actie? Of moet de conclusie zijn dat er universele maatregelen opgesteld moeten worden die als zeer beperkend ervaren zullen worden maar wel het behoud van het ecosysteem als resultaat hebben?

Thans is het zo dat er juridisch veel meer mag dan dat moreel (volgens universeel subjectivisme) geoorloofd is. Het is bijvoorbeeld volkomen legaal om op grote schaal dieren leed toe te brengen, de natuur te veruïneren (liefst in ergens ver weg), mensen uit te buiten (in China en India bijvoorbeeld, en door de uitputting van grondstoffen de mogelijkheden voor toekomstige generaties ernstig beperken (denk aan het opraken van de olie in enkele decennia, de ontbossing en het leegvissen van de zeeën). Er is dringend behoefte aan regels, omdat zelfregulering, op individueel (micro) en institutioneel en bedrijfsniveau (meso) volstrekt ontoereikend is. Het ziet er niet naar uit dat er op korte termijn op nationaal niveau, laat staan op supranationaal niveau (macro), dergelijke voor het individu beperkende maatregelen zullen worden getroffen. Toch behoudt ieder zijn of haar eigen morele verantwoordelijkheid. Iedereen staat voor de existentiële levensvraag: wil ik deel zijn van het probleem, of wil ik deel zijn van de oplossing?

Naar Lourdes

FRANS BIJLSMA (1938) is rustend medisch specialist en oud-redacteur van De Vrijdenker

Een van de bekendste bedevaartplaatsen van het rooms-katholicisme is het zuidfranse stadje Lourdes, dat ten zuidwesten van Toulouse in het departement Hautes-Pyrénées ligt. Nu heb ik bedevaartplaatsen altijd een van de merkwaardigste uitingen van religiositeit gevonden. Ze komen in alle godsdiensten voor, tot de animistische aan toe en je vraagt je voortdurend af wat er zo de moeite waard is dat men de verre reis wil maken, soms niet zonder hoge kosten en ontberingen. De bedevaartgangers, al of niet echte pelgrims, zijn ter plaatse meestal bepaald niet alleen: veel van deze oorden worden massaal bezocht. In Lourdes komen naar schatting 2 à 3 miljoen bezoekers per jaar, de meeste in geplande groepsreizen.

Wat al die plaatsen gemeen hebben is het geringe werkelijkheidsgehalte van het schoons of goeds dat ze te bieden hebben. Het gaat meestal om resten van heiligen, een graf, of een wonder dat er zou hebben plaatsgevonden. Elke kritische zin hierbij ontbreekt. Zo moet de Boeddha wel twintig vingers en tenen hebben gehad, zo veel nagels zijn er van hem bewaard gebleven. En voor het kruis van Jezus moet indertijd zowat een heel bos zijn gekapt, zo talrijk zijn de resten ervan (nog afgezien van het feit dat hout na 2000 jaar vrijwel altijd vergaan is). Het is allemaal even absurd als, bijvoorbeeld, de wederopstanding op de Dag des Oordeels, als “aan het einde der tijden” de doden uit hun graf herrijzen om voor God’s rechterstoel te verschijnen, waar de bokken van de schapen gescheiden zullen worden, de laatsten als engelen naar de hemel gaan en de eersten door duivels naar de hel worden *abtransportiert*. Dit idee leeft vooral in het christendom en sommige Renaissanceschilders hebben het prachtig uitgebeeld (o.a. Jeroen Bosch; en Michelangelo in de Sixtijnse kapel in Rome). Maar hoe heeft men zich dit in de praktijk eigenlijk voorgesteld? Ook christenen wisten heel goed dat er na het overlijden en de begrafenis op den duur niet veel anders overblijft dan een skelet met wat ontbindende resten. Kan dit uit het graf herrijzen, als door een wonder weer levend worden en vlees krijgen, rondlopen, praten, bidden en vertrekken naar het hiernamaals? Hoe dit zich dan verhoudt tot die kortetermijnritten van elke gestorvene naar hemel, hel of vagevuur is mij nooit zo duidelijk geworden.

Nee, aan absurde ideeën in die branche geen gebrek en voor mij vallen ook bedevaarten en bedevaartplaatsen daaronder. En wat zoekt de gelovige daar? Dat ligt in de sfeer van hulp, steun, troost, bijstand, het samenzijn met gelijkgestemden en ... genezing van ziekten, klachten en kwalen. In Lourdes staat dat laatste op de voorgrond.

Zijn wereldwijde bekendheid kreeg Lourdes na

1858. In dat jaar zou de heilige maagd Maria tot 18 keer toe verschenen zijn aan de 14-jarige Bernadette Soubirous in de Massabielle-grot op de linkeroever van de Gave de Pau, de rivier die door het stadje stroomt. Deze visioenen zijn in 1862 door paus Pius IX voor echt verklaard. Maria zou

aan het meisje ook de aanwezigheid van een ondergrondse bron in de grot hebben onthuld, waarvan het water wonderbaarlijke geneeskrachtige eigenschappen zou bezitten (ongeacht voor welke ziekte – FB). Hoe het ook zij, dit gerucht ging al snel rond en de pelgrims stroomden toe – tot op de huidige dag. Onnodig te zeggen dat door de rk kerk een flinke industrie werd opgezet van dure flesjes bronwater, beeldjes, opgedragen missen en andere paraferalia. De toeloop was zo massaal dat de eerste basiliek, ter plaatse op de rots gebouwd, niet groot genoeg bleek en er in 1889 een tweede, de Basilique du Rosaire bij kwam. In 1958 werd daar een derde, zeer grote ondergrondse basiliek aan toegevoegd. Om de hardnekkige verhalen over wondergenezingen te toetsen, waar de kerkelijke autoriteiten de noodzaak toch blijkbaar van inzagen, werd in 1905 het Bureau van de Medische Vaststellingen opgericht. Er

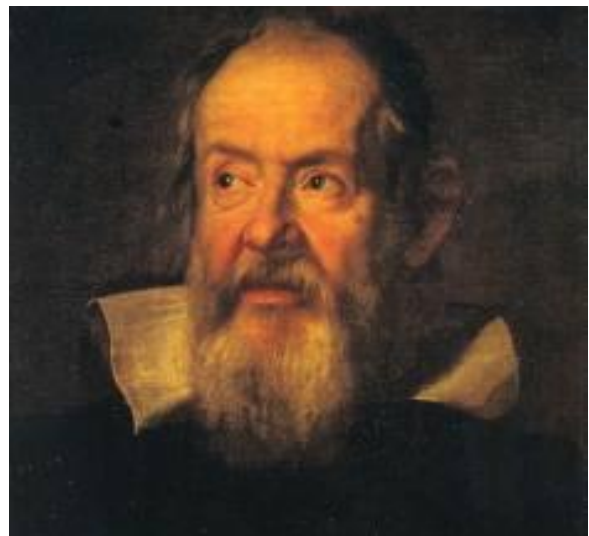
zaten voornamelijk artsen in die zelf katholiek waren, wat niet wegnam dat zij de vele aangedragen gevallen kritisch bezagen. Zij kwamen in de loop der jaren tot enkele tientallen medisch onverklaarbare genezingen, die het predicaat “wonderbaarlijk” konden krijgen.

Gaandeweg nam echter de skepsis toe, vooral bij de niet-katholieke buitenwacht. Mede daarom werd het Bureau in 1947 vervangen door het Internationaal Medisch Comité van Lourdes (*Comité Médical International de Lourdes*, CMIL). Dit bestudeerde met een nog kritischer instelling de voorgedragen wondergenezingen, zodat nog maar enkele gevallen als zodanig erkend werden. Totdat zich kort geleden, in december 2008, een opzienbarende ontwikkeling voordeed. In die maand maakte de secretaris van het CMIL tegenover Associated Press bekend dat het Comité had besloten geen nieuwe medische wonderen meer vast te stellen. Het werd meteen wereldnieuws. Het Comité baseerde zich hierbij, aldus de verklaring, op nieuwe inzichten in fenomenen als autosuggestie en placebowerking. Een opmerkelijke ontwikkeling! Tot die tijd werden in totaal 67 gevallen over de jaren 1858-2008 door de kerk als wonderbaarlijke genezingen beschouwd. Er zijn sinds eind 2008, geheel volgens de verklaring van het CMIL, geen nieuwe gevallen bij gekomen en bij dit aantal zal het dus wel blijven.

Maar er zijn, ook zonder “nieuwe inzichten in fenomenen als autosuggestie en placebowerking”, gewone medische verklaringen mogelijk voor die 67 gevallen van wondergenezingen. We mogen er bij het Internationale Medisch Comité en zijn voorganger van uitgaan dat het diagnostisch vaststaande, ernstige ziekten betrof, zoals kanker. Dan hebben we hier naar alle waarschijnlijkheid te maken met spontane regressie (spontane remissie), een verschijnsel dat hoogst zelden voorkomt en mogelijk optreedt door een plotselinge heftige reactie van het immuunapparaat. Het is vooral bij kwaadaardige tumorgroei waargenomen, maar doet zich een enkele maal ook bij andere

ziekten voor. De statistische verhouding van 67 gevallen op vele duizenden maakt dit zeker aannemelijk. Bekend is ook het fenomeen van de kortdurende schijngenezingen, maar daar is het Internationaal Medisch Comité gelukkig nooit ingetrapt.

Het is hoe dan ook verheugend dat bij nuchter, kritisch onderzoek van alle verhalen over wondergenezingen in Lourdes niets overblijft en dat de rooms-katholieke kerk zo verstandig is geweest noch haar eigen aanhang noch de buitenwacht met onzinverhalen een rad voor ogen te draaien. En dat nuchtere, kritische onderzoek is gelukkig veel sneller op gang gekomen dan, bijvoorbeeld, de erkenning dat Galileo Galilei's theorieën juist waren – want dat heeft zo'n 350 jaar op zich laten wachten. Des te verbazingwekkender is het dan ook dat de mensen blijven toestromen, misschien tegenwoordig minder in een rotsvast geloof dan wel met het idee “je weet maar nooit”. Een ernstig zieke klampt zich nu eenmaal aan elke strohalm vast en de minder ernstige met een vervelende chronische kwaal zoekt ook naar alle mogelijkheden om er vanaf te komen. Het is de basis waarop alle alternatievelingen

opereren, meestal niet zonder financieel oogmerk, een dubbel bedrog dus dat neerkomt op het profiteren van de ellende van anderen. Want helaas, wonderen bestaan niet. Goede medische zorg wel – zonder garanties voor onsterfelijkheid.

Symposium over Leo Polak

‘Liever een dode leeuw dan een levende hond’

Symposium: ‘Liever een dode leeuw dan een levende hond’: over de actualiteit van de vrijdenker en humanist Leo Polak

Op 9 december 2011 was het precies 70 jaar geleden dat de Nederlands-Joodse rechtsfilosoof, vrijdenker en humanist Leo Polak (1880-1941) in het concentratiekamp Sachsenhausen overleed. Leo Polak was een strijdbare vrijdenker die voor zijn opvattingen durfde uit te komen. Hij vormde een verbindende schakel tussen het vooroorlogse vrijdenken en het naoorlogse vrijdenken en humanisme. De essentie van zijn vrijdenken en humanisme getuigt van het besef van de verbondenheid van alle mensen als wezens die zich zo volledig en harmonieus mogelijk moeten kunnen ontplooiën en de erkenning van de mensheid als hoogste eenheid, hoger dan alle andere collectiviteiten die loyaliteit van mensen zouden

kunnen eisen: kerk, christendom, natie.

Ter nagedachtenis van deze belangrijke vrijdenker en humanist én vanwege de actualiteit van zijn denken en handelen, wordt er naar aanleiding van een op 9 december te verschijnen publicatie rond Leo Polak een symposium georganiseerd.

Op het symposium zullen spreken:

Jan Bontje, *‘Wie was Leo Polak?’*

Peter Derkx, *‘De actualiteit van Leo Polak als vrijdenker en humanist’*

Leo Samama, *‘Leo Polak en de nog immer actuele noodzaak autonoom te leren nadenken’*

Hans Vink, *‘Polak en de vrijdenkers; een speurtocht door archieven en publicaties’*

Vincent Geeraerts, *‘Polak en proportionaliteit’*

Onder leiding van Anton van Hooff is er een forumdebat onder de titel *‘Hoe vrij en verantwoordelijk is de misdadiger?’* Voor de muzikale ontspanning zorgen Close Focus Mini. Aan het eind van de middag reikt Bert Gasenbeek het eerste exemplaar van de bundel *‘Liever een dode leeuw dan een levende hond’*, uit aan mevrouw Ans Samama-Polak - dochter van Leo Polak - en aan de kleinzoon Leo Samama.

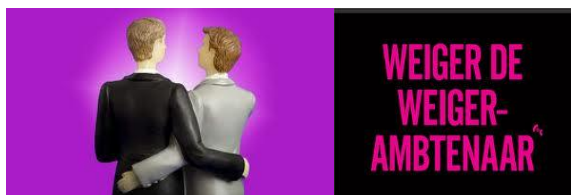
Deelname is gratis. Graag vooraf aanmelden in verband met een beperkt aantal plaatsen.

Organisatie	: De Vrije Gedachte, Leo Polak Stichting, J.P. van Praag Instituut
Telefoon	: 030 - 2390100
Contactpersonen	: Irene Abbenhuis en Jules Brabers
Locatie	: zaal 1.40 UvH, Kromme Nieuwegracht 29, Utrecht
Datum	: vrijdag 9 december 2011 van 14.00 - 17.30 uur

Weiger de weigerambtenaar

ENNO NUY (1950, Aerdt) is ondernemer; zie ook <http://enno-nuy.blogspot.com>

Een lagere school in Oegstgeest wil van een onderwijzer af die zijn heterohuwelijk vaarwel zegde, de kast uit kwam en een homorelatie begon. De onderwijzer stapte naar de rechter en die geeft hem gelijk. De school stelt nu dat het moeilijk zal worden een gesprek op basis van wederzijds respect

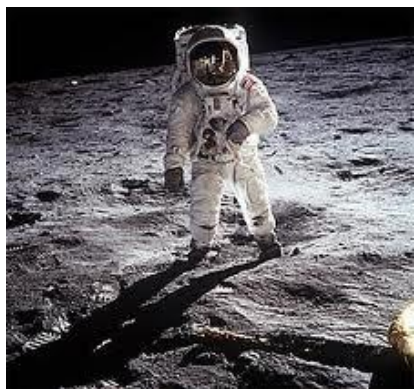
aan te gaan! Daarmee biedt de school een aardig inkijkje in haar ware aard.

De weigerambtenaar bestaat nog steeds, zo'n heerlijke hybride, typisch Nederlandse polderoplossing. Het is natuurlijk wel de wereld op zijn kop. Als een ambtenaar op grond van zijn functie als neutrale dienstverlener iets moet doen waar hij gewetensbezwaren tegen heeft, dan dient hij of zij een andere werkkring te zoeken. Geen enkele burger mag door een vertegenwoordiger van de overheid het gevoel krijgen gediscrimineerd te worden. Voorlopig houden we echter de weigerambtenaar en zal het beleid worden overgelaten aan de gemeentes, terwijl de verdediging van de Grondwet toch echt een taak van de centrale overheid is.

Het is wel bizar dat de kleinst denkbare minderheid van de SGP zoveel beleidsinvloed kan genereren. Nederland is een benepen land, in veel opzichten, helaas. En de PVV wil daar nog aan meewerken ook, door een initiatiefwet te gaan schrijven. Dat gaat jaren duren. En al die tijd staat de tijd hier stil. Het wordt kortom tijd dat de vrijheid van godsdienst ondergeschikt wordt gemaakt aan het anti-discriminatie-beginsel uit het eerste artikel van onze Grondwet. Dan zijn we van een hoop gedoe af.

“It’s time to go”

Aldus Stephen Hawking, zoals we in vele binnen- en buitenlandse kranten kunnen lezen. De zelfzuchtige en agressieve genen zullen de mens de das omdoen. De mens zal dan ook zijn eigen

ondergang bewerkstelligen en de enige manier waarop de soort in staat zal zijn te overleven, is de aarde te verlaten en het heelal te doorkruisen op zoek naar nieuw territorium.

We mogen dan wel haast maken, tot nog toe zijn we niet verder gekomen dan een paar ‘men on the moon’.

Nu is op de lange termijn – nog een paar miljard jaar – de aarde sowieso gedoemd te verdwijnen, dus de menselijke soort – hoe ze er tegen die tijd ook uit zal zien – zal deze planeet ooit eens moeten verlaten. Maar zoveel tijd gunnen we onszelf niet, stelt Hawking. Als we er nu niet serieus werk van maken is al ons aardse geploeter daadwerkelijk voor niets geweest. Aan iets wat zonder sporen na te laten verdwijnt, is alle zin ontnomen. Vindt u

dit een onheilsboodschap die van te weinig optimisme getuigt? Ik vrees dat Hawking wel eens gelijk zal krijgen. Uw en mijn tijd zal het nog wel duren maar wat voor wereld laten wij ons nageslacht na?

‘Misschien is niets geheel waar... en zelfs dát niet’

Multatuli: inspiratiebron voor vrijdenkers en humanisten

Een boekbespreking

JAN BONTJE (Rotterdam 1947) is publicist en columnist; was eind jaren 1970 lid van de redactie van ‘De Vrije Gedachte’ en is sinds 2007 redacteur van De Vrijdenker. Autodidact.

Is het ‘mosterd na de maaltijd’ om een jaar na verschijnen van een boek een bespreking, hoe kort ook, te plaatsen? Dat zou zo zijn als de maaltijd beëindigd was, maar het boek over Multatuli en vooral diens denken zelf zijn zó pittig en smakelijk, dat je ervan blijft smullen. Tot in lengte van dagen. Daarom, met excuses voor deze late daad, alsnog een korte bespreking van dit met smaak samengestelde boek, dat verscheen in het Multatuli jaar 2010.

Onder redactie van de historicus, vrijdenker, humanist, Multatuliaan, publicist, Bert Gasenbeek verscheen bij Uitg. De Vrije Gedachte i.s.m. Uitg. Papieren Tijger dit gedenkwaardige gedenkbuch over de ‘wakkerschudder en weldoener’, ‘ketter bij uitnemendheid’, ‘grootste erflater van het vrijdenken’, ‘bevrijder’, ‘wegbereider van

zowel De Vrije Gedachte als het Humanistisch Verbond’, die in 1882 weliswaar erelid van De Dageraad werd gemaakt,

maar er nooit lid van was.

De titel van het boek is Idee 1 uit de 7 bundels *Ideeën* van Eduard Douwes Dekker alias Multatuli (1820-1887).

In het eerste hoofdstuk, met de veelzeggende titel ‘Multatuli, erelid van De Dageraad, maar toch...’ schetst Gasenbeek de complexe verhouding tussen de grote schrijver en De Dageraad en de vrijdenkers. Multatuli bestreed als geen ander het geloof (dat hij overigens bijgeloof noemde) en het kolonialisme, maar was geen democraat en verkondigde soms ‘conservatieve en zelfs reactionaire

standpunten’. Ondanks dat werd hij door de Dageradianen op handen gedragen.

Het boek bevat doorwrochte bijdragen van de al genoemde Bert Gasenbeek (1953) en van de neerlandicus en vicevoorzitter van het Multatuli Genootschap, Tom Böhm, die de actualiteit van Multatuli’s denken bespreekt. Daarnaast is ook een tweetal oudere teksten in facsimile opgenomen: ‘Een woord over Multatuli’ van de Amsterdamse vrijdenker H.C. Muller (1855-1927) uit 1883, ingeleid door de Vlaamse hoogleraar Nederlandse en Europese letterkunde en honorair bestuurslid van het Multatuli Genootschap Philip Vermoortel (1955); en ‘Multatuli als ketter bij uitnemendheid’ van de bekende vrijdenker en anarchist F. (Ferdinand) Domela Nieuwenhuis uit 1909, dat wordt voorafgegaan door een inleiding van de historicus en publicist (o.a. over Leo Polak, Herman Gorter en de geschiedenis van de arbeidersbeweging) Homme Wedman (1946). Het boek is rijkelijk van noten voorzien, zodat verder zoeken en lezen volop mogelijk is.

Uit alles komt vooral één ding naar voren: Multatuli’s hartstochtelijke strijd tegen huichelarij, kwezelarij en (bij)geloof en zijn zowel emotionele als rationele, uiterst actuele, oproep en hartekreet: **de roeping de mens is mens te zijn.**

Wie het boek nog niet in zijn bezit heeft zou het alsnog moeten aanschaffen.

De redactie wenst iedereen maar vooral u, onze lezers, een vooral gezond 2012 toe. Geniet van de komende feestdagen want het schijnt volgend jaar een sombere boel te worden.

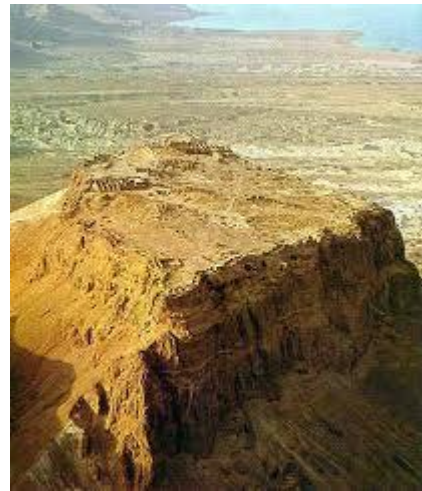
Israël

HANS LOUIS KOEKOEK (Rotterdam 1935) filmer en schrijver, publiceerde onder meer Ongelovige verhalen; zie ook www.hanskoekoek.nl

Ooit had ik het genoeg twee keer als cineast in Israël aan een productie te werken. Een item behelsde de landbouw en vooral de watervoorziening. Het andere subject handelde over de rots Massada. Op die berg had een groep Joden omstreeks 70 na Christus zich teruggetrokken om de Romeinse onderdrukkers zoveel mogelijk te weerstaan. Het lukte het Romeinse Legioen aanvankelijk niet om de rots in te nemen en de joden te doden of te verdrijven. Na drie jaar belegering lukte het tenslotte, men kon echter geen enkele jood gevangennemen. Collectief had men zelfmoord gepleegd. De Romeinen voelden geen glorie, wel respect. Massada kreeg daarmee een joodse symboolfunctie. Israëlische militairen leggen om die reden vaak de eed af op die berg.

In die periode dat ik er filmde, omstreeks 1980, was er veel optimisme, vriendelijkheid en humor onder de mensen te bespeuren. Grapjes gingen er in als koek. Ik dacht toen nog als cabaretier kun je hier niet mislukken. Zeer recent heb ik Israël weer bezocht en vond niet terug wat ik toen ervoer. De mensen of het nu joden of Arabieren waren, waren in zichzelf gekeerd. Als je groette was het een unicum als je een knikje terugkreeg. Het optimisme was bij beide bevolkingsgroepen verdwenen. Joodse soldaten die ik sprak meenden dat er geen oplossing voor handen was. Het zou zo, zover men kon zien, blijven zo als het was. Als je als nuchtere buitenstaander de conflicten op je in laat werken, moet je concluderen dat een belangrijk deel van de ellende in de godsdienst schuilt. Iedere partij doet niet anders dan alle ‘Heilige Plaatsen’ opeisen. Joden en Palestijnen doen niet voor elkaar onder.

Waar Mohammed zich ooit ophield is nu de plek Heilig en vanzelfsprekend Palestijns grondgebied. Waar Mozes of Abraham ronddoelden is het met een andere blik op de religieuze historie evenzeer Heilig en het joodse territorium onbetwistbaar. Dat de ‘Heren’ zo’n beetje qua grondgebied elkaar veelvuldig overlappen is een probleem. Wie heeft gelijk? “Ik,” zegt de jood. “Nee,” zegt de Palestijn, “ik.” Conclusie: als er geen godsdiensten bestonden laiden de emoties minder hoog op en kon er in alle redelijkheid een diplomatieke –oplossing gecreëerd worden. Want hoe vreemd het ook moge klinken: joden en Palestijnen zijn broedervolken. Wie meteen een jood en een Palestijn, optisch gezien, uit elkaar kan houden, is zeer knap.

Of god nu wel of niet bestaat is in de praktijk van alledag niet zo tastbaar. Misschien is god er wel, misschien ook niet, maar als hij bestaat weet hij zich aardig in toom te houden. Dit in tegenstelling tot die zogenaamde gelovigen met hun unieke godsdiensten, wat bezorgen zij de mensen een nooit ophoudend onheil. Het eisenpakket van de ‘gelovigen’ is complexer dan god in de verste verten op zijn verlanglijstje heeft staan. Neem nu de Tempelberg in Jeruzalem, een Heilige plaats voor joden, christenen en moslims. Het vormt de berg tot een belangrijke religieuze twistbron/tijdbom in het Midden-Oosten.

De Israëlische soldaten die ik sprak hebben gelijk: er is geen uitzicht op vrede. Vrede komt er pas als de gelovigen niet voor hun beurt spreken en het aan god zelf overlaten. Komt er dan nog steeds niets positiefs uit, dan kun je ook de Heilige plaatsen afschaffen. In het afschaffen van Heilige plaatsen, schuilt de kiem van vrede.